

N.KAAN

TARİH ANABİLİM DALI YÜKSEK LİSANS TEZİ

2019

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ:
VOLKAN GAZETESİ'NDE MEŞRUTİYET
DÜŞÜNCESİ(1908- 1909)

NURTEN KAAN

TEMMUZ – 2019

**T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ: VOLKAN GAZETESİ'NDE
MEŞRUTİYET DÜŞÜNCESİ (1908- 1909)**

NURTEN KAAAN

**TEZ DANIŞMANI:
Dr. NERGİZ AYDOĞDU**

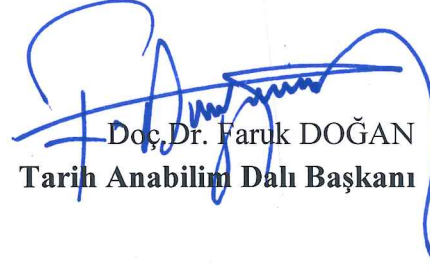
TEMMUZ -2019

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Nurten KAAAN'ın "II. Meşrutiyet Dönemi: Volkan Gazetesi'nde Meşrutiyet Düşüncesi (1908-1909)" başlıklı tezi 05/07/2019 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Dr.Öğr.Üyesi Yasin ÇAKIREL
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans derecesi elde etmek için gerekli olan koşulları sağladığını onaylarım.

Doç.Dr. Faruk DOĞAN
Tarih Anabilim Dalı Başkanı

Bu tezi okuyarak içerik ve nitelik açısından incelediğimizi ve Yüksek Lisans derecesi almak için yeterli olduğunu onaylıyoruz.

Dr.Öğr.Üyesi Nergiz AYDOĞDU
Tez Danışmanı

Jüri Üyeleri:

Doç.Dr. Muharrem ÖZTEL İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Nergiz AYDOĞDU Kırklareli Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Tarık ÖZÇELİK Kırklareli Üniversitesi

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Nurten KAAN

ÖZ

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ: VOLKAN GAZETESİ'NDE MEŞRUTİYET DÜŞÜNCESİ(1908-1909)

Kaan, Nurten
Yüksek Lisans, Tarih
Tez Yöneticisi: Dr. Nergiz Aydoğdu
Temmuz 2019

Bu tez Volkan Gazetesinin tanıklık ettiği II. Meşrutiyet döneminin ilk dört aylık döneminde meşrutiyeti nasıl algıladığını konu edinmiştir. II. Meşrutiyet öncesi basına uygulanan sansür nedeniyle sesini duyuramayan muhalefet ilan edilen hürriyetle birlikte gazete sütunlarında düşüncelerini dile getirmiştir.

Volkan Gazetesi'nin yayın hayatı II. Meşrutiyetin ilk yılına denk gelmesi dönemin karışıklıklarına, tartışmalarına tanıklık etmesi ve yansıtması yönü ile önem taşımaktadır. Meşrutiyet rejimini ikinci kez tecrübe eden Osmanlı Hükümeti ile İttihat- Terakki Cemiyetinin hürriyetin ilanının ardından değişen politikaları Vahdeti ve gazetede yazıları bulunan dönemin İslamcı âlimler tarafından nasıl yorumladığı sorularına cevap aranmıştır. Meşrutî düzene karşı çıktığı ve 31 Mart Vak'asında kışkırtıcı rol oynadığı gerekçesiyle Derviş Vahdeti'nin suçlu bulunup idam edilmesi ve Volkan Gazetesi'nin de yayın hayatının son bulması konuda savunulan görüşleri dikkate değer kılmaktadır.

Çalışmanın odağını gazetede geçen her olaya yer vermekten ziyade Volkan Gazetesi'ni döneme damgasını vuran meselelere nasıl yaklaşmıştır sorusu oluşturmaktadır. Tezde temel kaynak olarak 17 Aralık 1908- 20 Nisan olan 1909 tarihleri arasında yayımlanan gazetenin kapanana kadar olan tüm sayıları incelenmiştir. İbrahim Temo, Ahmet İhsan Tokgöz, Hüseyin Cahit Yalçın, Kazım Nami Duru, Hilmi Kamil Bayur, II. Abdülhamid, Kazım Karabekir gibi döneme tanıklık etmiş kişilerin hatıralarından istifade edilmiştir.

İkincil kaynak olarak II. Meşrutiyet Dönemi, Volkan Gazetesi ve Derviş Vahdeti'yi araştırma konusu yapmış eserler kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet, Volkan Gazetesi, Meşrutiyet, Hürriyet, Derviş Vahdeti.

ABSTRACT

PERİOD OF SECOND CONSTITUTIONAL MONARCHY: THE IDEA OF CONSTITUTIONALISM IN VOLKAN NEWSPAPER(1908-1909)

Kaan, Nurten

MA, History

Thesis Advisor: Dr. Nergiz Aydoğdu

July 2019

The subject of this thesis is the perception of Volkan Newspaper about constitutionalism in the period of the first four months of Second Constitutional Monarchy. The opposition, who could not make its voice heard before the Constitutional Monarchy due to censorship applied to the press, expressed its thoughts in the newspaper columns together with the declared freedom.

Volkan Newspaper's publication life coincides with the first year of the Second Constitutional Monarchy, so its important in terms of witnessing and reflecting the confusion and debates of the period. The question tried to be answered in this thesis is the pattern of interpretations of Vahdeti and other Islamic Scholars who have writing in the newspaper after the proclamation of liberty, about the changing policies of the Ottoman Government and the Committee of Union and Progress. The fact that Derviş Vahdeti was found guilty and executed on the grounds that he opposed the constitutional order and played a provocative role in the March 31st Case, and the end of the publication life of the Volkan Newspaper, make these interpretations important to examine.

The focus of the study is on the question of how the Volkan newspaper approached the issues that left its mark on the period, rather than including every event in the newspaper. In the thesis, all the issues of the newspaper published between December 17, 1908 and April 20, 1909 were examined as a primary source. The memories of the people who witnessed the period such as İbrahim Temo, Ahmet İhsan Tokgöz, Hüseyin Cahit Yalçın, Kazım Nami Duru, Hilmi Kamil Bayur, II. Abdülhamid, Kazım Karabekir were also used as a primary source.

As a secondary source the works that investigates the II. Constitutional Monarchy Period, Volkan Newspaper and Derviş Vahdeti were used.

Key Word: Second Constitutional Monarchy, Volkan Newspaper, Constitutionalism, Liberty, Derviş Vahdeti.

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans ders dönemi süresince ilgi ve desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Mesut Ayar, Dr. Öğretim Üyesi Tarık Özçelik, Doç. Dr. Faruk Doğan ve diğer bölüm hocalarıma katkılarından dolayı çok teşekkür ederim. Tezi okuyup görüş ve önerilerde bulunan değerli hocam Doç. Dr. Muharrem Öztel'e teşekkürlerimi ifade etmek isterim. Sevgili danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Nergiz Aydoğdu hocam, yorulduğum ve ihtiyaç duyduğum her adımda beni yüreklendirerek ilgi ve desteğini hiç esirgmeden yardımcı olduğu için müteşekkirim.

Tez süresince ihmal ettiğim kızlarım Zeynep ve Meryem'e, sabrından ve desteklerinden dolayı sevgili eşim Oğuz Kaan'a minnetimi ne kadar ifade etsem az gelir...

Nurten Kaan
Temmuz, 2019
Kırklareli

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ GENEL DURUM

1. 1.Jön Türkler-İttihat Ve Terakki Hakkında Genel Bilgi	5
1. 2. İttihat Ve Terakki Cemiyeti'nin Kuruluşu Ve Örgütlenmesi.....	7
1. 3. İkinci Meşrutiyetin İlanı.....	9
1. 4. İkinci Meşrutiyetin İlanına Gelen Tepkiler.....	14
1. 4. 1. İttihat-Terakki'nin Tepkisi.....	14
1. 4. 2. Harbiye Talebelerinin Tepkisi	16
1. 4. 3. Halkın Tepkisi.....	16
1. 4. 4. Meşrutiyetin İlanı'na İstanbul Basını'nın Tepkisi	18
1. 4. 5.Avrupa Kamuoyu'nun Tepkisi.....	20
1. 4. 6. Meşrutiyetin İlanı'nın Bir Askeri Darbe Olup Olmadığı Tartışması	21
1. 5. II. Meşrutiyet Dönemi Siyasal Gelişmeler.....	23
1. 6. II. Meşrutiyet Dönemi Örgütlenme.....	24
1. 6. 1. Fedakârân-ı Millet Cemiyeti	24
1. 6. 2. Ahrar Fırkası.....	24
1. 6. 3.Osmanlı Demokrat Fırkası (Fırka-i İbad)	25
1. 7. Meclis-i Mebusan'ın Açılması.....	25
1. 8. 1908 Meclis-i Mebusan Seçimleri	26
1. 9. Kamil Paşa'nın Sadarettten Düşürülmesi.....	28
1. 10. 31 Mart Vak'ası	32
1. 11.II. Meşrutiyet Dönemi Dış Gelişmeler.....	34
1. 12. II. Meşrutiyet Dönemi Basını.....	35

İKİNCİ BÖLÜM

VOLKAN GAZETESİ

2. 1. Volkan Gazetesi Hakkında Genel Bilgi	41
2. 1. 1. Biçimsel Özellikleri	41
2. 1. 2. Yazar Kadrosu	43
2. 1. 3. Tematik Özellikleri	43
2. 1. 4. Yayın Politikası	46
2. 1. 5. Fedakârân-ı Millet Cemiyeti İlişkisi	48
2. 1. 6. Ahrar Fırkası İlişkisi	48
2. 1. 7. Kamil Paşa İlişkisi	50
2. 1. 8. İttihat ve Terakki İlişkisi	52
2. 1. 9. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti İlişkisi	56
2. 1. 10. Yapılan Maddi Yardımlar	60
2. 1. 11. Boykot	62
2. 1. 12. Yayın Hayatı'nın Sonu	63
2. 2. Derviş Vahdeti (1870-1909)	63
2. 2. 1. Çocukluğu ve Tahsil Hayatı	63
2. 2. 2. Mizan Gazetesi ile Tanışması ve Hürriyet Sevdası	64
2. 2. 3. Sürgün Günleri ve Ziya Gökalp ile İlişkisi	64
2. 2. 4. Gazeteciliğe Başlaması	66
2. 2. 5. Divan-ı Harb'de Yargılanması	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VOLKAN GAZETESİ'NDE MEŞRUTİYET DÜŞÜNCESİ

3. 1. Meşrutiyet Düşüncesi	71
3. 2. Meşveret Kavramı	75
3. 3. Kanun-i Esasi ve Anayasacılık Fikri	79
3. 4. Millet-İ Hâkime Ve Müsavat Tartışmaları	83
3. 5. Efkâr-ı Umumiye	88
3. 6. Hürriyet Düşüncesi	89
3. 7. İstibdat	93
3. 8. Volkan Gazetesi'nde 31 Mart Vak'ası	102
3. 8. 1. Ordu ve Ulema	104
3. 8. 2. Ordu- İttihat ve Terakki Cemiyet İlişkisi	106
3. 8. 3. Ordu- Siyaset	111

3. 9. 31 Mart Vak'ası İle İlgili Görüşler	115
SONUÇ	121
KAYNAKÇA	125
EKLER	147
EK1: Volkan Gazetesi Birinci Sayı	147
EK2:Halife-i İslam Abdülhamid Han Hazretlerine Açık Mektup	148
EK 3: Umum Asker Kardeşlerimize Bir Nasihat	149
EK 4: Derviş Vahdeti	151

KISALTMALAR

Bkz.	:	Bakınız
C.	:	Cilt
Çev.	:	Çeviren
Der.	:	Derleyen
Haz.	:	Hazırlayan
S.	:	Sayı
ss.	:	Sayfa aralığı

GİRİŞ

İkinci Meşrutiyet Osmanlı siyasi tarihinin en çok tartışılan ve Türk demokrasi tarihi bakımından bir dönüm noktası kabul edilen dönemlerinden biridir. Tarık Zafer Tunaya'nın ifadesiyle İkinci Meşrutiyet dönemi, Türk siyasi tarihi için “politik bir laboratuvar” konumundadır.¹ Şöyle ki; bu dönemin önemli olaylarının izdüşümlerini cumhuriyet tarihimizde ve çağdaş siyasal gelişmelerde dahi görmek mümkündür. Bu düşünce ile irtibatlı olarak İnalçık, “Bugün Türkiye’yi anlamak için Meşrutiyet dönemini anlamak şarttır”² demektedir. Meşrutiyet dönemini dikkate değer kılan niteliği birçok yeniliğin beş altı yıllık bir süre zarfında gerçekleşmesidir.³ Osmanlı Devleti bu dönemde siyasal ve toplumsal alanda anayasanın yeniden yürürlüğe girmesi, çok partili düzene geçiş ve hükümet darbelerine tanık olmuştur. Sivil ve askeri bürokrasinin oluşması da yine bu döneme denk gelmektedir. II. Meşrutiyet cumhuriyetin “aydınlanma” dönemi olarak ifade edilmiştir.⁴ İkinci Meşrutiyet döneminin tarihçiler ve sosyal bilimlerle uğraşanlar tarafından 23 Temmuz 1908(10 Temmuz 1324) tarihinde başladığı kabul edilir. Bu dönemi yaşayan insanlar Osmanlı tarihinin bu son evresine “İlan-ı Hürriyet” demiştir.⁵

II. Meşrutiyet dönemi meclislerinde, sosyalist, ittihatçı, adem-i merkezîyetçi, radikal laik ya da İslamcı düşüncelerin farklı etnik gruplar tarafından temsil edildiği ve mecliste özgürce tartışmaların yapıldığı bir gelenek vardır. Kurtuluş savaşının zor günlerinde Büyük Millet Meclisi'nin aynı çok sesliliği sürdürme olgunluğu ise bu gelenekten gelmektedir.⁶

¹ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)Birinci Kitap, Kanun-i Esasi ve Meşrutiyet Dönemi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, Mayıs 2003, s. 121.

² Halil İnalçık, “II. Meşrutiyet: Anayasa Rejimi geliyor, Cumhuriyet yolu açılıyor.” , *II. Meşrutiyet 100.Yıl, Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, Yıl: 11, Sayı: 45, Mayıs, Haziran, Temmuz,2008. İstanbul: Cantekin Matbaacılık, 1. Baskı, ISSN: 1303-7242, s. 11. ; Ahmet Kuyaş, “ II. Meşrutiyet, Türk Devrimi Tarihi ve Bugünkü Türkiye”, s. 52.

³ Ahmet Turan Alkan, *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, İstanbul: Ufuk Kitapları, İkinci Baskı, 2001, s. 9.

⁴ İnalçık, “II. Meşrutiyet”, s. 13.

⁵ Tarık Zafer Tunaya, *Hürriyetin İlanı İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatına Bakışlar*, İkinci Baskı, İstanbul: Arba Yayınları, Ağustos, 1996, s. 5.

⁶ Ahmet Kuyaş, “II. Meşrutiyet, Türk Devrim Tarihi ve Bugünkü Türkiye”, *II. Meşrutiyet 100.Yıl, Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, Yıl: 11, Sayı: 45, Mayıs, Haziran, Temmuz,2008, İstanbul: Cantekin Matbaacılık 1. Baskı, ISSN: 1303-7242, s. 53.

1908’li yıllar devletin kurtarılması için geçmişine, bugüne ve geleceğe dair soruların ve cevapların aranması ile geçen bir süreçtir. Türkiye Cumhuriyeti’nin eğitim alt yapısı ve kurumsallaşma bu dönemde yapılan yeniliklerle başlamıştır.⁷ Dolayısıyla bu dönem cumhuriyete geçişte bir köprü vazifesi görmüştür.⁸

İkinci Meşrutiyetin ilanının basına yansıyan ilk etkisi sansürün kaldırılmış olmasıdır. Dolayısıyla bu dönemde yüzlerce gazete ve dergi basın yayın hayatına girmiştir. Bu çalışmada İkinci Meşrutiyet döneminin ilk yılında yayın hayatına başlayan *Volkan* gazetesinin meşrutiyeti nasıl algıladığını araştırmak amacıyla hazırlanmıştır. Üç ana başlık altında hazırladığımız çalışmada ilk olarak dönemin genel değerlendirmesi yapılmıştır. Birinci bölümde İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin kuruluşundan kısaca söz edildikten sonra İkinci Meşrutiyetin ilanına gelen tepkiler üzerinde durulmuştur. Burada özellikle meşrutiyet ve hürriyet kavramlarının halk tarafından nasıl anlaşıldığı ve basının kamuoyunu nasıl etkilediği incelenmiştir. Bu bölüm meşrutiyetin ilanından *Volkan* gazetesinin yayın hayatının sona ermesine kadar geçen süre ile sınırlı tutulduğu için dönemin siyasi gelişmelerinden ana hatlarıyla bahsedilmiştir.

İkinci bölümde tezimize konu olan *Volkan* gazetesini biçim ve tematik özellikleri açısından inceledik. Bu bölüm gazetede geçen her konudan bahsetmekten ziyade gazetenin hükümet ile olan temasları, dönemin siyasi kuruluşları ile olan ilişkileri, yaşanan siyasi olaylar ile sınırlı tutulmuştur. *Volkan* gazetesinin sahibi ve başyazarı olan Derviş Vahdeti’nin hayatı bu bölümde ikinci başlık olarak yer almıştır.

Tezin esas konusunu oluşturan bu bölümde İkinci Meşrutiyet döneminin temel değerleri olan meşrutiyet, meşveret, anayasa, hürriyet ve istibdat başlıkları altında *Volkan* gazetesinde bu kavramların nasıl ele alındığı incelenmiştir. Mart ayının ilk günlerinde dönemin sloganı olarak ifade edilen “şariat isteriz” talebi üzerine gerçekleşen tartışmalara yer verilmiştir.

⁷ Kemal Karpat, Robert W.Zens, “I.Meşrutiyet Dönemi ve II. Abdülhamid’in Saltanatı (1876-1909)”, çev. Nasuh Uslu, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt. 12, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 887.

⁸ Tunaya, *Hürriyetin İlanı*, s. 1.

Bölümün son başlığı olarak *Volkan* gazetesinin kapanması ve Derviş Vahdeti'nin Divan-ı Harbde yargılanarak idamına sebep olan 31 Mart Vak'ası işlenmiştir. Burada 31 Mart 1325 / 13 Nisan 1909 tarihinden *Volkan* gazetesinin son sayısının yayımlandığı 7 Nisan 1325 / 20 Nisan 1909 tarihine kadar olan bir haftalık sürede gazetenin 31 Mart Vak'asında nasıl konumlandığı, kanunların uygulanması, basın ve ifade özgürlüğü yönüyle olaya bakış açısı değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Araştırmada temel kaynak olarak *Volkan* gazetesi sayıları kullanılmıştır. Dönemi anlatan ikincil kaynaklar ve hatıralardan yararlanılmıştır. Çalışma sırasında genel olarak *Volkan* gazetesi ve sahibi Derviş Vahdeti hakkında olumsuz görüşlerin “gerici”, “dinci” gibi tanımlamaların gölgesi altında dönemin anlatılmış olması bu anlamda kaynakların kısıtlılığı yaşanan sıkıntılar arasındadır. 31 Mart olayı ile ilgili birinci derece suçlu görüldüğü için *Volkan* gazetesinin yayın hayatına son verilmesi, okuyucuların tutuklanmış olması ve elde olan gazetelerin yok edilmesinden dolayı *Volkan* gazetesi koleksiyonuna çok az rastlanmaktadır. *Volkan* gazetesinin tüm koleksiyonu Ertuğrul Düzdağ tarafından günümüz alfabesine çevirisi yapılarak yayınlamıştır. Osman Selim Kocahanoğlu'nun ise “Derviş Vahdeti ve Çavuşların İsyanı” başlıklı yayınlanmış kitap çalışması vardır. İsmail Kara “İslamcıların Siyasi Görüşleri” başlığı ile yayınlanmış eserinde *Volkan* gazetesinin siyasi görüşlerine yer vermiştir. Yine Abdullah İslamoğlu'nun “İkinci Meşrutiyet Dönemi’de Siyasal Muhalefet” başlıklı kitabında İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ve 31 Mart olayı ile ilgili konularda *Volkan* gazetesinin ve Derviş Vahdeti'den bahsedildiği görülmüştür. Ayrıca II. Meşrutiyet döneminde muhalefet, basın, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ve 31 Mart Vak'asını konu edinen kitap, makale, yüksek lisans ve doktora tezlerinde *Volkan* gazetesi ve Derviş Vahdeti hakkında bilgiler verilmiştir. Ahmet Çetintaş'a ait “II. Meşrutiyet Devri ve İslamcılık Bağlamında *Volkan* Gazetesi” başlıklı makalesi gazeteyi “İslamcı” yönü ile değerlendirmektedir.

Bu tez doğrudan *Volkan* gazetesinde meşrutiyet düşüncesi ve ilgili kavramları ele alması ve “İslamcı” olarak bilinen gazetenin bu yönünü öne

çıkarması açısından özgün bir çalışma olabilir. *Volkan* gazetesinin bu konudaki görüşleri diğer İslamcı gazete ve dergiler ile karşılaştırmalı olarak incelenmemiş olması çalışmanın bir eksikliğidir.

1.BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ GENEL DURUM

1. 1.Jön Türkler-İttihat Ve Terakki Hakkında Genel Bilgi

Jön Türk hareketinin ortaya çıkışı son dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme tartışmaları içinde yer almaktadır.⁹ Meşrutiyetin fikri temellerinin hazırlanmasında Genç Osmanlıların büyük etkisi olmuştur.¹⁰ Mardin, Jön Türklerin fikri temellerinin Renan'ın etkisi ile gelişen seçkinciliğin kuvvet bulduğu döneme rastladığını ifade eder. ¹¹Jön Türk hareketi, hem Türklerhem de Osmanlı Devleti'nin yıkılacağına olan inançları ve meşruti idare ile bağımsızlıklarını kazanacakları düşüncesiyleTürkler dışında farklı etnik milliyete bağlı gruplar tarafından desteklenmiştir.¹²

Avrupa'da I.Meşrutiyet'in ilanı için çalışan Namık Kemal kuşağına Jön Türk denir. Jön Türk kavramını 1867'de ilk kez Paris'te sürgün hayatı yaşayan Mısır Prensi Mustafa Fazıl Paşa Osmanlı Devleti'ndeki Meşrutiyet yanlılarını desteklemek amacıyla yayınladığı bir mektupta kullanmıştır.¹³ Avrupa'da hem I.Meşrutiyet hem de II. Meşrutiyet için çalışanlara Jön Türk denildiği halde Türkiye'de Jön Türk ifadesi daha çok 1889'dan sonraki dönemde kullanılmıştır. 1889'dan önceki kuşak ise Osmanlı Devleti'nde "Yeni Osmanlılar" şeklinde ifade edilmiştir.¹⁴Burada adı geçen "Yeni Osmanlı"¹⁵ tabirinin Fransızca karşılığı olarak "JeuneTurc - Jön Türk"

⁹ M. Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak 'Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük'* Cilt: 1(1889-1902), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 9.

¹⁰ Ecvet Güresin, *31 Mart İsyanı*, Cumhuriyet, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş. Mart 1998, s. 9.

¹¹Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi Makaleler 4*, Derleyenler; Mümtaz'er Türköne, Tuncay Önder, İstanbul: İletişim Yayınları, 19. Baskı, 2009, s. 15.

¹² H. Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: Afa Yayıncılık, 1996, s. 101; Kodaman "II. Meşrutiyet Dönemi", s. 169.

¹³ Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987, s. 19.

¹⁴ Akşin, *Jön Türkler*, s. 19.

¹⁵Ebuzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, çev. Şemsettin Kutlu, İstanbul: Hürriyet Yayınları, Birinci Baskı, Mart 1973, s. 154.

denilmiştir. 19.yy Avrupa'sındaki reform yanlısı hareketler içinde "genç" ifadesi kullanılmaktadır. ¹⁶Osmanlı Devleti'nde dönemin ihtiyaçlarına göre ıslahat yapmak isteyen, "hasta adam" denilen Osmanlı Devleti'ni özgürlükçü yollarla kurtarmak isteyen ihtilalcilere Jön Türk denir.¹⁷

Jön Türkler Sultan Abdülhamid'i tahttan indirip 1878'de askıya alınan anayasal-parlamentar rejimi yeniden kurmak için bir hazırlık içine girdiler. Yeni rejimin kurulmasıyla hem Avrupalı emperyalistlerin iç işlerine müdahalesi hem de ayrılıkçı milliyetçi grupların ileri sürdükleri bahanenin ortadan kalkacağını düşünüyorlardı.¹⁸ Yönetici sınıf içinde olmaları ve pozitivizm düşüncesinde olmaları, çoğunluğa karşı güvensiz olmaları kendilerini halktan bağımsız ve onları eğitmekle vazifeli bir seçkin sınıf olarak görmelerine neden oldu. Anayasayı ise bir amaç olmaktan ziyade modernleşme aracı olarak görmüşlerdir.¹⁹Jön Türklerin özellikle Türkiye'deki temsilcileri, siyasi ve fikri derinlikten uzak vatan kurtarmak sevdasında olan kişilerdir. Akşin'in ifadelerine göre Jön Türkler meşrutiyetin ilan edilmesi ile vatanı kurtarılacağına ve demokratik bir siyasal düzenkuracaklarına inanan gençlerdi.²⁰Mardin, Jön Türklerin asıl amaçlarının özgürlük olmadığını ifade etmiştir. Adalet ve hürriyet ortamında Osmanlı Devleti'nden ayrılmak isteği daha az olacaktır. Bu bağlamda hürriyet dolaylı olarak ihtiyaç duyulan bir durumdu.²¹C. Kuntay, Yeni Osmanlılar için "Slogan Meşrutiyet'ti, ama galiba 245 tane Yeni Osmanlı olduğu gibi, 245 tane de meşrutiyet vardı... Yeni Osmanlılar istemekte değil, istememekte birleşmişlerdi" şeklindeki yorumu hem Yeni Osmanlılardaki fikir ayrılıkları için hem de Jön Türkler için geçerlidir.²²

¹⁶ Akşin, *Jön Türkler*, s. 19.

¹⁷ Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul: Kaynak Yayınları, İkinci Basım, Nisan 2000, s. 17; Akşin, *Jön Türkler*, s. 19.

¹⁸ Hanoğlu, *Jön Türklük*, s. 69.

¹⁹ Erik Jan Zürcher, "Jön Türkler, Müslüman Osmanlılar ve Türk Milliyetçileri: Kimlik politikaları 1908-1938", *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si*, der. Kemal H. Karpat, Çev. Sönmez Taner, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, Nisan 2005, s. 262; Hanoğlu, *Jön Türklük*, s. 70.

²⁰ Akşin, *Jön Türkler*, s. 18.

²¹ Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1908)*, İstanbul: İletişim Yayınları, Dördüncü Baskı, 1992, s. 301.

²² Orhan Koloğlu, *Abdülhamid Gerçeği*, 2. Baskı, İstanbul: Gür Yayınları, Nisan 1987, s. 62; Ebuzziya, *Yeni Osmanlılar*, s. 79.

II. Abdülhamid Yeni Osmanlılar ve Jön Türkler hakkındaki düşüncelerini hatıralarında açık bir şekilde belirtir.

Her iki grup da memleketin okumuş yazmışlarını içine alıyordu. Her iki grup da Batıcılığa hayrandı. Her iki grup da memleketin tek kurtuluşunu Meşrutiyet'te görüyordu. Her iki grup da emellerine ordunun bir parçasını vesile etti. Evet, ne kadar garip bir tecellidir ki, ben bu olayların her ikisinin de içinde yaşadım. Amcamın öfke ile yapamadığını, ben sabırla yapmayı denedim. Amcamın ceza ile başaramadığını, ben bağışlayarak elde etmeye çalıştım. Ama yine de muvaffak olamadım! Ve daha garip bir tecelliye bakınız ki, “Genç Osmanlılar”ı da “Jön Türkler”i de Osmanlı İmparatorluğunu parçalamak isteyen büyük devletlerin hepsi arkalıyorlardı! Bu devletlerin gözünde ümit bu gençlerdeydi!..Bunların dediği yapılırsa Osmanlı İmparatorluğu kurtulacak, dediklerine kulak asılmazsa batacağı! İki kere istemeyerek de olsa dediklerini yaptık ve işte battık!..Bari son kalan bir avuç vatan toprağında yaşayanların gözleri açıldı mı? Kendilerine “Jön Türk” denilen kimseler aslında üç beş kişidir. Bunlar yıllarca Avrupa’da benim aleyhimde çalışmışlar benim aleyhimde çalışmanın vatanın da aleyhine çalışmak demek olduğunu düşünmeden yazmışlar, çizmişler, söylemişlerdir... Yıllar yılı, ciddi sayılabilecek bir tesirleri olmamıştır; ciddi sayılacak bir fikirleri olmadığı gibi... Fakat ben buna rağmen, kendileri ile ilgilendim. Yabancı memleketlerde parasızlık yüzünden bazı şeylere katlanmamaları için gazetelerini satın almak bahanesi ile büyücek yardımlarda bulundum, bazı kimselerin memlekete para göndermelerine göz yumdum. Tek yabancıların maşası olmasınlar, muhalefeti- yanlış da olsa – namuslu kalsın diye!..Evladım sayılan bu vatan çocukları, benim bir sarayın dört duvarı arasında gördüğüm hakikati koskoca yeryüzünü gezip tozdukları halde nasıl görmediler; nasıl görmediler de ecdad kanı ile sulanmış koskoca bir ülkeyi kendi elleri ile batırdılar!²³

1. 2. İttihat Ve Terakki Cemiyeti'nin Kuruluşu Ve Örgütlenmesi

1889 yılında İstanbul’da gizli olarak İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, İshak Sukuti tarafından “İttihad-i Osmanî Cemiyeti” kurulmuştur. 1895 yılında Ahmet Rıza başkanlığında İstanbul’daki İttihad-ı Osmanî üyeleri

²³ İsmet Bozdağ, *Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri*, 9. Baskı, İstanbul: Pınar Yayınları, Eylül 1992, ss. 60-62.

arasında görüşmeler sonucunda“Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti” olarak isim değişikliği yapılmıştır.²⁴

04 Şubat 1902’de farklı bölgelerde bulunan Jön Türkleri birleştirmek ve ortak bir program düzenlemek amacıyla Paris’te gizli bir kongre düzenlendi. Kongre, görüş ayrılıklarından dolayı ikiye bölünmüştür. Prens Sabahattin grubu ayrılarak “Teşebbüsü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet” ismini almış Ahmet Rıza Bey grubu ise ismini“Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti” olarak değiştirmiştir.²⁵

Jön Türk hareketini kuruluşundan sonra yaklaşık 15 yıl boyunca toplantı tertip etmek, broşür hazırlamak ve yasal olmayan gazeteleri dağıtmak şeklinde görüyoruz. 1906 yılı Jön Türk hareketinin Osmanlı Devleti sınırları içinde yeniden yapılanmaya başlamıştır.²⁶ Jön Türkler 1906 yılına kadar pozitivist düşünce yapısı ve dünya görüşünü kamuoyunda yerleştirmeyi öncelikli hedef olarak gördüler.²⁷1906’da Selanik’te “Osmanlı Hürriyet Cemiyeti” kurulmuştur. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti’ni meydana getiren kadroya baktığımızda çoğunluklayöneten sınıflarda bulunan Türklerden, mektepli gençlerden ve burjuva zihniyetinden oluşmuştur.²⁸1908 hareketi öncesinde cemiyet geçicide olsa Prens Sabahattin grubu ile Abdülhamid’in istibdadına son vermek, Kanun-i Esasiyi yeniden yürürlüğe koymak amacı üzerinde birleşti.²⁹Cemiyet Paris’te bulunan Ahmet Rıza Bey’in idaresindeki Terakki ve İttihat Cemiyeti ile birleşerek İttihat ve Terakki adını benimsemiştir.³⁰

İttihat kelimesi hiçbir ayırım gözetmeksizin bütün Osmanlıların siyasi birlik içinde olması, terakki kelimesi ile de hürriyete ve kurtuluşa giden bir

²⁴ Karpaz, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 36;Karpaz, “II. Meşrutiyet Dönemi”, s. 886; Tunaya, *Siyasi Partiler*, s. 106; Akşin, *Jön Türkler*, s. 23; Ramsaur, *Jöntürkler*, s. 33; Yuriy Aşatoviç Petrosyan, *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*, Ankara: Bilgi Yayınevi, Nisan 1974, s. 175.* Kuran İttihat ve Terakki Cemiyetinin kuruluşunu 1892 olarak vermektedir. Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, s. 45.

²⁵Akşin, *Jön Türkler*, s. 56, Ramsaur, *Jön Türkler*, s. 165, Sacit Kutlu, “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Millet-i Hakime ve Müsavat Tartışmaları”, *Tarık Zafer Tunaya Anısına Yadigâr-ı Meşrutiyet*, Haz. Mehmet. Ö. Alkan, s. 163.

²⁶ Ramsaur, *Jöntürkler*, s. 127.

²⁷Akşin, *JönTürkler*, ss. 60-63; Ramsaur, *Jöntürkler*, s. 164; Petrosyan, *Jöntürkler*, s. 254.

²⁸ Akşin, *Jön Türkler*, s. 78.

²⁹ Karpaz, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 101; Akşin, *Jön Türkler*, s. 66.

³⁰ Çavdar, *İttihat ve Terakki*, s. 28.

ilerleme ifade edilmektedir.³¹Farklı isimler taşıyan fakat aynı amaç etrafında çalışan bu iki cemiyet Meşrutiyet'in ilanında kendilerini inkılâbî gerçekleştiren İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin esas unsuru kabul ederek, ülke idaresinde kendi düşüncelerine göre yönetme esasını üzerinde birleşti.³²

İttihat ve Terakki, fedaileriyile ve kendilerine özgü cezalandırma ve yargılama usulleriyle silah kullanarak amaçlarına ulaşmak isteyen gizli bir ihtilal komitesi şeklinde örgütlenmiştir.³³İttihat ve Terakki Cemiyetinin kurulduğunun resmen duyulması 28 Mayıs 1908'de olmuştur.³⁴ 1908'de Meşrutiyet'in ilan edilmesini sağlayan Genç Osmanlılar ve Jön Türklerin yarım asırdan beri mücadele verdikleri idealleri gerçekleştiren bu örgüt olmuştur.³⁵

İttihat Terakki Cemiyeti “Cemiyet-i Mukaddese”, Selanik “Kâbe-i Hürriyet”, Osmanlı Ordusu, “Nigehban-ı Hürriyet”, Meşrutiyet'in ilanı da “İnkılab-ı Osmani”olarak ifade edilmiştir. Birinci ve İkinci Meşrutiyet arasındaki döneme “devr-i istibdat” ya da “devr-i sabık” denilmiştir. Çeteleriyle dağa çıkan Kolağası Niyazi, Binbaşı Enver ve Kolağası Eyüp Sabri Efendi için ise “Kahraman-ı Hürriyet” unvanı kullanılmıştır.³⁶

1. 3. İkinci Meşrutiyetin İlanı

II. Meşrutiyet Osmanlı modernleşmesinde Tanzimat, Islahat ve I. Meşrutiyetin devamı olarak ifade edilebilir.³⁷Osmanlı aydınlarının meşruti idare isteği yabancı devletlerin baskısı, padişah ve maiyetinin Osmanlılık düşüncesini gerçekleştirme isteği II. Abdülhamid'in 1876 tarihinde Kanun-i Esasi'yi ilan etmesiyle son buldu.³⁸ Kanun-i Esasi'nin ilan edilmesi I.

³¹ Kâzım Nâmi Duru, *Hatıralar İttihat ve Terakki / Cumhuriyet Devri Makedonya Hatıraları*, Ankara: Altınordu Yayınları, 1. Baskı 2017, s. 13; Akşin, *Jön Türkler*, s. 60; Ramsaur, *Jön Türkler*, s. 165; Sacit Kutlu, “Tanzimat ve Meşrutiyet”, s. 163.

³² Kuran, *İnkılap Tarihimiz*, s. 317.

³³ Güresin, *31 Mart İsyanı*, ss. 12-13

³⁴ Akşin, *Jön Türkler*, s. 73.

³⁵ Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, İstanbul: İletişim yayınları, 6. Baskı, 2010, s. 39.

³⁶ İsmail Hami Danişmend, *31 Mart Vaka'sı*, İstanbul Kitabevi, Üçüncü baskı, 1986, s. 14; Alkan, *Ordu ve Siyaset*, s. 90.

³⁷ Nevzat Arduç, “II. Meşrutiyet'in İlanı”, *II. Meşrutiyet 100.Yıl, Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, Yıl: 11, Sayı: 45, Mayıs, Haziran, Temmuz,2008. İstanbul: Cantekin Matbaacılık, 1. Baskı, ISSN: 1303-7242, s. 65.

³⁸ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013, s. 99.

Meşrutiyet döneminin başlangıç tarihi olarak kabul edilmiştir. 14 Şubat 1878’de Meclis-i Mebusan’ın kapatılması ile Birinci Meşrutiyet dönemi sona ermiştir.³⁹

Meclis-i Mebusan’ın kapatılması ve Kanun-i Esasi’nin rafa kaldırılmış olması, II. Abdülhamid’in otoriter bir rejim kurmasına sebep olmuştur. Yönetimde Bab-ı Ali’nin, ordunun ve ulemanın etkisi kısıtlanarak muhalefet susturulmak istenmiştir. II. Abdülhamid’in bu tavrı karşısında meşrutiyet taraftarı aydınlar özgürlük düşüncesinin gelişmesi ve meşrutiyet yönetiminin yeniden tesis edilmesi için yurt içinde ve yurt dışında yoğun siyasi faaliyetlere giriştiler. Ferdi hareketler şeklinde başlayan bu siyasi hareketler bir örgüt etrafında birleşerek İkinci Meşrutiyet’in ilanını hızlandırmıştır.⁴⁰

I.Meşrutiyet’in ilan edilmesinde II. Abdülhamid’e muhalif olan Yeni Osmanlılar etkili olmuştur. II. Meşrutiyet’in ilanında da Yeni Osmanlıların devamı Jön Türkler ile İttihat ve Terakki etkili olmuştur.⁴¹II. Abdülhamid’e karşı yurt içinde oluşan muhalefet Yeni Osmanlıların devamı niteliğinde meşrutiyetçi aydınlar tarafından yapılmış, dış muhalefet ise sömürgelerinde Müslüman topluluklar olan II. Abdülhamid’in panislamist politikasına karşı çıkan Avrupalı emperyalist devletler tarafından yapılmıştır.⁴² Abdülhamid rejimine karşı muhalif olan gruplar içinde, liberal, merkezîyetçi, Osmanlıcı görüşler, İslamcı, Mason, Türk, Müslüman, gayrimüslim gibi farklı din ve etnik gruba bağlı insanlar vardı. Bu grupların ortak amacı II. Abdülhamid’in tahttan indirilmesi ve meşrutiyetin ilanıdır.⁴³Cemiyet istibdadın kaldırılmasınınanayasalı ve parlamentolu sistemin yeniden yürürlüğe girmesini istiyordu.⁴⁴

³⁹Yavuz Selim Karakışla, Röportaj: Y. Doğan Çetinkaya, Aktaran: Acar Erdoğan, Ece Dikmen, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S. 38, Mart 2008, ss. 7- 27.

⁴⁰ Bayram Kodaman, “II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1914)”, *Türkler Ansiklopedisi, Cilt. 3*, Yeni Türkiye Yayınları, s. 168.

⁴¹ Arduç, “II. Meşrutiyet’in İlanı”, s. 67; Kâzım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909*, İstanbul: Emre Yayınları, 5. Baskı, 2000, ss. 80-128.

⁴²Hasan Babacan, *Mehmet Talat Paşa 1874-1921 (Siyasi Hayatı ve İcraatı)*, Ankara: 2005, s. 1.

⁴³ Kodaman, “II. Meşrutiyet”, s. 169; Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 99; Ayhan Ceylan, “Meşrutiyete Bir Dayanak Olarak Meşveret Düşüncesi” , *100. Yılında II. Meşrutiyet*, s. 60.

⁴⁴ Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, s. 33.

İkinci Meşrutiyet'e giden yolu açan önemli gelişmelerden II. Abdülhamid'in idaresinden duyulan memnuniyetsizlik, Makedonya'da Bulgar, Sırp ve Yunan çetelerinin zulümleri, Makedonya meselesi ve çetecilik olayları İttihat ve Terakki Cemiyetinde 'milliyetçilik' duygularının kabarmasında ve ihtilalci bir yapı kurmalarında etkili olmuştur.⁴⁵

Yurdun pek çok yerinde çıkan ayaklanmalar, Avrupalı devletlerin içişlerine karışması, Makedonya'da ki Türk ve Müslümanların buranın elden gideceğine dair olan inançları, İttihat ve Terakki Cemiyetinin çalışmaları ve bilhassa 3. Ordu'da genç subayların inkılâba destek vermeleri etkili olmuştur. Abdülhamid tarafından yurdun pek çok yerine sürgün edilmiş kişilerin halkı uyandırmaları, subay aylık ve tayinlerindeki düzensizlik ayaklanma için müsait zemini hazırlamıştır.⁴⁶ Anadolu'dan gönderilecek bir ordu ile isyanı bastırma planı da olumsuz sonuçlanmıştır. Anadolu'dan gelen taburlar İttihat ve Terakki Komitesi'ne sadakat yemini ederek savaşmayacakları hususunda ikna edildiler. 1908 Temmuz'u üçüncü haftasında Manastır, Selanik ve Kosova vilayetlerinde hükümet otoritesi çok zayıflamıştı. İttihat ve Terakki tarafından silah dağıtılan Türk ve Bulgar köylüleri ile on bin Arnavut isyana katılmak için emir bekliyordu.⁴⁷

İttihat Terakki Cemiyeti ordu tarafından aldığı destekle Abdülhamid rejimini yıkmak ve Kanun-i Esasi'nin yeniden ilanı için faaliyetlere girişti.⁴⁸ İttihat ve Terakki Cemiyeti Selanik'te örgütün güçlendirilmesinden sonra Kosova Bölgesinde özellikle Manastır'da faaliyete başladı. Manastır'da Enver Bey karargâhın pek çok üyesini Cemiyete dâhil ederek örgütlenme işinde etkin rol oynamıştır. Rumeli Genel Müfettişi olan Hüseyin Hilmi Paşa saraya gönderdiği telgrafta "Benden başka İttihat Terakki'ye girmeyen kimse kalmamış" diye belirtmiştir. Kazım Bey (Karabekir), Resneli Niyazi gibi cesur subaylar cemiyet açısından etkili olmuş önemli şahsiyetlerdir.⁴⁹

⁴⁵ Arduç, "II. Meşrutiyet'in İlanı", s. 71.

⁴⁶ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt: 1 Kısım: 1, Dördüncü Baskı, Ankara: TTK, 1991, s. 430.

⁴⁷ E.F.Knight, *Türkiye 1908 Devrimi Bir Millet'in Uyanışı*, çev. Mazhar Ersoylu, Özdemir Ofset, Haziran 1993, s. 173.

⁴⁸ Akşin, *Jön Türkler*, s. 64.

⁴⁹ Babacan, *Mehmet Talat Paşa*, s. 22.

Mayıs 1908'den sonra üçüncü orduya bağlı Manastır ve çevresinde huzursuzluk arttı. Manastır ve çevresinde hızla gelişen olaylara karşı Selanik'te eylem kararı almıştır.⁵⁰ Selanik Merkez Kumandanı Nazım Bey'in vurularak yaralanması ve failin yakalanamaması cemiyetin güçlü olduğuna bir delil sayıldı. Üçüncü ordu içindeki hareketlilik hakkında bilgi edinmek için Abdülhamid tarafından iki subayın İstanbul'a gönderilmesi istendi. Subayların İstanbul'da kalmasındantelaşlanan Cemiyet geri gönderilmeleri için saraya baskı yapması durumun ciddiyetini gösterir.⁵¹

09 Haziran1908'de, İngiliz Kralı ve Rus Çarı arasında geçen Reval Görüşmeleri ile bu devletlerin Osmanlı Devleti ve Rumeli'nin paylaşılması şeklinde niyetleri açığa çıkmıştır. Bu durum Cemiyet açısından bardağı taşıran son damla oldu.⁵²

23 Haziran 1908'de Manastır sokaklarına asılan beyannameler çeşitli devletlerin konsolosluklarına da gönderildi. "Osmanlı Terakki ve İttihat Heyeti İçtimaiyesi" tarafından "gayrı meşru hükümetin" Manastır Valisine gönderdiği bir muhtıra suretinde olan beynamede genel olarak şu fikirler öne çıkar: Mutlakiyet sistemi gayrı meşrudur. İttihat ve Terakki Cemiyetinin tek gayesi milletin meşru haklarını geri almaktır. Getirilmek istenen sistemde milletle padişah doğrudan temas halinde olacaktır. Böylelikle cinayet ve zulümler kanunun uygulanmasıyla yok edilmiş olacaktır.⁵³

Niyazi Bey'in 03 Temmuz 1908'de yanına aldığı yüz kadar askerle birlikte dağa çıkması "Patlamaya hazır barut fıçısına ateş veren kıvılcım olmuştur."Niyazi Bey dağa çıkma olayını kendisi gerçekleştirmiş olsa da her zaman cemiyetin emriyle hareket ettiğini ifade etmiştir.⁵⁴Saray Niyazi Bey'in hareketinin bastırılması amacıyla Makedonya ve Arnavutluk isyanlarının bastırılmasında tecrübe sahibi olan Şemsi Paşa'yı görevlendirir.

⁵⁰ Çavdar, *İttihat ve Terakki*, s. 31.

⁵¹ Çavdar, *İttihat ve Terakki*, ss. 30-32; Bayur, *Türk İnkılâbı*, s. 441.

⁵² Çavdar, *İttihat ve Terakki*, s. 30. ; * Reval: "Estonya" bugünkü adıyla "Tallin".

⁵³ Tunaya, *Hürriyetin İlanı*, s. 6.

⁵⁴ Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, s. 441-443; Knight, *1908 Devrimi*, s. 148; Çavdar, *İttihat ve Terakki*,s. 32.de "100'e yakın asker ve sivil" diye belirtmiştir; Kuran ise "iki üç subay ve memur ve yüz elli kadar sivil fedai" olduğunu yazar. Bkz. Kuran, *İnkılâp Tarihimiz*, s. 308; Alkan, *Ordu ve Siyaset*, s. 88.

Şemsi Paşa Manastır postanesinden çıkarken Atıf Bey tarafından öldürülmüştür.⁵⁵

23 Temmuz 1908 tarihinden birkaç gün önce Rumeli şehirlerinde dikkat çekecek şekilde peşpeşe toplantılar yapılmıştır. Bunlardan ilki Firzovik demiryollarında çalışan Avusturyalıların eşleriyle birlikte Kosova Firzovik'te piknik düzenleyecekleri haberi üzerine otuz bin Arnavut'un Firzovik'te toplanması sayılabilir. Arnavutlar burada yemin [Besa]jetmişlerdir. Alınan bu sözlü karar "Kosova Vilayeti Ahalisi" tarafından bir telgrafla Yıldız'a bildirilmiştir.⁵⁶

Selanik'teki merkez 21-22 Temmuz 1908 gecesi olağanüstü toplanır ve 24 Temmuz 1908 tarihi genel bir ayaklanma için belirlenir. Bu toplantıda bulunan isimler: İsmail Canbolat, Talat Bey, Mithat Şükrü, Binbaşı Cemal, Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı, Manyasizâde Refik, Yüzbaşı Hasan Fehmi, Kurmay Binbaşı Fethi (Okyar), Müftüzâde İhsan Namık.⁵⁷ Öncelikle halk ve asker adına saraya meşrutiyetin ilanı ve anayasanın yürürlüğe konması gibi istekler telgraf çekmek suretiyle bildirilecektir. Selanik ve diğer bölgelerde Fethi Bey tarafından kaleme alınan cemiyetin meşrutiyet isteğini belirten bildirimler asılacaktır.⁵⁸ Bu istek gerçekleşmezse Üçüncü Orduyu Hümayunla beraber Payitaht'a harekete hazırlanılacaktır.⁵⁹ Şemsi Paşa yerine gönderilen Tatar Osman Paşa, Niyazi ve Eyüp Sabri Beyler tarafından dağa kaldırıldı.⁶⁰ Manastır 24 Temmuz tarihini beklemeden 23 Temmuz 1908'de Meşrutiyet'i ilan ettiğini telgrafla saraya bildirdi.⁶¹ Abdülhamid'in Kanun-i Esasi'yi yeniden yürürlüğe koymasında en büyük etken, Rumeli'den gelen telgraflarda Kanun-i Esasi uygulanmaz ise yüz bin kişilik bir ordu ile

⁵⁵ Çavdar, *İttihat ve Terakki*, s. 33; Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, s. 444. *Bu eserde Niyazi Bey'in yaklaşık 200 kişilik bir grupla dağa çıktığı bilgisi vardır; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Resneli Niyazi Hatıratı*, İstanbul: Örgün Yayınevi, ss. 13-15.

⁵⁶ Tunaya, *Hürriyetin İlanı*, s. 7; Akşin, *Jön Türkler*, s. 76.

⁵⁷ Çavdar, *İttihat ve Terakki*, s. 33.

⁵⁸ Çavdar, *İttihat ve Terakki*, s. 33.

⁵⁹ Tunaya, *Hürriyetin İlanı*, s. 8.

⁶⁰ Uzunçarşılı, *Resneli Niyazi Hatıratı*, s. 26.

⁶¹ Akşin, *Jön Türkler*, s. 77.

İstanbul'a hareket edileceği ve veliaht tayin edilip hutbe okutulacağı bilgisidir.⁶²

II. Abdülhamid, 23 Temmuz 1908 Meclis-i Vükela Mazbatasının sureti⁶³ yazılmadan evvel “Anlaşılan halk Kanun-i Esasinin ilan edilmesini istiyor ben de Kanun-i Esasinin aleyhinde değilim” demiştir. Bu ifadelerin üzerine 23-24 Temmuz 1908 gecesi toplantı halinde olan Meclis-i Vükela mazbatayı imzalayarak⁶⁴ başta İstanbul olmak üzere tüm vilayetlerde Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girdiğini ilan etmiştir. Böylelikle 24 Temmuz 1908 günü İkinci Meşrutiyet ilan edilmiştir.⁶⁵ Bu tarih İkinci Meşrutiyet döneminin başlangıcını ifade eder.⁶⁶

1. 4. İkinci Meşrutiyetin İlanına Gelen Tepkiler

II. Meşrutiyet Osmanlı Toplumunu içinde herkes tarafından aynı şekilde anlaşılmamıştır.⁶⁷

1. 4. 1. İttihat-Terakki'nin Tepkisi

Meşrutiyet'in ilanının ardından padişahın geleneksel otoritesi sarsıntıya uğrarken, İttihat Terakki Cemiyetinin saygınlığı artmıştır.⁶⁸ Cemiyetin hem sivil hem de askeri destekçisi olması halk nazarında popülaritesini artırmasında etkili olmuştur.⁶⁹ İttihat ve Terakki yasama faaliyetlerini “bu devlet nasıl kurtulur” sorusuna çözüm bulmak amacıyla bir araç olarak kullanmıştır. Dolayısıyla anayasal hak ve özgürlüklerin amaç değil de araç olarak kullanılması sonucu yasama faaliyetlerinde “otoriteriyen” eğilimler etkili olmuştur.⁷⁰

⁶² Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, s. 59; Uzunçarşılı, *Resneli Niyazi Hatıratı*, s. 32; Knight, *1908 Devrimi*, s. 193.

⁶³ Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, s. 61.

⁶⁴ Süleyman Kani İrtem, *Meşrutiyet Doğarken 1908 Jön Türk İhtilali*, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul: Temel Yayınları, 1999, s. 46; Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, s. 59; Uzunçarşılı, *Resneli Niyazi Hatıratı*, s. 32; Knight, *1908 Devrimi*, s. 193.

⁶⁵ Çavdar, *İttihat ve Terakki*, s. 34.

⁶⁶ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 101.

⁶⁷ Arduç, “II. Meşrutiyet'in İlanı”, s. 77.

⁶⁸ Ahmad, *İttihat ve Terakki*, s. 32.

⁶⁹ Selim Sırrı Tarcan, *Hatıralarım*, İstanbul: 1946, s. 29; Aktaran: Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, s. 28.

⁷⁰ Ayfer Özçelik, “1908 Meclis-i Mebusanı'nda Temel Haklar ve Hâkimiyeti Milliye İle İlgili Bazı Tartışmalar”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 14, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 751.

İttihat ve Terakki devlet yönetimine geçmek yerine iktidarı hükümete bırakarak elindeki gücü gerek gördüğü durumda kullanmakla, Anayasa'yı korumakla görevli denetleyici bir örgüt olmayı tercih etmiştir.⁷¹ Ali Birinci, bu durumu İttihat Terakki'nin "denetleme iktidarı" olarak tanımlamıştır.⁷² Cemiyetin bu şekilde tavır almasına sebep olarak K.Nami Duru hatıralarında, İttihatçıların en zayıf taraflarının genç ve yönetimde tecrübesiz olmalarıdır şeklinde ifade etmiştir.⁷³ Bir diğer sebep ise merkezin Makedonya'da olması ve ülke içinde düzenli teşkilatlanamamış olmalarıdır.⁷⁴ Yaş ve kıdemin otorite için halk tarafından önemli görülmesinin bir sonucu olarak⁷⁵ sadrazamlık görevine Sait Paşa, Kamil Paşa ve Hilmi Paşa gibi uzun idari tecrübesi olan kişiler tercih edilmiştir.⁷⁶

İttihat ve Terakki Cemiyeti rejime karşı olabilecek bir tehlikeye önlem olarak Rumeli'de bulunan Avcı Taburlarını İstanbul'a getirerek Taşkılla'ya yerleştirmiştir. Cemiyet merkezinin ise Selanik'te kalmış olması cemiyetin saraya karşı ihtiyatlı davrandığının bir göstergesi sayılabilir.⁷⁷ Meşrutiyet ilan edildiği sıralarda İttihat ve Terakki'ye kayıtlı olanların sayısı çok azdı. "Ancak otuz kişi kadardık." ifadesinden bunu çok iyi anlıyoruz.⁷⁸ Kısa bir süre sonra ise sadece İstanbul değil bütün memlekette hemen herkes Mısır'dan dönen eski bir Jön Türk'e; "...meğer ne kadar çok muşuz da haberimiz yokmuş..." diyecek kadar hızlı bir şekilde İttihatçı oluvermişti.⁷⁹

Seçimlerden sonra Sultan'a ait yürütme yetkileri İttihat Terakki üyelerinden oluşan yasama organı tarafından çok sıkı takibe alınmıştı. İttihat Terakki kendi dışında kurulan ve kontrol edemediği tüm oluşumları

⁷¹ Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 5. Baskı, çev. Nuray Yavuz, s. 32.

⁷² *Hatırat -ı Sultan Abdulhamid - i Sani*, haz. Vedat Örfi Bengü, İstanbul: ss. 1338 -1340, s. 43; Aktaran, Ali Birinci, "31 Mart Vaka'sının Bir Yorumu", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 13, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları 2002, s. 194.

⁷³ Kodaman, "II. Meşrutiyet Dönemi", s. 172.

⁷⁴ Ahmad, *İttihat ve Terakki*, s. 45.

⁷⁵ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 141.

⁷⁶ Knight, *1908 Devrimi*, ss. 219-220.

⁷⁷ İslamoğlu, *İkinci Meşrutiyet*, s. 68.

⁷⁸ Tarcan, *Hatıralarım*, s. 29. Aktaran, Birinci, "31 Mart Vakası", s. 194.

⁷⁹ Feridun Kandemir, *Jön Türklerin Zindan Hatıraları*, İstanbul, 1975, s. 63. Aktaran: Birinci, "31 Mart Vakası", s. 194; Ahmad, *İttihat ve Terakki*, s. 55.

gayriresmî kabul etmiş ve varlıklarının devam etmesine müsaade etmemiştir.⁸⁰ Bu durum sivil ve asker muhaliflerin tepkilerini arttırmıştır.⁸¹

1. 4. 2. Harbiye Talebelerinin Tepkisi

Harbiye Mektebi Talebeleri Cuma Selamlığında “Padişahım çok yaşa” tezahüratına katılmamışlardır. Uyarı almış olmalarına rağmen bir sonraki hafta kendilerine ikram edilen bisküvi ve çayı reddetmişlerdir. Bu olay üzerine II. Abdülhamit “bunları beni tahkir etmek için mi selamlığa getiriyorlar? Hiç olmazsa ecnebilerden hayâ etsinler.” diyerek talebelerin bir daha Cuma Selamlığına katılmamalarını emretmiştir.⁸²

1. 4. 3. Halkın Tepkisi

‘Meşrutiyet’ kavramının halk yolların yapılması, daha iyi eğitim ya da vergilerin azaltılması gibi idari hizmetlerin iyileşeceği beklentisi içinde karşılamıştır.⁸³ Anayasa’nın tekrar yürürlüğe konulmuş olması ise siyasal rejim olmanın ötesinde ‘bir hayat tarzı’ olarak algılanmıştır.⁸⁴

Meşrutiyet rejimi özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti ve üçüncü orduda görevli subayların bir ideali idi. Osmanlı halkı tarafından bu düşünce bir hayal ve fantezi olarak algılanmıştır. Bu nedenle 24 Temmuz 1908 sabahı meşrutiyetin aniden ilan edilmesi karşısında halk şaşkınlık içinde kalmıştır.⁸⁵

Tunaya’ya göre halk nazarında “Hürriyet” ve “Meşrutiyet” kavramları o zamana kadar varlığı hissedilmeyen ve derhal gerçekleşeceği zannedilen huzur ve emniyet manalarını taşıyordu. Bu sebeple büyük bir sevgi gösterisi ve coşkuyla karşılanmıştır.⁸⁶ Karpat eserinde Kanun-i Esasi’nin ilanı, Meclis’in açılışının halk tarafından benzeri görülmemiş bir heyecanla

⁸⁰ Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, s. 227.

⁸¹ Birinci, “31 Mart Vaka’sı”, s. 194.

⁸² Faik Reşit Unat, *İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hâdisesi II. Abdülhamid’in son Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey’in Fezlekesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014, s. 27.

⁸³ H. Aliyar Demirci, “1908 Parlamentosunda Meşrutiyetin Değerleri ve İlkeleri”, *II. Meşrutiyet 100. Yıl, Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, s. 83.

⁸⁴ Demirci, “1908 Parlamentosunda Meşrutiyet”, s. 84.

⁸⁵ Zekeriyâ Kurşun, “II. Meşrutiyet’in İlk Beyannâmesi: Üçüncü Orduya Selam”, *100. Yılında II. Meşrutiyet Sempozyum*, s. 15.

⁸⁶ Tunaya, *Hürriyetin İlanı*, s. 54. * İkinci Meşrutiyetin ilanını takip eden günlerde İstanbul’un coşkulu kutlamaları ve hatıralar için bkz. Ahmet İhsan Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı, 1993. ss. 129-166.

karşılandığını ifade etmiştir.⁸⁷ II. Meşrutiyetin ilanının Osmanlı halkının coşkulu bir şekilde karşıladığı şeklinde bir yorum Batılı Tarihçi William Miller tarafından gelmiştir.⁸⁸

II. Meşrutiyet dönemini yaşayanlardan Şerif Paşa 10 Temmuz günü için “milli hayatımızda büyüleyici bir gün...”ifadelerini kullanmıştır.⁸⁹ Bayur halkın sevinç gösterilerine karşı bu kadar çok ümitle karşılanıp bir o kadar da kısa bir sürede hayal kırıklığına sebep olan gelişmenin dünyada az rastlanacağını ifade etmiştir.⁹⁰ Güresin ise dönemi şu şekilde değerlendirmiştir. “Hürriyet ile baskı rejimi arka arkaya yaşanmıştır. Sıkıyönetim meşrutiyetin üzerinde asılı kalmıştır.”⁹¹

Hürriyetin ilan edilmesi ile tiyatrolar önemli birer etkinlik olarak gösterime girmiştir. Özellikle eski rejimi ve padişahı eleştiren ve hürriyeti yücelten oyunlar sergilenmiştir. Bu yüzden bazı oyunların gösterimine yasak getirilmiş bu da halk tarafından tepkiyle karşılanmıştır.⁹²

11 Eylül 1908 tarihinde Tophane Meydanı’nda zabıtlar tarafından oynanan “Vatan” isimli piyese Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa tarafından davet edilen II. Abdülhamid’in bu duruma tepkisi sert olmuştur. Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey’e hitaben:

Ben de tiyatroyu pek severim. Lâkin bu Vatan oyunu halkı ihtilale davet için tertip edilmiş bir oyundur... Zabıtlarımız, askerlerimiz hep oyuncu olmuş, hele bu hiç caiz değildir. Zabıtlarımızın tiyatrolarda oyunculuk ettiklerini neferler görürlerse böyle zabıtana Türkler hiç hürmet eder mi? Bir de bu kulüpler nedir? Arap Kulübü, Arnavut Kulübü... Bunlar fena şeyler... Sadrazam Paşa’ya söyle, zabıtların, askerlerin tiyatrolarda oyunculuk etmelerini ve kulüpleri men etsin...⁹³

⁸⁷ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 37.

⁸⁸ Ramsaur, *Jön Türkler*, s. 179.

⁸⁹ Şerif Paşa, Bir Muhalifin Hatıraları, İstanbul: Nehir Yayınları, 1990, Aktaran: Arduç, “II. Meşrutiyet’in İlanı”, *II. Meşrutiyet 100.Yıl*, s. 76.

⁹⁰ Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C. 1 Kısım: 2, s. 61.

⁹¹ Güresin, *31 Mart İsyanı*, s. 18.

⁹² Oya Dağlar, “II. Meşrutiyet’in İlanının İstanbul Basını’ndaki Yansımaları (1908)”, *T.C.İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi*, s. 155.

⁹³ Unat, *İkinci Meşrutiyetin İlanı*, s. 18.

Dâhiliye Nezareti Direkleri arasında sahne alacak olan “Sabah-ı Hürriyet” adlı tiyatroyu gündüz Kadıköy ve Beyoğlu’nda oynanmasına müsaade edip gece oyunu iptal etmesi üzerine askerlerin müdahale ettiği bir karışıklık meydana gelmiştir. Vahdeti, “Hürriyet var! Yaşasın Hürriyet!” diyerek halkı galeyana getirenlerin memleketin halini bilmeyen ‘ağızları rakı kokulu’ bazı gençlerin yaptığı hürriyet ve kardeşlikle ilgisi olmayan aşırılıklarla değerlendirmesinde bulunmuştur.⁹⁴

Volkan gazetesindeki tiyatroların “mekteb-i edep” olarak bir olayı tasvir ya da genel ahlakı güzelleştirmek için kurulduğu ifade edilmiştir. Tiyatro milletimizin ahlakını bozan kuvvetlerin birincisidir. Vatan muhabbeti ya da ahlaken faydalı konulardan bahsederse kabul edilebilir görüşündedir.⁹⁵ Fakat Avrupa ahlakı bizim ahlakımıza uymadığı için bizim tiyatrolarda Avrupa tiyatrolarına benzememeli ve tiyatrolar ıslah edilmelidir. Hanımlara özel oyunlara ise İslam memleketlerinde kesinlikle müsamaha gösterilmeyeceği görüşündedir.⁹⁶

1. 4. 4. Meşrutiyetin İlanı’na İstanbul Basını’nın Tepkisi

İstanbul’da 24 Temmuz tarihli gazetelerde Mebusan Meclisinin açılması ile ilgili irade “Tebliğat-ı Resmîye” sütunlarında her gün görülen iradelerden biri gibi ‘renksiz ve heyecansız’ yayınlanmıştır. O gün için ne anlama geldiği pek anlaşılamadığı için akşama doğru gazete idarehaneleri ile bazı kütüphanelere bayrak asmak şeklinde bir gösteri olmuştur.⁹⁷ Selanik’te ise hürriyetin ilanı top atışlarıyla kutlanmaktadır.⁹⁸ 25 Temmuz 1908 günü *İkdam Gazetesi* ‘padişahım çok yaşa’ şeklinde bir başlık altında henüz olmamış gösteriyi varmış gibi göstermiştir.⁹⁹ *Tanin Gazetesi*’nin başyazarı Hüseyin Cahit anılarında şöyle dile getirmiştir:

⁹⁴ Vahdeti, “Sabah-ı Hürriyet yahud Direkleriarası Vak’ası”, *Volkan Gazetesi*, 17 Aralık 1908, Numara: 7, ss. 1 -2.

⁹⁵ “Volkan”, *Volkan Gazetesi*, 6 Şubat 1909, Numara: 37, s. 3.

⁹⁶ Volkan, “Tiyatrolar Ahlakımıza Nasıl Tesir Ediyor”, *Volkan Gazetesi*, 8 Şubat 1909, Numara: 39, s. 3.

⁹⁷ Amca, *Doğmayan Hürriyet*, s. 19.

⁹⁸ Akşin, *Jön Türkler*, s. 77.

⁹⁹ Akşin, *Jön Türkler*, s. 84.

24 Temmuz 1908. Gazetenin başında ufak bir devlet bildirisi. Anayasanın yeniden uygulanması konusunda padişah buyruğu çıktığını bildiriyor... Gözlerime inanamıyorum. Meşrutiyet mi oldu? Millet Meclisi mi açılacaktı? Abdülhamid yönetimi son mu buluyordu? Gazeteyi merakla coşkuyla gözden geçirdim: hiçbir değişiklik yok. Bir gün önceki gazetelerin aynı, boş, kuru, sahte, cansız bir edebiyat!¹⁰⁰

Şükrü Haniöglu, 25 Temmuz 1908 tarihinde yayınlanan gazeteleri okuyanların büyük bir şaşkınlık geçirmiş olabileceğini ifade etmektedir. Çünkü gazetelerde Meclis-i Mebusan'ın yeniden toplanacağına dair irade herhangi bir haber gibi küçük boyutlarda yer almıştır. İlk Meclis kapatıldıktan sonra bu konu ile ilgili ima yolu ile dahi olsa bir faaliyette bulunmak yasaktı. Burada Osmanlı Devleti'nin etnik yapısı ve içinde bulunduğu durum düşünülürse bir Meclis yönetiminin mevcut sorunları arttıracığı yönünde görüş etkili olmuştur. Meşrutiyet taraftarı olanlar, temsil edilmeyen grupların Osmanlı Devleti'nden daha kolay ayrılabilceğı düşüncesiyle Kanun-i Esasi'yi birleştirici bir güç olarak görmüştür.¹⁰¹

26 Temmuz'da Yıldız Sarayı'na yaklaşık 50.000 kişilik kalabalık bir grup gitmiştir. Bu tarihten itibaren gösterilerin bitmesi yönünde birtakım girişimlerde bulunulmuştur. O dönem Şeyhülislam Cemalettin Efendi Vükela Meclisi'ne 26 Temmuz tarihli bir beyanname gönderir. Ertesi gün gazetelere verilen beyannamede, "Padişahın Kanun-i Esasiye sadakati ve bunun zaten onun bir lütfu olduğı" yazılır. Çok da tesirli olmayan bu beyannamenin ardından 28 Temmuz'da Cemalettin Efendi İttihat ve Terakki temsilcilerini davet ederek padişahın Kanun-i Esasiye sadık kalacağına dair yemin ettiğini bildirmiştir.¹⁰²

31 Temmuz 1908 tarihinde İttihat ve Terakki'nin Selanik merkezi tarafından İstanbul gazetelerine; "Meşrutiyeti aldık, onu korumak ve ulusu

¹⁰⁰ Hüseyin Cahit Yalçın, *Siyasal Anılar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul: 1976, s. 3.

¹⁰¹Şükrü Haniöglu, "Osmanlı İmparatorluğunda Temsil ve İkinci Meşrutiyet Dönemi Meclisleri", *T.C. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yılığı, IV*, İstanbul: 1989, s. 61.

¹⁰² Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt: 1 Kısım: 2, s. 67; Akşin, *Jön Türkler*, s. 84; Knight, *1908 Devrimi*, s. 197.

ondan tam istifade ettirmek amacımızdır.”¹⁰³ ifadeleri bulunan telgraf gönderilir.

Basında sansür olduğu için Rumeli’deki olaylardan haberdar olmayan İstanbul halkınınsokaklara dökülme kutlama olayları Balkanlar’da isyan etmiş grupların İstanbul’a gelmesi ile başlamıştır. İttihatçı Selim Sırrı¹⁰⁴ ve Filozof Rıza Tevfik sokaklarda konuşma yapmış olsalar bile kimse “Kahrolsun Abdülhamid, Yaşasın Meşrutiyet” ya da “Yaşasın Kâbe-i Hürriyet, Kahrolsun Kahpe Bizans” diye bağırmadı. Çünkü hürriyetin ilan edildiğine inanmamışlardı. Sonrasında İkinci Meşrutiyet’in ilanını bayraklar, pankartlar, rozetler, kutlama mendilleri, madalyalar vs. ile zamanla çılgınlık düzeyinde kutlamalar olmuştur. Bu durum başkalarının hürriyetine zarar verecek derecede kargaşaya sebep olmuştur. Hürriyetin ilanından on beş gün sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti kutlamaların sonlandırılması, gösterilere son verilmesi içingazetelerde beyanname yayınlanmak zorunda kalmıştır. Yavuz S. Karakışla,devrimi yapanların devrimden doğan toplumsal boşluğu kontrol altına almak zorunda kalmasını“traji-komik”olarak nitelendirmiştir.¹⁰⁵ Mehmet Akif Ersoy “Safahat” adlı eserinde o günkü İstanbul’un halini yazdığı şiirle çok güzel tasvir etmiştir.¹⁰⁶

1. 4. 5.Avrupa Kamuoyu’nun Tepkisi

Avrupa Gazeteleri Meşrutiyet’i olumlu karşılamakla birlikte bir süre sonra İttihat ve Terakki Cemiyetine karşı tavrı almışlardır. *Revue de*

¹⁰³ Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt: 1 Kısım: 2, s. 68.

¹⁰⁴ Ziya Şakir, “Meşrutiyette İlk Yemin Eden Nazır: Haşim Paşa”, *Tarih Coğrafya Dünyası*, C. 1, S. 4, Ercan Matbaası, 31 Temmuz 1959; * Meşrutiyet’te ilk yemini yaptıran Selim Sırrı Tarcan’dır. Meşrutiyet’te ilk yemini Maarif Nazırı Haşim Paşa etmiştir.

¹⁰⁵ Karakışla, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, ss. 7- 27.

¹⁰⁶ “Bir de İstanbul’a geldim ki, çarşı pazar, / Nâradan çalkalanıyor. Öyle ya... Hürriyet var !.../ Gale yana geldi mi mantık savuşmuş... Doğru:/ Vardı aklımdan o gün her kimi gördümse zoru./ Sanki zincirdekiler hep boşanıp zincirden/ Yıkıvermiş de tımarhaneyi çıkmış birden. /Zurnalar şehrin ahalisini takmış peşine/ Yediden tutarak tâ dayanan yetmişine./ Eli bayraklı alaylar yürüyor dört köşeli/En ağır başlısının bir zili eksik, belli./ Ötüyor her taşın üstünde bir dilli düdüğü/ Dinliyor kaplamış etrafını yüzlerce hödüğü/ Kim ne söylese, hem el vurup alkışlanacak/ Yaşasın! kim yaşasın? Ömrü olan... şâk, şâk!/ Ne devair de hükümet, ne ahalide bir iş/ Ne sanayi, ne maarif, ne alış var, ne veriş./ Çamlıbel sanki şehir: Zabita yok, rabita yok/ Akan kan seli gibi, bir dindirecek vasıta yok/ Hürriyet zevkini onlar daha çok anlamalı/ Diye, mekteplilerin mektebi tek mil kapalı!”Mehmet Akif Ersoy, “Süleymaniye Kürsüsünde”, Safahat, İkinci Kitap, haz. Ömer Faruk Huyugüzel, Rıza Bağcı, Fazıl Gökçek, İstanbul: Feza Gazetecilik A.Ş., s. 344.

DeuxMondes dergisinde Rene Pinon “Yeni Türkiye” başlıklı yazıda meşrutiyetin bir ‘askeri komplo’ olarak başlayıp ‘ulusal bayram’ olarak devam ettiği ve çok önemli sonuçları olmakla birlikte bu kadar kolay gerçekleşen bir ihtilal tarihte az rastlanır yorumunu yapmıştır. İttihat ve Terakkinin uzlaşmaz tavırları olduğu, farklı düşünen her türlü oluşumu muhalefet olarak gördükleri tespitinde bulunmuştur. Yazar beş yıl sonra “Asya Türkiye’sinin Yeniden Örgütlenmesi” başlıklı makalesinde İttihat ve Terakki partisinin tehdit ve cinayetlerle gizli bir komite olarak varlığını sürdürdüğünü ifade etmiştir. Liberal düşünenler hayal ettikleri gerçekleşmediği için; Müslümanlar ise dine karşı lakayt davranışlarından dolayı tepkilidir. Pinon’a göre liberal, arabulucu, eşitlikçi ve adem-i merkeziyeti kabul eden kuvvetli bir hükümet gereklidir.¹⁰⁷

Fransa’nın meşhur iktisatçılarından bir kişinin Paris’te yayımlanan *La Türki Novel* gazetesine yazdığı makalede meşrutiyetin yeniden ilanını memnuniyetle karşıladığını yazmıştır. Bu kişi inkılâbın bir günde olacağını fakat bu değişikliğin hayata geçirilmesi için zaman ve özellikle eğitimin gerekliliği üzerinde durmuştur.¹⁰⁸

Ramsaur, Jön Türk ihtilalinin Türkler tarafından gerçekleştirildiği ve ulusçu bir karaktere sahip olduğunu belirtir.¹⁰⁹

1. 4. 6. Meşrutiyetin İlanı’nın Bir Askeri Darbe Olup Olmadığı Tartışması

Feroz Ahmad, 1908 II. Meşrutiyet’in ilanının bir hükümet darbesi ya da devrim olmadığını savunur. Sebep ise otuziki yıl önce kabul edilmiş bir anayasanın yeniden yürürlüğe alınarak devletin kurtuluşu sağlanmak istenmiştir. Fakat daha sonra gelişen olaylar, uygulanan siyasette başarısız olması ve toplumda meydana gelen değişiklikler hareketin devrimci yönünü ortaya çıkarmıştır.¹¹⁰

¹⁰⁷ Akşin, “Avrupa Büyük Devletleri İttihat ve Terakki’yi Neden Sevmiyorlar?”, s. 87.

¹⁰⁸ Volkan, “Askerlerimiz Ne Olmalı”, *Volkan Gazetesi*, 16 Aralık 1908, Numara:6, s. 3.

¹⁰⁹ Ramsaur, *Jön Türkler*, s. 202.

¹¹⁰ Bleda, *Resimli Tarih Mecmuası*, Haziran 1953, s. 2392, Aktaran: Ahmad, *İttihat ve Terakki*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 5. Baskı, çev. Nuray Yavuz, s. 33.

Kâzım Nami Duru hatıralarında, 1908’de meşrutiyetin ikinci kez ilan edilmesini bir halk hareketi olarak gösterecek tarihi ve sosyal bir gerekçe olmadığı belirtmektedir. Kutlamalarda özellikle o ana kadar düşman olan Bulgar ve Rum çetelerinin milliyetçilik davası gütmeden kucaklaştıklarını ifade etmiştir.¹¹¹Tunaya ise, büyük çapta bir halk hareketi ile karşı karşıya olduğunu anlayan II.Abdülhamid’in korkuya kapılarak Kanun-i Esasi’yi yeniden yürürlüğe koyduğunu ifade etmiştir. Osmanlı ıslahat hareketlerine yeni bir unsur olarak halkın da dâhil olduğu görülmüştür.¹¹²

Akşin Somel, 1908 hadisesini, bir Jön Türk devrimi, burjuva devrimi değil memur ve asker devrimidir şeklinde tanımlamıştır.¹¹³Yavuz Selim Karakışla, 1908’in bir devrim olmadığını ifade etmiştir. II. İkinci Meşrutiyet’in ilanını o zamanın deyimiyle “İlan-ı Hürriyet” olarak tanımlamıştır. Karakışla 1908’de iki tane İkinci Meşrutiyet olduğunu ifade etmiştir. Enver ve Niyazi Beylerin 23 Temmuz’da telgrafla bildirdikleri “İlan-ı Hürriyet”, diğeri ise 24 Temmuz’da II. Abdülhamid’in Kanun-i Esasi’yi yürürlüğe koyduğuna ilişkin bildirin yayımlanması ile tarihe geçmiş olan “İlan-ı Hürriyet”dir. Burada 23 Temmuz 1908’de “alınan hürriyet”,24 Temmuz’da ise “verilen hürriyet” vardır. “alınan hürriyet” ten kimsenin haberi olmadığı gibi “verilen hürriyet” gazetelerde ilan edildi, fakat ilk günlerde şaşkınlık içinde kimse inanmadı. İlk günlerde sokakta “Yaşasın Hürriyet” diye bağırانlar, feslerini atanlar gibi bir kutlama olmamıştır. Zaten İttihatçılar İstanbul’da fazla örgütlenmediği için kutlamalarda öncülük yapamadılar. İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidar oldukları süre içinde “alınan hürriyet” günü olan 23 Temmuz tarihini “Hürriyet Bayramı” olarak kutlamıştır. Gazeteciler Cemiyeti ise 24 Temmuz yani verilen hürriyet gününü bayram olarak kabul etmiştir.Dağa çıkanların en üst rütbesi kolağasıdır. Buna bağlı olarak İkinci Meşrutiyet’in ilanını bir askeri darbe olarak kabul edemeyeceğindarbe diyebilmek için emir-komuta zincirinin gerekli olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁴

¹¹¹ Duru, *Hatıralar*, s. 39.

¹¹² Tunaya, *Hürriyetin İlanı*, s. 27.

¹¹³ Somel, Röportaj, ss. 31-42.

¹¹⁴ Karakışla, Röportaj, ss. 7- 27.

Kazım Karabekir hatıralarında, “halk ve ordunun hürriyet istediklerini yayıyorduk” ifadelerinde meşrutiyetin ilan edilmesine halk istiyor görüntüsü vermek için şartların zorlandığını ifade etmiştir.¹¹⁵ Dolayısıyla meşrutiyetin ilan edilmesi bir halk hareketi değil bir askeri harekettir.¹¹⁶ Baş Mabeynci Tahsin Paşa’da hatıralarında, halktan gelecek tehlikeden ziyade ordunun amacını gerçekleştirmek için kararlı olduğundan bahisle Kanun-i Esasi’nin ilanında da en önemli etkenin şüphesiz ordu olduğu görüşünü paylaşmıştır.¹¹⁷

1. 5. II. Meşrutiyet Dönemi Siyasal Gelişmeler

23 Temmuz 1908’de Meşrutiyetin ilanında İttihat ve Terakki Cemiyetine mensup insanlar ve resmi olarak cemiyetin içinde olan Avrupa’daki pek çok mülteci etkili olmuştur.¹¹⁸ 23 Temmuz 1908’de Meşrutiyet resmen ilan edilmesiyle birlikte yeni hükümet bu duruma uyum sağlamakta güçlük çekmiştir. Hemen çıkması beklenen siyasi af 28 Temmuz 1908’de Makedonya’da siyasi suçluların affına ilişkin irade ile duyurulmuştur.¹¹⁹ Fakat o günlerde ki kargaşadan istifade eden Rumeli hapisanelerindeki bütün suçlular zorla çıkmıştır.¹²⁰ Anadolu’da bu durumun önüne kuvvet uygulanarak geçilebilirdiyse de İstanbul’da zaptiye ve harbiye nazırlarının kuvvet kullanamayacaklarını belirtmeleri üzerine bütün suçlular serbest bırakılmıştır.¹²¹

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin yazarlarından Hüseyin Cahit “İstanbul’da hükümet ve polis güçleri felce uğramış bir durumda girişim yeteneğini halka bırakmıştı.” şeklinde ifade ederek mevcut durumu

¹¹⁵ Karabekir, *İttihat ve Terakki*, s. 315.

¹¹⁶ Alkan, *Ordu ve Siyaset*, s. 91.

¹¹⁷ *Yıldız Hatıraları Tahsin Paşa Sultan II. Abdülhamid Han Devri Başmabeyncisi*, Yayına haz. Ahmet Zeki İzzör, İstanbul: İz Yayıncılık, 2017, ss. 386-387.

¹¹⁸ Zürcher, “Jön Türkler”, s. 268; Petrosyan, *Jöntürkler*, ss. 302-306.

¹¹⁹ Akşin, *Jön Türkler*, s. 85.

¹²⁰ *Akşin *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki* adlı eserinde, suçluların meşrutiyet yemini ettirilerek serbest bırakıldığını belirtmiştir, s. 85

¹²¹ Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, Cilt: 1 Kısım: 2, s. 68; Knight, , *1908 Devrimi*, s. 206; Tunaya, *Hürriyetin İlanı*, s. 11. *3 Ağustos 1908’de İstanbul’da bulunan ordu birliklerine hitaben yapılan yemin metni için bkz. Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, s. 75.

doğrulamıştır.¹²² Bu denli kargaşa ortamı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni dahi telaşa düşürmüştür.¹²³ Cemiyetin kurucularından İbrahim Temo hatıralarında o günleri şu şekilde tarif etmiştir:

Manastır daha civcivli, subayı, başıbozuğu, Arnavutu, Bulgarı birer fatih gibi başı yukarıda, ayakları arzın hareketini durduracak bir tarzda çarpan, kanatları açılmış horoza dönmüşler! Pek çok dünkü hafiye, hürriyetçileri müstebitlerin eline verenler, birer hamiyet örneği kesilmişler, meydanlarda, kahvelerde, meyhanelerde atıp tutuyorlar.¹²⁴

1. 6. II. Meşrutiyet Dönemi Örgütlenme

Bu başlık altında özellikle *Volkan* gazetesinin faaliyette olduğu dönem içinde etkileşimde bulunduğu fırkalardan bahsedilmiştir.

1. 6. 1. Fedakârân-ı Millet Cemiyeti

II. Meşrutiyetin ilanı ile yurt dışından sürgünden dönenlerden eski mevkilerine yerleşemeyenlerin mağdur oldukları gerekçesiyle 1908 Ağustos ayında İstanbul'da kurmuş oldukları cemiyettir. Meşrutiyeti ve fikir hürriyetini savunmuştur. Kurucu ve idarecileri: Avnullah El Kazımî, Dr. Ali Saip, Hasan Fehmi, Mevlanzade Rifat, vd. İttihat ve Terakki Cemiyetine muhalif tavır almıştır. Cemiyet *Hukuk-u Umumiye* Gazetesi ile sesini duyurmuştur. Tunaya' ya göre cemiyet siyasi şantaj ve komplolara karışmış, hayır cemiyeti ile siyasi parti arası bir oluşumdur.¹²⁵ 31 Mart Vak'asından sonra dağılmıştır.¹²⁶

1. 6. 2. Ahrar Fırkası

14 Eylül 1908' de Nureddin Ferruh ve Ahmet Samim Bey tarafından kurulmuştur. Ahrar Fırkası'nın en önemli kişisi Prens Sabahattin Bey'dir.

¹²² Yalçın, *Siyasal Anılar*, s. 25.

¹²³ Karabekir, *İttihat ve Terakki*, s. 412. * İttihat ve Terakki Cemiyeti İstanbul Merkezi'nde bu konu ile ilgili tebliğ aynen aktarılmıştır.

¹²⁴ İbrahim Temo'nun *İttihat ve Terakki Anıları*, İstanbul, 1987. s. 186; Aktaran: Alkan, *Ordu ve Siyaset*, s. 96; * Hürriyet türkülerine bile konu olmuştur. "Evlerinin önu üzüm asması/Yârimin giydiği Hürriyet basması" Halk içinde 1324 yılının adı Hürriyet olmuştur. Alkan, *Ordu ve Siyaset*, s. 94.

¹²⁵ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, s. 166.

¹²⁶ Kodaman, "İkinci Meşrutiyet", s. 186; Füzûzan Hüsrev Tökin, *Türkiye'de Siyasal Partiler ve Siyâsi Düşüncenin Gelişmesi 1839-1965*, İstanbul: Elif Yayınları, 1965, s. 42; Sina Akşin, "Fedakârân-ı Millet Cemiyeti", *Ankara Üniversitesi: Siyasal Bilgiler Dergisi*, C. 20, No. 1-2, Mart- Haziran, 1974, ss. 125-135.

Tunaya, Ahrar Fırkasını 1908 seçimleri öncesi gerçeğe en yakın partileşme girişimi olarak ifade etmiştir.¹²⁷ 1908 seçimlerine katılan firkadan Mahir Said Bey dışında meclise giren olmamıştır. Bununla birlikte sonradan katılan vekillerle Meclis'te varlığı hissedilmiştir. Ahrar Fırkası programı Osmanlıcılık düşüncesini temel alan, adem-i merkeziyetçiliği savunan Sabahattin Bey'in düşünceleri doğrultusunda şekillenmiştir.¹²⁸

Ahrar Fırkası öncelikle *Osmanlı* gazetesi olmak üzere *Sabah*, *İkdam*, *Yeni Gazete*, *Sada-yı Millet* ve *Serbesti* gazeteleri tarafından desteklenmiştir. İttihat Terakki Cemiyetine karşı ilk siyasi muhalif fırka olması yönüyle önemlidir. Eylül 1908 ile Nisan 1909 tarihleri arasında etkili olmuştur.¹²⁹

1. 6. 3. Osmanlı Demokrat Fırkası (Fırka-i İbad)

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurulmasında etkili olan Dr. İbrahim Temo ve Dr. Abdullah Cevdet tarafından 1906-1907 tarihinde İstanbul'da kurulmuş olan Selamet-i Umumiye Kulübünün firkaya dönüşmesi ile oluşmuştur. 6 Şubat 1909 tarihinde resmi olarak kurulmuştur.¹³⁰ Osmanlı Demokrat Fırkası Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne muhalif tavır almıştır. II. Meşrutiyet döneminin 1908 seçimlerine katılmamıştır. Fırkanın sesini duyurduğu yayın organları olarak *Feryat*, *Selamet-i Umumiye*, *Türkiye*, *Hukuk-ı Beşer* gazeteleri sayılabilir. 5 Aralık 1911 tarihinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katılmasıyla siyasi hayatı sona ermiştir.¹³¹

1. 7. Meclis-i Mebusan'ın Açılması

Türkiye'nin anayasal gelişim süreci içinde İkinci Meşrutiyet döneminin en büyük katkılarından biri parlamento hayatını uygulamaya geçirmiş olmasıdır.¹³²

Meşrutiyet döneminde parlamento 1876 Kanun-i Esasi'nde olduğu gibi Meclis-i Mebusan ve Heyet-i Ayan olmak üzere iki meclisli olarak

¹²⁷ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, s. 176.

¹²⁸ Kodaman, "İkinci Meşrutiyet", s. 185.

¹²⁹ Tökin, *Türk Siyasi Düşüncesi*, s. 44; Kodaman, "İkinci Meşrutiyet", s. 186.

¹³⁰ Kodaman, "İkinci Meşrutiyet", s. 186.

¹³¹ Tunaya, *Siyasal Partiler*, C. 1, ss. 205-206.

¹³² Hanioglu, "Osmanlı İmparatorluğunda Temsil", s. 62.

düzenlenmiştir. Bu düzene göre Meclis-i Mebusan seçilmiş halk temsilcilerinden Heyet-i Ayan ise padişah tarafından atanan üyelerden oluşmuştur.¹³³1878 yılı Mart ayında II. Abdülhamid tarafından Mebusan Meclisi süresiz olarak kapatılmasına rağmen Ayan üyeleri statülerini korumuşlardır.¹³⁴

Mebusan Meclisi'nin yeniden açılışı üzerine Beyanül Hak Dergisi sorumlu müdürü olan Mehmet Fatin Gökmen “Zübde-i Siyasiyye” başlıklı yazısında Meclisin açılışından duyduğu sevinci “siyaset dünyasının en büyük olayı” şeklinde niteleyerek dile getirmiştir.¹³⁵

1908 Meclisi Jön Türk ihtilalinin getirdiği umut dolu hava içinde 1908 yılı Aralık ayında toplanmıştır. 1876 Anayasasının yeniden yürürlüğe girmesi ve yeni bir meclisin toplanmasıyla birlikte Osmanlı Devleti'nin tüm sorunlarının çözüleceğine inanılıyordu. Fakat Jön Türk grupları arasında çıkan ihtilaflar ve kavgalar bu ümitleri boşa çıkarmıştır. Siyasi duruma hâkim olan İttihat ve Terakki Cemiyeti meclisteki muhaliflerini etkisiz hale getirmek için meclisi dağıtıp yeniden seçim yapmaya karar verdi.¹³⁶

1. 8. 1908 Meclis-i Mebusan Seçimleri

II. Meşrutiyetin ilanını takip eden ayların en önemli olayı kuşkusuz aradan otuz yıl geçtikten sonra seçimlerin yeniden yapılmasıdır.¹³⁷Bu seçimler Türkiye tarihinde yapılan ilk çok partili seçim olması yönüyle ayrı bir önem taşımaktadır.¹³⁸1908 Meclisinde seçim geleneği olan Rum ve Ermeni azınlıkları hariç Müslüman nüfus içinde etkili olan siyasi teşkilat İttihat ve Terakkidir.¹³⁹İttihat ve Terakki 1908 seçimlerinde “Yaşasın

¹³³ Akın, “İkinci Meşrutiyette Parlamento”, *100. Yılında II. Meşrutiyet*, s. 27.

¹³⁴ Akın, “İkinci Meşrutiyette Parlamento”, ss. 27-28.

¹³⁵ Ramazan Boyacıoğlu, “II. Meşrutiyet Döneminde Beyanü'l Hak Dergisindeki Bazı Görüş ve Düşünceler Üzerine”, *Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3. Sayı, Sivas 1999, s. 35.

¹³⁶ Feroz Ahmad-Dankwart A. Rustow, “İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclisler: 1908-1918”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1975-1976, S. 4-5, s. 245.

¹³⁷ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 142.

¹³⁸ Alkan, “1908 seçimleri ya da 1324 İntihabı”, s. 98.

¹³⁹ Ahmad-Rustow, “İkinci Meşrutiyet”, s. 255.

Hürriyeti Yaşasın Millet, Yaşasın Vatan” söylemini slogan olarak kullanmıştır.¹⁴⁰

Meşrutiyet ilan edilmiş, meclisin yeniden toplanacağı belirtilmiş ve seçim yapılacak fakat ortada seçimlerin nasıl uygulanacağına dair bir mevzuatın olmaması ciddi bir sorundu. Seçim yasasının bir an önce yayınlanması için hükümet baskı altında kalmıştı. Kanun-i Esasi’ye aykırı maddeleri olmasına rağmen 30 yıl önceki seçim yasası kabul edilmiştir.¹⁴¹ II. Meşrutiyet seçimleri otuz yılı geçen bir süre önce hazırlanmış olan “intihap kararnamesi” ‘ba irade-i seniye’¹⁴² yayınlanarak uygulamaya konmuştur. İki dereceli seçim yapıldığından Meclis-i Mebusan’ın açılması 1908 yılı Aralık ayı içinde olmuştur. İlk seçim sonuçlarına göre azınlıklar genel oy düzeylerinin üstünde başarı sağlamışlardır.¹⁴³ Bu meclis Ocak 1912’de dağılmıştır.¹⁴⁴

1876 Kanun-i Esasiye göre Meclis, Meclis-i Umumi adı altında Heyet-i Mebusan ve Heyet-i Âyan meclislerinden oluşmaktadır. Padişah tarafından atanan üyelerden oluşan meclise “Heyet-i Âyan” ismi verilmiştir. Seçilerek gelen üyelerden oluşan meclise “Heyet-i Mebusan” adı verilmiştir. Heyet-i Mebusan için yapılacak olan seçimlerde seçmenlerde ve seçilecek adaylarda bazı özellikler aranmıştır. Bu özelliklerin bazıları seçmenler için 25 yaşına gelmiş olmak, erkek olmak, “Devlete az çok vergi vermek” şartı aranmıştır. Aynı zamanda her 50 bin nüfus için bir vekil çıkarılabileceği hükmü vardır.¹⁴⁵

1908 Seçimine Prens Sabahaddin tarafından 14 Eylül 1908’de kurulan Ahrar Fırkası ile İttihat ve Terakki Cemiyeti katılmıştır. Ahrar Fırkası liberal ve adem-i merkezîyet görüşünü savunurken, İttihat ve Terakki ise daha merkezîyetçi ve orduya daha çok rol veren yabancı müdahalesine karşı bir tutum sergilemektedir. Ahrar Fırkası’ndan sadece Mahir Sait Bey’in

¹⁴⁰ Duru, *İttihat ve Terakki*, s. 31. Aktaran: Nil Türker Tekin, 1908 Seçim Propagandası, *Toplumsal Tarih*, S. 104, Ağustos 2002, s. 22.

¹⁴¹ Alkan, “1908 seçimleri ya da 1324 İntihabı”, s. 97.

¹⁴² ba irade-i seniye: Padişah emrinin Mabeyn-i Hümayun Başkâtibi tarafından sadrazama bildirildiği belgedir.

¹⁴³ Akın, “İkinci Meşrutiyette Parlamento”, ss. 27-28.

¹⁴⁴ Ahmad- Rustow, “İkinci Meşrutiyet Dönemi”, s. 245.

¹⁴⁵ Alkan, “1908 seçimleri”, s. 98.

seçildiği bilinir. Fakat sonradan yaklaşık 50 mebus Ahrar Fırkası'na daha yakın durmuşlardır. Bu vekillerin çoğu Hristiyan ya da farklı milletlerden Müslüman vekillerdir.¹⁴⁶ 1908 seçimleri İttihat ve Terakki Cemiyeti ile askerinin baskıcı tutumları altında gerçekleştiği için Ahrar Fırkası'ndan etkili isimler seçimi kaybetmiştir.¹⁴⁷

İkinci Meşrutiyet dönemi on yıl sürmüştür. Bu süre zarfında üç yasama dönemi geçmiştir. 1908- 1912 ve 1914 yıllarında seçimler yapılmıştır.¹⁴⁸ II. Meşrutiyet döneminde 17 Aralık 1908 'de toplanan ilk meclis Ocak 1912'de dağılmıştır. İkinci Meclis ise Mayıs 1912'de toplanıp aynı yıl Ağustos ayında dağılmıştır. Balkan savaşları dolayısıyla üçüncü meclisin toplanması 1914 yılının Mayıs ayında olmuştur. Bu mecliste 1. Dünya Savaşı'ndan Osmanlı Devleti'nin yenilgi ile çıkmasından sonra 1918 yılında dağıldı.¹⁴⁹

1. 9. Kamil Paşa'nın Sadarettten Düşürülmesi

Sadrazamlık makamında uzun yıllar tecrübesi olan Kâmil Paşa 6 Ağustos 1908'te üçüncü kez sadrazam oldu. Mecliste umumiyetle güven almış ve büyük bir coşkuyla karşılanmıştır.¹⁵⁰ İttihat ve Terakki Cemiyetinin devlet yönetimine fazla müdahale etmesi sebebiyle cemiyet ile arası açılmıştır. Meşrutiyeti savunan Kamil Paşa'nın 'meşrutiyet aleyhindedir' şeklinde haksız ithamlarla itibarı zedelenmek istenmiştir.¹⁵¹ II. Meşrutiyetin ilk sadrazamı olan Kamil Paşa¹⁵² altı ay kadar bir süre iktidarda kalmıştır.¹⁵³

Kamil Paşa'nın sadrazamlığı parlamento usullerinin ilk kez uygulanacağı dönem olması yönüyle önemlidir. Osmanlı Devleti içinde

¹⁴⁶ Alkan, "1908 seçimleri", s. 99; Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C. 1, Kısım 2, 4. Baskı, s. 130-134; Ahmad, *İttihat ve Terakki*, 3. Baskı, s. 61.

¹⁴⁷ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 38; Ahmad, *İttihat ve Terakki*, 3. Baskı, s. 61.

¹⁴⁸ Alkan, "1908 seçimleri", s. 103.

¹⁴⁹ Akın, "İkinci Meşrutiyette Parlamento", ss. 27-28.

¹⁵⁰ Ahmad- Rustow, "İkinci Meşrutiyet", s. 245.

¹⁵¹ Knight, *Türkiye Bir Millet'in Uyanışı*, s. 221; Vahdeti, "Sadrazam Kâmil Paşa'nın Muzafferiyet-i Hârikulâdesi", 14 Ocak 1909, Numara: 20, s. 1.

¹⁵² İ.H.Uzunçarşılı, *Sadr-ı Azam Kamil Paşa'nın Siyasi Hayatı İsimli Eser Dolayısı ile II. Abdülhamid Devrinde Kamil Paşa*, T.T.Kurumu, Belleten, C. XIX, S: 74, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, Nisan 1955, s. 204.

¹⁵³ Rıdvan Akın, "İkinci Meşrutiyetin Sadrazamları ve Temel Rejim Sorunları", *Tarık Zafer Tunaya Anısına Yedigâr-ı Meşrutiyet*, haz. Mehmet. Ö. Alkan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 286, Siyaset Bilimi 29, İstanbul: 1. Baskı, Şubat 2010, s. 56.

¹⁵⁴ Knight, *1908 Devrimi*, s. 223.

ayrılıkçı hareketlerin hız kazanması ve azınlık mebuslarının bu durumun bir nevi sözcülüğünü yapması ile Osmanlı milleti olma “Osmanlılık” düşüncesi uygulanma imkânını yitirmiştir.¹⁵⁴

1876-1877 I.Meşrutiyet’i de tecrübe eden ve memleketi yakından tanıyan Kamil Paşa hükümet ve meclisin Kanun-i Esasi çerçevesinde verimli çalışabilmesi için bazı şartların gerekliliğinden bahseder. Bu şartlar Heyeti Vükela’nın hür ve icraatlarında serbest olması, Vükela Reisi’nin siyasi işlerde umumi efkâra uyarak hareket etmesi ve siyasi fırkaların hususi işlerine karışmaması, yapılacak teklifler karşısında Mebusan heyeti hür olarak reylerini kullanabilmesidir. Devlet menfaatlerinin parti menfaatlerinden önde tutulması gibi bugünkü siyasi hayatımızda da önemli olan esaslardan bahsetmiştir.¹⁵⁵

Kamil Paşa’nın meşrutiyet idaresini tesis etmek noktasında cemiyete karşı müsamaha ve tahammül ile hareket ettiği görülür. İttihat ve Terakki ise hükümet ve sadrazama karşı, gerek Selanik’teki “İttihat-Terakki Merkezi Umumisi” gerekse İstanbul’da bulunan “Heyet-i Mahsusa” tarafından çekilen telgraflar ve gönderilen yazılar ile hükümette yapılan değişikliklere itiraz etmiştir.¹⁵⁶ İttihat ve Terakki Cemiyetinin hükümete bu şekilde baskı

¹⁵⁴ Akın, “İkinci Meşrutiyette Parlamento”, s. 31; “Nutuk”, *Volkan Gazetesi*, 11 Aralık 1908, Numara, 1, s. 4. * Osmanlılık; Osmanlı Devletinin ilk siyasal- resmi ideolojisidir. Temel ilkesi olan “İttihad-ı Anasır” çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı İmparatorluğu’nda tüm etnik unsurları bir arada tutabilmek için geliştirilmiş bir formüldür. “Osmanlılık” üst kimlik olarak kabul etmenin toprak bütünlüğünü sağlamak gibi siyasi amacı dışında kültürel bir yönü de vardır. “Vatan” özellikle Osmanlılık düşüncesinin siyasi dağarcığına kazandırdığı bir kavramdır. Dönemin sloganı olan “uhuvvet”, “müsavat” kavramlarının Osmanlılık fikri üzerinden tanımlanmıştır. II. Meşrutiyet’in ilanı ile Osmanlı birliği ve kardeşlik söyleminin etkili olduğunu *Volkan* gazetesinde görebiliriz. 1908’den itibaren Balkanlarda yaşanan olumsuz gelişmelerinde etkisiyle Osmanlılık düşüncesinin uygulamada zorluğu görülmüştür. Balkan savaşlarının ardından tamamen etkisini yitirmiştir.

¹⁵⁵ Hilmi Kamil Bayur, *Sadrazam Kamil Paşa Siyasi Hayatı*, Ankara, Sanat Basımevi, 1954,ss. 14-15. (Kendi el yazısı ile bıraktığı notlardan iktibas)

¹⁵⁶ Bayur, *Sadrazam Kamil Paşa*, s. 247;12 Teşrin-i Evvel 324 (25 Ekim 1908) ‘de cemiyet Hakkı Bey’in Maarif nezaretinden alınarak Dahiliye Nazırlığına getirilmesine karşı çıkar ve Ferid Paşanın Dahiliye nazırı olmasını talep eder, Hariciye nazırı Tevfik Paşanın yerine posta telgraf nazırı Galip Bey’in getirilmesini istemektedir. Sadrazam, cemiyetin bu isteğini yerine getirmede için 30 Ekim 1908 tarihinde “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkezi Umumisi” imzalı şu telgrafi alır; “12 Teşrin-i evvel 324 tarihli tahriratımızın icraat-ı fii’liyyesine şiddetle muntazırız.”

yapmasına karşı Kamil Paşa'da cemiyete karşı güvensizlik göstermeye ve soğuk davranmaya başlamıştır.¹⁵⁷

Hükümet ile Cemiyetin karşı karşıya gelmesi ilk kez Harbiye ve Bahriye Nazırlarının kim tarafından atanacağı hususunda olmuştur. 5 Ağustos 1908'de Kamil Paşanın kurduğu hükümetin Harbiye ve Bahriye nazırlarını seçmesiyle sorun çözüldü.¹⁵⁸

1876 Anayasasına göre padişah onaylamak kaydıyla bu hak sadrazama verilmiştir. Padişah sadece sadrazam ve şeyhülislamı seçiyordu. 1 Ağustos 1908 tarihli Hatt-ı Hümayunda ise bahsi geçen nazırlıkların atama hakkının padişah tarafından kullanılacağı bildirilmiştir. Asıl mesele ise bu Nazırlıkları elinde tutan aynı zamanda orduyu da denetim altında tutmuş oluyordu.¹⁵⁹

Kamil Paşa orduyu siyasetten ayırarak, İttihat ve Terakki Cemiyetinin sadece siyasi bir fırka olarak devam etmesini istiyordu. 1909 yılı Şubat ayının ortalarında Harbiye Nazırını bir emrivaki suretinde görevden alarak Mısır Fevkalade komiserliğine tayin etti. Bu hareketi İttihat ve Terakki tarafından Kanun-i Esasiye darbe olarak nitelendirilmiştir. Bu olay üzerine İttihat ve Terakki Mecliste peş peşe gensoru önergeleri vererek mevcut kabineyi devirmek için bir fırsat kollamıştır.¹⁶⁰ Ortaya çıkan bu durum ordu, cemiyet ve Meclis-i Mebusan ile sadrazam ve padişahın güçlerinin karşılıklı olarak ne anlam ifade ettiğini göstermesi yönüyle önemlidir.¹⁶¹

Ordunun siyasetle uğraşmasına haklı olarak engel olmak isteyen Kamil Paşa, Harbiye Nazırı olarak eski Trablusgarp valisi Recep Paşa'yı atamıştır. Recep Paşa bir hafta içinde vefat edince yerine Ali Rıza Paşa atanmıştır.¹⁶² Kamil Paşa 10 Şubat tarihinde 2. Ordu Kumandanı Nazım Paşa'yı Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa'nın yerine, Hüseyin Hilmi Paşa'yı da

¹⁵⁷ Bayur, *Sadrazam Kamil Paşa*, s. 250.

¹⁵⁸ Bayur, *Sadrazam Kamil Paşa*, s. 243.

¹⁵⁹ Ahmad, *İttihat ve Terakki*, s. 46.

¹⁶⁰ Bayur, *Sadrazam Kamil Paşa*, ss. 11-13.

¹⁶¹ Alkan, *Ordu ve Siyaset*, s. 113.

¹⁶² İsmail Hâmi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. IV, s. 369; Aktaran, Alkan, *Ordu ve Siyaset*, s. 113.

Bahriye Nazırı Arif Paşa'nın yerine getirdi. Kabinede yapılan bu değişiklik kriz durumu oluşmasına sebep olmuştur.¹⁶³

Kamil Paşa'nın sadrazamlığı boyunca Meclis-i Mebusan üyelerini doğrudan muhatap olarak görmemesi kısa sürede Meclis ile arasının açılmasına sebep olmuştur. Rumeli'den gelen Avcı taburlarını Yanya'ya göndermek istemesi, Sultan Abdülhamid'de bu konuda İstanbul'da bulunan diğer askerler üzerinde kırıcı etki yapacağından dolayı Kamil Paşa ile aynı görüşte idi.¹⁶⁴Kamil Paşa İttihatçıların bu olay üzerine İstanbul'da güya meşrutiyet kaldırılıp irtica olduğu söylentilerini günlük gazetelerde dile getirerek halkı telaşa sürüklediğini belirtir.¹⁶⁵

Bahriye ve Harbiye Nazırlarını değiştirmesi ve Ali Rıza Paşa'yı Mısır Başkomiserliğine ataması kendisinin hakkında gensoru verilerek düşürülmesi ile sonuçlanmıştır.¹⁶⁶ Bu durum yasama organı olan Meclis'in yürütmeyi denetlemek noktasında hassas davrandığını gösterir. Fakat bu hassasiyet sonraki dönemlerde görülmemiştir. Hatta 1914'ten sonra Meclis onay makamı şeklinde görev yapmıştır.¹⁶⁷

İttihat ve Terakki Cemiyetinin bir nevi sözcülüğünü yapan Hüseyin Cahit *Tanin* gazetesinde yayınlanan 1 Şubat 1324 tarihli yazı da “Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı dün, vatanın en büyük düşmanıya yüzyüze gelmişti. Bir tarafta istibdat ve izmihlal, diğer tarafta hürriyet ve necat...”¹⁶⁸ Böylelikle Meclis istibdat ve hürriyet arasında tercih yapmak durumunda

¹⁶³ Ahmad, *İttihat ve Terakki*, s. 68.

¹⁶⁴ Abdülhamid'in Hatıra Defteri, Haz. Sebahattin Sele, İstanbul, 1960, s. 134-135. Aktaran: Alkan, Ordu ve Siyaset, s. 110.

¹⁶⁵ Bayur, *Sadrazam Kamil Paşa*, s. 13; *Kamil Paşa'nın 1913'te ölmeden birkaç ay önce bıraktığı hatıratında bu olayla ilgili ifadeleri şöyledir: “Kendim, Kanun-i Esasinin ilanı akabinde meşrutiyet usulünün I.Sadrazamı olmaklığım hasebiyle, zabitanın siyasiyatla meşgul olarak askeri itaatin külliyen mefkud olduğunu bilerek ıslahı çaresine tevessül etmişim. Edirne'de 2.Ordu kumandanı merhum Nazım Paşa himmetiyle askeri itaatin tamamıyla yoluna girmiş olduğu tahkik olunması üzerine eğer 3. Ordu dahi aynı suretle disiplin altına alınırsa memleketin selameti temin edilmiş olacağı mülahazası ile müşarünileyh Nazım Paşa Harbiye Nezaretine intihap ve tayin kılınmıştı” Bkz. Hüseyin Cahit, “Tebdil-i Vükelâ”, *Tanin*, 30 Kanun-i Sani 1324, Numara: 192; Aktaran: Alkan, Ordu ve Siyaset, s. 110.

¹⁶⁶ Akın, “İkinci Meşrutiyette Parlamento”, s. 32.

¹⁶⁷ Hanioglu, “Osmanlı İmparatorluğunda Temsil”, s. 71.

¹⁶⁸ Hüseyin Cahit, “Heyet-i Vükelâ'nın Sukutu”, *Tanin*, 1 Şubat 1324, Numara:194; Aktaran: Alkan, *Ordu ve Siyaset*, s. 116.

bırakılmıştır.¹⁶⁹ Akşin, Kamil Paşa aleyhine mecliste görüşme olduğu vakitte, sekiz savaş gemisinin Beşiktaş ile Üsküdar arasında Meclisi tehdit eder tarzda konumlandırıldığını ifade etmiştir. Aynı konu *Volkan* gazetesinde 14 Şubat 1909 tarihli haberde yer almıştır.¹⁷⁰

Kamil Paşa 13 Şubat 1909'da verilen bir gensoru ile hükümetten düşürülmüştür. Kamil Paşa'dan sonra sadrazamlığa Rumeli Umumi Müfettişliği görevinde bulunmuş olan Hüseyin Hilmi Paşa getirilmiştir.¹⁷¹ H. Hilmi Paşa yaklaşık olarak 31 Mart olayı sırasında kesinti sayılmayacak olursa 10 aylık bir sadrazamlık görevi olmuştur. Bu dönemin meşrutiyet tarihi açısından en önemli olayı 31 Mart ayaklanmasıdır.

1. 10. 31 Mart Vak'ası

II. Meşrutiyet dönemi içinde gerçekleşen 31 Mart Vak'ası bazı tarihçilerin ihtilal, bazılarının karşı devrim, provakasyon ya da irtica hareketi olarak tanımladıkları Osmanlı tarihinin en tartışmalı konularından biridir.

31 Mart Vak'ası, miladi takvime göre 12 Nisan 1909 Pazartesi'yi 13 Nisan 1909 / 31 Mart 1325 Salı'ya bağlayan gece yarısı Taşkılla'da bulunan "Nıgehban-ı Meşrutiyet" yani 'Meşrutiyet Bekçileri' olarak İstanbul'a getirilen avcı taburu askerlerinin Meclis-i Mebusan'ı kuşatmaları ile başlamıştır.¹⁷² Meclis önüne gelen askerlerin istekleri genel olarak şunlardır: 1. Hükümetin istifa etmesi, 2. Ahmet Rıza, Hüseyin Cahit, Cavit, Talat ve Rahmi Bey'in Mebusan Meclis'inden atılması, 3. Alaylı subaylardan görevden alınanların iadesi, 4. Şeriat hükümlerinin uygulanması, 5. Kamil Paşa'nın sadrazamlığa, Nazım Paşa'nın seraskerliğe getirilmesi, 6. İttihat ve

¹⁶⁹ Alkan, *Ordu ve Siyaset*, s. 116.

¹⁷⁰ Akşin, *Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı*, s. 30; "Tebeddül-ü Vükela Münakaşaları", *Volkan Gazetesi*, 14 Şubat 1909, Numara: 45, s. 2.

¹⁷¹ Akın, "İkinci Meşrutiyette Parlamento", s. 33.

¹⁷² Nevzat Köseoğlu, *Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1990, s. 617; Bayar, *Ben de Yazdım*, s. 101.

Terakki Cemiyeti'nin dağıtılması, Meclis Başkanlığı'na İsmail Kemal Bey'in getirilmesi, ayaklanan askerlerin af edilmesidir.¹⁷³

İttihat ve Terakki sayesinde imtiyazlı bir mevki kazanan zabıtlar ile alaylı zabıtların pek anlaşamadıkları görülüyor. Askerin din ve padişah adına değil de vatan, millet gibi yeni kavramlarla teşvike çalışmaları, namaz abdest gibi ihtiyaçlarının ciddiye alınmaması huzursuzluğun diğer bir sebebidir. Birçok subayın rütbelerinin geri alınması bir kısmının ise emekliye ayrılması, bilhassa alaylıların ordudan uzaklaştırılması İstanbul'da gayrimemnunların sayısını artırıyor.¹⁷⁴ Askerlerin ibadet etmelerinin mektepli zabıtlar tarafından engellendiği ifade edilmektedir.¹⁷⁵ 31 Mart olayında Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan bazı grupların Abdülhamid idaresinden kurtulmak istemeleri, İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından işlendiği ileri sürülen siyasi cinayetlerin faillerinin bulunamamış olması, Yunan çetelerinin yeniden harekete geçmeleri ve bu dönemde meydana gelen dış gelişmeler konusunda cemiyetin etkisiz kalması genel sebepler olarak sıralanabilir.¹⁷⁶

Meşrutiyetin ilanı ile birlikte gelişen hızlı siyasileşmenin sonucunda meydana gelen bir hazımsızlığın¹⁷⁷ varlığı tüm bu nedenlerle birlikte vak'anın sebepleri arasında sayılabilir. Meşrutiyetin ilanından önce hürriyet veterakki aşığı olan İttihat ve Terakkinin daha sonra şahsi menfaatlerini önceleyip baskı ve otoriter bir şekilde bürünmesinden kaynaklanan rahatsızlıklar dönemin muhalif olarak nitelenen gazetelerinde yer almıştır. Bu konuda en şiddetli tartışmaları *Volkan*, *Mizan* ve *Serbesti* gazeteleri yapmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne siyasi olarak muhalif olan bu gazetelerin ortak özelliği Meşrutiyet ve Kanun-i Esasi'den yana olmalarıdır.¹⁷⁸

¹⁷³ Mevlânzâde Rıfat, *31 Mart Bir İhtilalin Hikayesi*, sadeleştiren, Berire Ülgenci, İstanbul: Pınar Yayınları, Birinci Basım, Kasım 1996, s. 62; Akşin, *31 Mart*, s. 54.

¹⁷⁴ Ölmez, *Alaylı ve Mektepli*, s. 246.

¹⁷⁵ Akşin, *31 Mart*, s. 38; Celal Bayar, *Ben de Yazdım Milli Mücadeleye Giriş*, İstanbul: Medya Ofset, Sabah Kitapları, 48, 1997, C. 1, s. 108; Unat, *II. Meşrutiyetin İlanı* s. 70.

¹⁷⁶ İsmail Hami Danişmend, *31 Mart Vak'ası*, İstanbul: İstanbul Kitabevi, Üçüncü baskı, 1986, ss. 23-27.

¹⁷⁷ Alkan, *Ordu ve Siyaset*, s. 102.

¹⁷⁸ Oğuz Kaan, *II. Meşrutiyet Döneminde Muhalefet: Ahrar Fırkası* [yayımlanmamış Doktora Tezi] İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: 2008, ss. 226-229.

Volkan gazetesine göre 31 Mart Vak'asını tetikleyen en önemli olay, *Serbestî* gazetesi başmuharriri Hasan Fehmi Bey'in, kimliği belirsiz bir zâbit tarafından şehit edilerek katilin bulunamamış olmasıdır.¹⁷⁹ 13 gün süren 31 Mart Vak'ası, 24 Nisan 1909 / 11 Nisan 1325'te hareket ordusunun İstanbul'a gelerek 25 Nisan 1909 tarihinde ayaklanmayı bastırması ile sona ermiştir. Hareket ordusunun İstanbul'a gelişi "11 Nisan İnkılabı" olarak tarihe geçmiştir.

1. 11.II. Meşrutiyet Dönemi Dış Gelişmeler

II. Meşrutiyet'in ilanı Avrupa Devletleri ve Balkan hükümetleri tarafından olumlu karşılanmıştır. Bu durum Osmanlı Devleti'ne karşı izledikleri politikalarda bir iyileşme göstermekten ziyade olumsuz gelişmelere neden olmuştur.

Bosna-Hersek 1878 Berlin Antlaşması ile hukuki olarak Osmanlı Devleti'ne bağlı olup geçici olarak Avusturya'nın denetimine bırakılmıştı. 5 Ekim 1908 tarihinde Rusya ve Almanya'nın da onaylaması ile Bosna-Hersek toprakları Avusturya-Macaristan imparatorluğu tarafından ilhak edilmiştir. 1909 Şubat ayı içinde Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti sırasında 2,5 milyonluk emlak-i emiriye bedeli karşılığında Bosna Hersek'in ilhakı kabul edilmiştir.¹⁸⁰

Volkan gazetesinde Avusturya'nın Bosna Hersek'i üç-dört aylık memur maaşı olan iki buçuk milyon lira karşılığında ilhak etmesine razı olunması eleştirilmiştir. Bizim hâkimiyetimizde olan ve şehitlerimizin kanı ile yıkanmış toprakları para karşılığı terk etmeyin, hiç olmazsa ilhakı tasdik etmeyin diyerek yapılanın bir yağma olduğu savunulmuştur.¹⁸¹ Gazetede çıkan diğer bir makalede Bosna Hersek siyasetinde izlenen yol hür bir çocuğun para karşılığı esir olarak satılmasına benzetilmiştir. Hükümet emanetçidir, milletin razı olmadığı bir işi yapamaz. Meşrutiyet idaresinde

¹⁷⁹ "Cinâyet", *Volkan Gazetesi*, 8 Nisan 1909, Numara: 98, s. 4.

¹⁸⁰ Yalçın, *Siyasal Anılar*, s. 34; Akın, "İkinci Meşrutiyetin Sadrazamları", s. 57.

¹⁸¹ "Ne Büyük Semâhat", *Volkan Gazetesi*, 27 Ocak 1909, Numara: 27, ss. 1-2.

milletin hürriyeti hiçbir suretle ayaklar altına alınamaz diyerek karşı çıkmıştır.¹⁸²

Avusturya'nın Bosna-Hersek topraklarını ilhak etmesini fırsat bilen Bulgaristan 5 Ekim 1908 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. 16 Mart 1909 tarihinde Osmanlı Devleti Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanımıştır. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zorluktan istifade eden Girit 5 Ekim 1908 tarihinde Yunanistan'a bağlandığını ilan etmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu durumu tanımaması nedeniyle 1912 yılına kadar Girit hukuken Osmanlı Devleti'ne bağlı fiilen Yunanistan'a bağlı olarak devam etmiştir.¹⁸³

1. 12. II. Meşrutiyet Dönemi Basını

Osmanlı Devleti'nde kamuoyunu belirleyen en önemli araç basındır. Yazılan her şeyin doğruluğu şüphe duyulmadan kabul gören bir zamanda basının çok etkili olduğu anlaşılabilir.¹⁸⁴ Hürriyetin ilan edilmesiyle basına uygulanan sansür kalkmıştır. Bu dönemde çok sayıda dergi ve gazete yayımlanmıştır. II. Meşrutiyet Türk Basın Tarihi'ne altın harflerle geçen bir dönem olmuştur.¹⁸⁵ Basın, İttihat Terakki Cemiyeti ve padişahın meşrutiyet konusunda benimsedikleri görüşleri ve yürüttükleri siyaseti kamuoyuna duyuran en önemli araçlardan olmuştur. Halk, meşrutiyeti dönemin gazeteleri ile tanımıştır.¹⁸⁶

Bediuzzaman, gazetenin halkın fikirlerine tercüman olan terbiye edici, iyilik ve kötülükleri duyuran bir vasıta olması gerekliliğinden bahsetmiştir¹⁸⁷ Mehmet Akif "Süleymaniye Kürsüsünde" basının

¹⁸² Fârûkî Ömer, "İhtilâf mı Tefrika mı", *Volkan Gazetesi*, 27 Ocak 1909, Numara: 27, s. 3.

¹⁸³ Kodaman, "II. Meşrutiyet Dönemi", s. 177; Bayur, Bulgaristan bağımsızlığını ilan ettikten bir gün sonra Avusturya-Macaristan'ın, Bosna ve Hersek'i kendi topraklarına kattığını ifade etmektedir; Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C. 1, s.

¹⁸⁴ Ali Birinci, "31 Mart Vak'ası", *Türkler*, C. 13, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 195.

¹⁸⁵ Fuat Süreyya Oral, *Türk Basın Tarihi*, Birinci Kitap, (basım yeri ve tarihi belirtilmemiştir), s. 248- 249.

¹⁸⁶ Dağlar, "II. Meşrutiyet'in İlanı", s. 141.

¹⁸⁷ Nursi, "Nutuk- Herkes Vazifesini Bilmeli", *Asar-ı Bediyye*, s. 454.

dönüştürücü gücünden ve vaaz kürsüsü olarak algılandığında din ve siyaset ilişkilerinde ne denli önemli olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁸

Vahdeti, “II. Abdülhamid’e Açık Mektup” başlığı altında hayatından bir kesit sunduğu yazıda, Kıbrıs’ta Ayasofya Camii’nde müezzinlik yaparken gazete okumasının ilmiye sınıfı tarafından küçümsendiğini ifade etmiştir.¹⁸⁹ İsmail Kara, II.Meşrutiyet’ten sonra gazetelerin İslamcı basın arasında “hidayete davet”, “lisan-ı hale tercüman”, “vasıta-i müdafaa” gibi müsbet ve vazgeçilemez olduğunu ifade etmiştir.¹⁹⁰

22 Temmuz’da günlük gazete olarak İstanbul’da üç gazete varken bu sayı meşrutiyetin ilanını takiben artmıştır. Bu gazeteler *İkdam*, *Sabah* ve *Tercüman-ı Hakikat*’tir.¹⁹¹ Kanun-i Esasi’nin 12. Maddesine göre “basın” yasalar çerçevesinde serbesttir.¹⁹² O günlerde yayın hayatına atılan gazete ve mecmuaların sayısı günden güne artıyordu. Tek sayı basılan gazeteler dahi vardı. Meşrutiyetin ilk bir buçuk ayında gazete imtiyazı alanların sayısı 200 kişiyi bulmuştur. 1908-1909 yıllarında yayınlanan gazete ve mecmuaların toplamı 350’den fazla olmuştur.¹⁹³ Ahmet İhsan Tokgöz matbuat hatıralarından oluşan eserinde 24 Temmuz günü basına uygulanan sansürün kalkması ile birlikte eli kalem tutan birazcık parası olan kişilerin Bab-ı Ali’nin matbaalarına koştuğunu ifade eder. O günleri parası olmayanlar evlerini, mallarını satarak matbaa açıyordu şeklinde tasvir etmiştir.¹⁹⁴ Bu dönem gazetelerinin bir özelliği yoğun ve etkili bir şekilde siyasal hayatta yer almalarıdır.¹⁹⁵ Gazete ve mecmualardan resmi veya şahsi kaynaklardan

¹⁸⁸ Ersoy, *Safahat*, “Süleymaniye Kürsüsünde”, s. 320; “...Bir cerîdeyle hemen başlayıverdim va’za. Zaten en başlıca yol halkı budur ikâza...”

¹⁸⁹ Vahdeti, “Halife-i İslam Abdülhamid Han Hazretlerine Açık Mektup yâhud Maraz-ı Millet”, *Volkan Gazetesi*, 10 Ocak 1909, Numara: 17, s. 3.

¹⁹⁰ İsmail Kara, *İslamcıların Siyasi Görüşleri I Hilafet ve Meşrutiyet*, Genişletilmiş 2.Baskı, İstanbul: Dergah Yayınları, Kasım 2001, s. 80.

¹⁹¹ Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım*, ss. 151-152; Akşin, *31 Mart Olayı*, s. 25.

¹⁹² Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, s. 267.

¹⁹³ Servet İskit, *Türkiye’de Matbuat İdareleri*, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, 1943, s. 159; Orhan Koloğlu, “Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 1, s. 90

¹⁹⁴ Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım*, s. 151; Alkan, *Ordu ve Siyaset*, s. 97.

¹⁹⁵ Kaan, *II. Meşrutiyet Döneminde Muhalefet*, s. 88.

beslenenler ile siyasi ya da fikri bir temele dayananlar dışında pek azı ayakta kalmıştır.¹⁹⁶

Meşrutiyet'in ilanından iki gün sonra (25 Temmuz 1908) İstanbul'da gazeteler“Padişahım Çok Yaşa” başlıkları ile sansürsüz yayınlanmıştır. Meşrutiyet'in ilanının kansız bir şekilde gerçekleştirilmiş olmasından dolayı padişaha minnet duyguları ifade edilmiştir.¹⁹⁷Bütün duygular, fikirler, nefretler hiçbir sınırlamaya tabi olmaksızın yazılıyor, yayılıyordu. Ahmet Cevdet *İkdam* gazetesini, Mihran Efendi *Sabah* gazetesini, Ebuzziya Tevfik *Tercüman –ı Hakikati* çıkarıyordu.¹⁹⁸

II. Meşrutiyet'in ilanının ardından basın yayın hayatında bloklaşmalar başlamıştır. Yayın hayatına başlayan gazetelerden bazıları İttihat Terakki'yi destekleyen bir yayın politikası yürütürken bazıları da İttihat ve Terakki'nin baskı ve şiddet politikalarına muhalif bir yayın politikası izlemeye başlamıştır. 31 Mart öncesinde İstanbul'da yayımlanan belli başlı Türkçe gazeteler iki gruba ayrılmıştır denilebilir. *Tanin*, *Şuray-ı Ümmet*, *Siper-i Saikay-ı Hürriyet* tarafsız görünmekle beraber *Tercüman-ı Hakikat* İttihat ve Terakki'nin yanında yer alan gazetelerdir. İttihat ve Terakki'ye muhalif olarak Kamil Paşa'nın oğlu Sait Paşa'ya ait olan *Yeni* gazete, Mizancı Murat tarafından çıkarılan *Mizan* gazetesi, Hasan Fehmi'nin başmuharriri olduğu *Serbesti*, Ahrar Fırkası'nın yayın organı *Osmanlı* gazetesi ve Derviş Vahdeti tarafından çıkarılan *Volkan* gazetesi ilk akla gelenlerdir. *Serbesti* yazarlarından Mevlanzade Rıfat Bey de kalem mübarezesinde Hüseyin Cahit kadar sert ve maharetli idi.¹⁹⁹

Sabah Gazetesi: 1876 yılında yayımlanmaya başlamıştır. Gazetenin sahibi Papadopulos isimli bir Rum'dur. 1882 yılından sonra Mihran Efendi tarafından yönetilen gazetede Hüseyin Cahit, Adnan Adıvar, Cavit Bey gibi

¹⁹⁶ Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım*, s. 171.

¹⁹⁷ Dağlar, “II. Meşrutiyet'in İlanı”, ss. 142-144.

¹⁹⁸ Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım*, s. 36, Aktaran: Birinci, “31 Mart Vak'ası”, s. 195.

¹⁹⁹ Süleyman Kâni İrtem, *31 Mart İsyanı ve Hareket Ordusu*, İstanbul: Temel Yayınları, 2003, ss. 47-48; Birinci, “31 Mart Vak'ası”, s. 196.

kişiler çalışmıştır. *Sabah* gazetesi siyasi meseleler üzerine yayınlanan yazıları ile dikkatleri çekmiştir. 1922 yılında yayın hayatı bitmiştir.²⁰⁰

Şura-yı Ümmet Gazetesi:1902-1908 yılları arasında Paris ve Kahire’de yayın yapmıştır. Ahmet Rıza ve grubuna ait olan gazete Jön Türk basını içinde yer almıştır. 31 Mart olayı sırasında yağmalanmıştır. Bu şekilde yayın hayatı son bulmuştur.²⁰¹

Tanin Gazetesi: 2 Ağustos 1908 de yayın hayatına giren gazete Hüseyin Kazım, Tevfik Fikret ve Hüseyin Cahit Yalçın tarafından çıkarılmıştır. İlk sayısı 1 Ağustos 1908’de çıkarılmıştır. Sonraki dönemlerde birçok kez kapatılıp farklı isimlerle yeniden yayımlanmıştır. *Senin, Hak, Cenin, Renin* gibi. İttihat ve Terakki’yi savunmuş hatta Cemiyetin yayın organı gibi hareket etmiştir.Tevfik Fikret’ten sonra gazetenin sahibi ve başyazarı Hüseyin Cahit olmuştur.²⁰²

İkdam Gazetesi: İlk sayısı 6 Haziran1894 yılında Ahmet Cevdet Bey tarafından yayımlanmıştır. İlk kez “Türk Gazetesi” ifadesi başlığında yer almış Türkçülüğü benimsemiş bir gazetedir.²⁰³ *İkdam* İkinci Meşrutiyet, 1. Dünya Savaşı, Milli Mücadele Dönemi ve Cumhuriyet dönemlerinde yayımlanmıştır. Güçlü bir yazar kadrosu vardır.Ahmet Rasim, Şinasi, Teodor Kasap, Abdullah Zühdü, Cavit Bey, Hüseyin Cahit Yalçın, Yakup Kadri, Falih Rıfkı gibi yazarlar yer almıştır. 1909 yılında Ahmet Cevdet Bey’in yurtdışına kaçmasından dolayı gazetenin başına Ali Kemal geçmiştir. 1926 yılında kapanmıştır.²⁰⁴

Terakki Gazetesi:Gazetede ki yazıların tamamının Prens Sabahattin tarafından yazıldığı bilinen gazete meşrutiyet yanlısı görüşlerini ve adem-i merkeziyet fikirlerini işlemektedir. Yurt içine getirilmesi yasak olan

²⁰⁰Hümeyra Çelik,*Başlangıcından II. Meşrutiyete Osmanlı İmparatorluğu’nda Basın*, (Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Isparta : 2012, ss. 96.

²⁰¹ Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce*, s. 133.

²⁰² Erkal Aykaç, *II. Meşrutiyet Döneminde Tanin’deki Siyasi Yazıların Muhteva Analizi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Samsun: 2000, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (102222), ss. 30-31.

²⁰³Sezai Balcı, *II. Meşrutiyet Döneminde İkdam Gazetesi (1908- 1909)*, (Yüksek Lisans), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Yakınçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara(2000), YÖK: Ulusal Tez Merkezi (T94682), 3.

²⁰⁴ Nesimi Yazıcı, “İkdam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: 2000, C. 22, ss. 24-25.

gazetelerden biridir. Prens Sabahattin “Şahsi Teşebbüs ve Merkeziyetsizlik” Cemiyetini kurarak 1906 yılında *Terakki* gazetesini yayımlamaya başlamıştır.²⁰⁵

Osmanlı Gazetesi:İkinci Meşrutiyet döneminde Ahmet Fazlı Bey tarafından İstanbul’da çıkarılmıştır. Ahrar Fırkasının yayın organı şeklinde hareket eden gazetenin başyazarı Nazif Bey’dir. İttihat ve Terakki Cemiyetinin aksine adem-i merkeziyet düşüncesini savunmuşlardır.²⁰⁶

Tercüman-ı Hakikat Gazetesi: Dönemin en uzun ömürlü olan gazetesi 1878 yılında yayın hayatına başlamıştır. Başyazarı Ahmet Mithat olan gazetenin edebi yönü oldukça zengindir. II. Meşrutiyet yıllarında İttihat ve Terakki’ye muhalif yayınlar yapmıştır. Gazete 11 Şubat 1921’de kapatılmıştır.²⁰⁷

Mizan Gazetesi:30 Temmuz 1908’de yeniden yayın hayatına başlayan gazete Mizancı Murat’ın fikirlerini açıklamak için kullandığı bir araç olmuştur. Anayasal düzeni savunmaktadır.²⁰⁸Dönemin siyasal ve sosyal problemlerini konu edinmiştir.Son sayısı 24 Nisan 1909 tarihinde yayımlanmıştır.²⁰⁹

Serbesti Gazetesi:Mevlânâzade Rıfat *Hukuk-u Umumiye* gazetesinin kapatılmasının ardından 6 Aralık 1908’de *Serbesti* gazetesini çıkarmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyetine muhalif bir gazetedir.²¹⁰

Yeni Gazete:Sahibi ve başyazarı Abdullah Zühtü’dür. 2 Eylül 1908- 30 Ağustos 1919 yılları arasında günlük olarak yayımlanmıştır. Ahmet Emin Yalman, Süleyman Nazif, Cenap Şahabettin yazarları arasındadır. *Yeni*

²⁰⁵ Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce*, s. 134.

²⁰⁶ Kaan, II. Meşrutiyet, s. 90.

²⁰⁷ Mehmet Tekin, “Tercüman-ı Hakikat”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 40, İstanbul: 2011, ss. 497- 498.

²⁰⁸ Nur Gervan, *II. Meşrutiyet Döneminde Mizan Gazetesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul(2009), s. 43.

²⁰⁹ Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce*, s. 129.

²¹⁰ Orhan Koloğlu, *Osmanlı’dan Günümüze Basın Tarihi*, İstanbul: Pozitif Yayıncılık, Nisan 2013, s. 90.

*Gazete İttihat ve Terakki'ye muhalif yayın yapmaktadır.*²¹¹ Tokgöz'ün hatıralarında *Yeni* gazetesinin Kamil Paşa'ya ait olduğu ifade edilmiştir.²¹²

²¹¹ Hüseyin Kâzım Kadri, *Türkiye'nin Çöküşü*, İstanbul: Hikmet Neşriyat, Birinci Baskı 1992, s. 35.

²¹² Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım*, s. 151.

2. BÖLÜM

VOLKAN GAZETESİ

2. 1.Volkan Gazetesi Hakkında Genel Bilgi

Volkan Gazetesi, II. Meşrutiyet döneminin ilk yılı içinde yayımlanan ve yine aynı yıl içinde yayım hayatı sona eren dönemin karakteristik özelliğini yansıtan bir gazetedir.²¹³Meşrutiyetten sonra İttihat Terakki Cemiyetinin uygulamalarına olan muhalefeti ile dikkatleri üzerine çekmiştir. Gazetenin kapatılması da 31 Mart Olayı ile bağlantılı görüldüğünden hakkında pek çok konuşulan ve genelde olumsuz yorumlar yapılan bir gazete olmuştur.*Volkan* Gazetesi sayıları Hakkı Tarık Us, Milli Kütüphane ve Atatürk kütüphanesinde bulunmaktadır.

2. 1. 1.Biçimsel Özellikleri

Volkan gazetesi, İstanbul'da günlük olarak yayımlanan bir gazetedir. 11 Aralık 1908- 20 Nisan 1909 tarihleri arasında toplam 108 sayı basılmıştır. Tamamı 432 sayfadır.²¹⁴ 24 Aralık, 27 Aralık 1908 tarihinden 10 Ocak 1909 tarihine kadar yayımlanmamıştır. Vahdeti maddi sıkıntılar nedeniyle gazeteyi çıkaramadığını ifade etmiştir. 31 Mart tarihinden sonra gazeteye yazı gönderen okuyucularda dâhil olmak üzere gazetenin yazarları tutuklanmıştır. Vahdeti gazetenin 105. sayısında beş talebenin isimlerinin yanına el yazısı ile “derdestleri yapılmıştır” şeklinde not düşmüştür.

Ciltli sayfası 32x24cm. Yazı büyüklüğü 27. 5x 20 cm şeklindedir. Dört sayfa ve üç sütun şeklinde çıkmıştır. Fiyatı 10 paradır. 1-9 sayılarda, Vezirhanı'nda 14 numaradan idare edilmiş olup 11-23. Sayılarda, Asır Matbaası'nda, 24-110. Sayılarda: Saki Bey Matbaası'ndan idare olunmuştur. 1-9 ve 24-110. Sayılarda Ahmed Saki Bey Matbaası, Yerebatan, no. 22; 11-23. Sayılarda: Asır Matbaası, Babıâli Caddesi'nde

²¹³ Güresin, *31 Mart İsyanı*, s. 23.

²¹⁴ M. Ertuğrul Düzdağ, *Volkan Gazetesi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1992, s. xi.

basılmıştır. ²¹⁵İstanbul dışında gazetenin dağıtım yapıldığı yerler Taşra tevzii(58 abone); Manastır, Kavala(72 abone); İzmir(83 abone). Gazetenin dağıtımına, İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları tarafından çeşitli yerlerde bilhassa Rumeli’de engel olunmuştur.²¹⁶

Gazetenin ismi *Volkan* ile ilgili açıklama 11 Ocak 1909 tarihli sayıda yapılmıştır.Gazetenin adı bütün sayılarda *Volkan* olarak kalmış ve bu klişe ile devam etmiştir. Yalnız 1-23. Sayılarda bu klişenin hemen altında Fransızca [journal “*Volkan*”] ifadesi bulunmaktadır. 1-23. sayılarda başlık altı yazısı olarak “İnsaniyete hadim dini siyasi yevmi gazetedir” yazısı vardır. Bunun sağ ve solunda, aynı çizgilerin arasında, “nüshası 10 para” yazılıdır. 24-110. Sayılarda bu yazının yerine gün sayısı, onun iki tarafına da tarih yazıları gelmiştir. 48-110. Sayılarda ise başlık klişesinin hemen altına “İttihad-ı Muhammedi Cemiyetinin mürevvici efkârıdır.” cümlesi konmuştur.²¹⁷

1-23. sayılarda çizginin üzerinde, ortada gün yazısı ile iki tarafında sene, numara ve tarih bildiren ifadeler vardır. 25-29. sayılarda “insaniyete hadim dini siyasi yevmi gazetedir” yazısı, 50 ve 110.sayılarda “her gün sabahları neşr olunur insaniyete hadim dini siyasi Osmanlı gazetesidir” şeklinde devam etmiştir. Sıra numarası bütün sayılarda en üstte yer almıştır. Başlıktaki diğer yazılarda ise; sahibi, mesul müdürü, başyazarı, muharrir, idare müdürü, adres ve abone fiyatları, ilan fiyatları hakkında bilgiler verilir.²¹⁸

Gazete satışlarının başlangıçta 500-2000 ilerleyen tarihlerde 3-4000, özel günlerde ise 15.000 i geçtiği bilgisi vardır.Gazetenin sahibi, müdürü ve bazı sayılarda başyazarı olarak adı geçen kişi Kıbrıslı Derviş Vahdeti’dir. Cemal Hüsnü, 1-16 sayılarda sermuharrir olarak kayıtlı, fakat hiçbir yazıda imzası yoktur. 16.sayıdan sonra ise adı geçmiyor. Müdür ve muharrir olarak Veliyüddin, idare müdürü olarak Mahmud Nedim kayıtlıdır.²¹⁹

²¹⁵Düzdağ, *Volkan Gazetesi*, s.xi.

²¹⁶Düzdağ, *Volkan Gazetesi*, s.xiv.

²¹⁷Düzdağ, *Volkan Gazetesi*, s.xii.

²¹⁸Düzdağ, *Volkan Gazetesi*, s.xiii.

²¹⁹Düzdağ, *Volkan Gazetesi*, s.xiv.

2. 1. 2. Yazar Kadrosu

Vahdeti gazetecilikte tecrübeli olmamasına rağmen ilk sayıların bütün yazılarını kendisinin yazıp tashih ettiğini ve gazeteyi kendisinin dağıttığını ifade etmiştir. Gazete sayıları incelendiğinde 108 nüshasındayüz kadar imzalı yazı vardır. En çok yazı gönderen yazarlar arasında Bediüzzaman Said Nursi'nin de (Said-i Kürdi)olduğu yazarların çoğu âlim ve din adamıdır.

Gazetede en çok yazısı çıkan yazarlar: Mehmed Sıdkı, Kesriyeli müftüzade: 15, Bediüzzaman Said Kürdi: 15, Faruki Ömer: 13, Abbas Lütfi, Ayıntablı Dersiam: 9, Ali Sami Yozgatlı: 6, Ebul Feyzi: 7. Gazetede yazarlarına bağlı olmakla birlikte, Türkçe yazılar yanı sıra süslü nesirlerde görmek mümkündür. Vahdeti'nin yazıları daha ziyade halkın anlayacağı şekilde sade Türkçe ile yazılmıştır. Ulemaya hitap eden yazılarda ıstılahlı bir dil kullanılmıştır. Gazete de fotoğraf içeren haberler yoktur.

2. 1. 3. Tematik Özellikleri

Volkan gazetesi resmi tarih yazımında İttihat ve Terakki'ye muhalif yayınlar içinde İslamcı yönü ile bilinir. Gazetenin sayıları incelendiğinde İslamcı yönü göze çarpmaktadır.

Volkan gazetesinde İslamcılık düşüncesi ile ilgili yayımlanmış olan pek çok makalede öz itibari ile şu konular yer almaktadır. Avrupa'yı taklit etmeyelimifadeleriyle bir milletin yok oluşunun başka bir milletin ahlak ve adetlerini alması ile olduğu açıklanmıştır.“Âsâr-ı İslamiyyeyi inceleyelim”tavsiyesiyle ilim ve ahlakın en güzel şeklinin İslam eserlerinde olduğu vurgulanmıştır. Çinlilerin Mecus oldukları halde Peygamber Efendimizin ilim ve marifet noktasında Çin'e teşvik ettiği hatırlatılmıştır. Kazandığı başarılarından dolayı büyük şöhret sahibi olan Japon Başkumandanı Amiral Togo Avrupa'da eğitimini tamamladıktan sonra vatandaşlarına hitaben nutkunda Avrupa'nın ilim yönüyle üstünlüğünü

belirtmekle birlikte kendisinin yine de “Japonya’nın kırık çanağından yemek yiyeceğini” ifadeleri örnek verilmiştir.²²⁰

İkinci Meşrutiyet dönemi İslamcı âlimlerinden Bediüzzaman *Volkan* gazetesinde yayımlanan “Din-Kavmiyet” başlıklı yazıda kavmiyet davası olarak ifade edilen milliyetçiliğe eleştiri getirirken bir taraftan İslamcılık ile ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir.

Acaba milletim devam etsin de İslamiyet ne olursa olsun mu diyorlar? Hepimiz bir İslam davası için çalışmamız gerekirken Arap Araplık, Kürt Kürtlük, Türk Türklük, Arnavut Arnavutluk için çalışma fikri nereden gelmiştir? Bize Türk ve ya Osmanlı dedirten İslamiyet’tir. Milletimiz bâki olmakla birlikte ittihadı Muhammedi sancağı altında toplanalım dünyanın her yerine dağılmış ümmeti Muhammed ile birlik olalım. İttihad-ı Muhammedi cemiyeti hakikat güneşi olarak bir elinde Kur’an Hakikatleri diğer elinde maarif i insaniye olarak İslamiyet’e hizmet edecektir.²²¹

Tunaya’ya göre, II. Meşrutiyet döneminde en çok etkili olan düşünce akımları içinde İslamcılık birinci sırada yer alır. Bu akımın savunduğu düşünce: Osmanlı Devleti’nin geri kalma sebebi İslamiyet değildir. Müslümanların tembel ve yeniliklere karşı olmasıdır. Avrupa’nın Osmanlı Devleti üzerinde maddi ve manevi baskı uygulaması gerilemenin dış sebebidir. Osmanlı Devleti’nin Batı’yı her yönü ile taklit etmesi parçalanmanın en önemli sebebi olarak ifade etmektedirler. Bilgisizlik ve tembellik bir de ekonomik bağımlılık diğer sebepler arasında sayılır.²²² Kurtuluş reçetesi olarak, ilim ve eğitim alanında yenilikler yapılması, medreselerin ıslah edilmesi, bilim ve teknik alanda gelişmelerin takip edilmesi olarak ifade edilmiştir.²²³ S. Halim Paşa “İslamiyet terakkiye mâni değildir” bilakis gerilememize sebep dinin gereklerini yerine getirmememiz olduğunu vurgulamıştır.²²⁴

²²⁰ Fâruki Ömer, “Hüküm Galibindir”, *Volkan Gazetesi*, 14 Aralık 1908, Numara: 4, ss. 2-3.; Fârukî Ömer, “Meclis-i Mebusan Riyâseti Aliyyesine- Açık Mektup”, *Volkan Gazetesi*, 26 Ocak 1909, Numara: 26, s. 3; Sehl Fazl Paşa, “Sadây-ı İttihâd”, *Volkan Gazetesi*, 16 Nisan 1909, Numara: 106, s. 2.

²²¹ Vahdeti, “Din- Kavmiyet”, *Volkan Gazetesi*, 10 Şubat 1909, Numara: 41, ss. 1-2.

²²² Tunaya, *İslamcılık Akımı*, Simavi Yayınları, 1991, ss. 19-20.

²²³ Tunaya, *İslamcılık Akımı*, s. 91.

²²⁴ Said Halim Paşa, *Buhranlarımız*, ss. 151.

İslamcılık düşüncesi II. Meşrutiyet döneminde hâkim olan cereyanlardan en etkili ve kuvvetlisi olmuştur. Diğer düşünce akımları gibi İslamcılığında ideolojik ve siyasi yönü vardır.²²⁵Modernleşme ile birlikte bilim ve teknolojik alanda gelişmeler artmıştır. Bu durum Kur'an'ın da bilimsel veriler ışığında yeniden yorumlanması ihtiyacını doğurmuştur. Mardin bu alanda Said Nursi'nin çok çalıştığını ifade etmiştir.²²⁶II. Meşrutiyet yıllarında ve sonrasında bu görüşMısır'da Cemaleddin Afgani, Hindistan'da Seyyid Ahmed Han, Osmanlı'da ise Said Halim Paşa, M.Akif, Filibeli Ahmed Hilmi, Ferid Kam, Mehmed Ali Ayni, Şemseddin Günaltay, Said Nursi vb. aydınlar tarafından savunuldu. *Sırat-ı Müstakim* ve *Sebilürreşad*, *Beyanülhak* dergileri önemli yayın organlarıdır.²²⁷

Ernest Renan'ın 1883'te Sorbonne'da İslam'ın bilimsel gelişmeler yönünde engel olduğuna dair "İslam ve Bilim" başlıklı konuşmasında Müslüman'ların bilim üretmeyeceğini vurgulaması çok sayıda Müslüman entelektüelin reddiye yazmasına sebep olmuştur. Renan İslam tarihinde gösterilen başarıların "İslam'a rağmen" olduğunu Müslümanların Müslüman kaldıkları sürece medeniyet standartlarını yakalayamayacaklarını dile getirmiştir. Müslüman modernistler İslam'ın bilimsel gelişmeleri engellediği düşüncesini kabul etmemiştir.²²⁸

Said Halim Paşa'ya göre İslamlaşmak, "İslamiyet'in inanç, ahlak, yaşayış ve siyasete ait esaslarının tam olarak tatbik edilmesi demektir." İslam ahlakı hürriyet, eşitlik ve yardımlaşma esaslarını ortaya koymuş ve bu esasların insanlığın mutluluğu için temel şart olduğunu belirtmiştir.²²⁹ İslamcı görüş, İslam dininin hiçbir zaman terakkiye mani olmadığını ve Avrupa'da olan ahlaki ve sosyal bunalımların İslamiyet'te olmadığını

²²⁵ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler*, s. 231.

²²⁶ Şerif Mardin, *Bediüzzaman Said Nursi Olayı: Modern Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişim*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 321-326; İlhan Kutluer, "İslamcılık", *DİA*, s. 67.

²²⁷ Tunaya, *İslamcılık Akımı*, s. 17.

²²⁸ Cemil Aydın, "Emperyalizm Karşıtı Bir İmparatorluk: Osmanlı Tecrübesi Işığında 19. Yüzyıl Dünya Düzeni", *Divân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, C. 12, S. 22, 2007/1, ss. 64-68; Ayrıntılı Bilgi için; Dücan Cündioğlu, "Ernest Renan ve 'Reddiyeler' Bağlamında İslam - Bilim Tartışmalarına Bibliyografik Bir Katkı", *Divân: İlmî Araştırmalar*, S. 2(1996), ss. 1- 94; Namık Kemal, *Renan Müdafaaamesi: İslamiyet ve Maarif*, Milli Kültür Yayınları, Ankara: 1962.

²²⁹ Said Halim Paşa, *Buhranlarımız*, ss. 186-189.

belirtir. Osmanlı Devleti için kurtuluşunda İslam'ın ahlak, itikat, sosyal ve siyasi sistemini “daima zaman ve muhitin ihtiyacatına en muvafık bir surette tefsir” ederek bunlara uymak olarak belirtmiştir.²³⁰

Gazetenin içeriğine bakıldığında sıradan bir dini gazete olmadığı fark edilmektedir. *Volkan* gazetesi, dönemin siyasal gelişmeleri içinde çeşitli konu, olay ve kavramlar hakkında yayınlar yapmıştır. Hürriyet, İstibdat, Kanun-i Esasi, Meşrutiyet, Medeniyet gibi kavramları açıklarken bir taraftan da önemli siyasal gelişmeler ve kişiler ve oluşumlar hakkında bilgi vermiştir.

Volkan gazetesi bir bütün olarak incelendiğinde meşrutiyet, hürriyetin yanında ve istibdat karşıtı olarak kararlı bir tutum sergilemiştir. İstibdatın geri gelmeyeceği vurgusunun çok sık yapıldığını görüyoruz.

2. 1. 4. Yayın Politikası

Vahdeti, *Volkan* gazetesinin yayın maksadını “*Volkan* haktan ayrılmaz; maksadı insaniyete hizmettir; bu yolda ölmek canına minnettir”²³¹ yayınlanma amacını ise “*Volkan*'ın dini ve siyasi olarak neşri İttihad-ı İslam'a hizmet içindir.”²³² şeklinde açıklamıştır.²³³ Vahdeti, Rumlara ait olan *Proudus* gazetesinin gerektiğinde Osmanlılıktan dem vurup bir taraftan da dini kullanarak Hristiyanları birliğe davet etmesi üzerine *Volkan* da açıktan İttihad-ı İslam fikrini ortaya koymak zamanı geldiğini beyan etmiştir.²³⁴

Volkan gazetesini incelediğimizde hürriyet, meşrutiyet ve Kanun-u Esasi düzeninden yana olduğunu, bilime ve barışa değer verildiği görünür. Gazetede genel olarak şu özellikler göze çarpmaktadır. *Volkan* gazetesi hem kişisel hem de toplumsal hürriyete çok önem vermiştir. Hürriyet ile ilgili gazeteden aynen alıntı yaptığımız birkaç örnek verebiliriz:

²³⁰ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler*, s. 239.

²³¹ “Açıkça İttihâd-ı İslâm”, *Volkan Gazetesi*, 23 Ocak 1909, Numara: 24, s. 1.

²³² Vahdeti, “Açıkça İttihâd-ı İslâm”, *Volkan Gazetesi*, 23 Ocak 1909, Numara 24, s. 1.

²³³ *Volkan*, *Volkan Gazetesi*, 11 Aralık 1908, Numara: 1, s. 2; *Volkan Gazetesi*, 11 Aralık 1908, Numara: 1, s. : 1.

²³⁴ Vahdeti, “Müjde İttihat ve Terakki Cemiyeti Eskisinden Ziyade Kuvvet Buldu”, *Volkan Gazetesi*, 23 Ocak 1909, Numara: 24, s. 2.

“Dinsiz hürriyet, adalet, müsavat, uhuvvet katiyen temin edilemez.”²³⁵ Meşrutî idareyi temin eden hakikat hürriyet sayesinde var olacaktır. “Yaşasın hürriyet, yaşasın müsavat, yaşasın adalet!”²³⁶ Vahdeti masonluğu eleştiren yazıları olmakla birlikte mason locasının kapatılması için hükümete başvuran fikir hürriyeti adına ulemâya da karşı çıkmış ve masonlarla fikri zeminde mücadele edilmesini savunmuştur.

Volkan gazetesi Kanun-i Esasi’yi ilk sayısından itibaren savunmuştur. Meşrutiyeti İttihatçıların sahiplenmesi karşısında inkılâbın fikri alt yapısının Sultan III. Selim zamanından beri düşünülmüş bir proje olduğunu ve ordu tarafından bu projenin tamamlandığını söyler.²³⁷ Aynı şekilde Kanun-i Esasinin düşünsel anlamda yarım asırlık geçmişi olduğu savunulmaktadır.²³⁸ Kanun-u Esasi düzeninden yana olan özelliği askerlere hitaben yazılan makalede “Hepimiz Kanun-i Esasi’imize sadık kalacağımıza yemin ettik.”²³⁹ ifadelerinde de görüyoruz.

Volkan gazetesi istibdatın her türlüsüne karşı durmakta ve istibdatdevrine dönüşün mümkün olmadığını savunmaktadır. İstibdat yönetimine karşı bir tutum sergileyen *Volkan* gazetesi ilk yayın tarihini “milletin ıyd-ı ekberi” yani milletin en büyük bayramı şeklinde nitelediği Meclis-i Mebusan’ın açılış gününü olarak (17 Aralık 1908) planlanmıştır.²⁴⁰ 10 Ocak 1909 tarihli gazetede çıkan yazıda istibdat devrinin dönmek üzere “adem-i abad-ı nisyana” karışıp gittiği ifade edilmiştir.²⁴¹

Volkan gazetesi sahibi ve başyazarı olan Derviş Vahdeti, evrensel barıştan, üfürükçülere karşı doktordan, tıptaki yeni buluşlardan yanadır.

²³⁵ “Nutuk”, *Volkan Gazetesi*, 11 Aralık 1908, Numara: 1, s. 3.

²³⁶ “Nutuk”, *Volkan Gazetesi*, Numara: 1, 11 Aralık 1908, s. 4; A.Şehâbeddin, “Din”, *Volkan Gazetesi*, 27 Ocak 1909, Numara: 27, s. 3.

²³⁷ “Şeytanlar Devri”, *Volkan Gazetesi*, 13 Aralık 1908, Numara: 3, s. 1; * III. Selim, II. Mahmut, Abdülmecid’de Batı’dan bazı temel yenilikleri almaya çalışmışlardır. Rene Monlin, “Yabancı göziyle: Meşrutiyet Türkiye’sinin Kuvvet ve Za’fi”, *La Revue Hebdomadaire* (Paris), Nisan-Mayıs, 1910, Tarih Coğrafya Atlası, C. 1, S. 4, Ercan Matbaası, s. 245.

²³⁸ Vahdeti, “Siyaset-i Hazıra ve Sezâi”, *Volkan Gazetesi*, 25 Aralık 1908, Numara: 14, s. 1.

²³⁹ “Volkan Asker Kardeşler”, *Volkan Gazetesi*, 18 Şubat 1909, Numara: 49, s. 4.

²⁴⁰ Derviş Vahdeti, “Volkan”, *Volkan Gazetesi*, 11 Aralık 1908, Numara: 1, s. 1.

²⁴¹ “İkdam Müdür ve Sermuharriri Beyefendiye”, *Volkan Gazetesi*, 10 Ocak 1909, Numara: 17, s. 3; Ayrıca bu konu ile ilgili olarak gazetenin 15, 21, vd. numaralı nüshalarına bakılabilir.

Vahdeti'nin Dreyfus, Zola ve Darwin'in adının geçtiği yazıları vardır.²⁴² Bilim ve teknik alanda ilerlemeyi savunur. "Lâzım-ı medeniyet olan kelîmât -ı ulviyenin en ma'nîdârı terakkidir." demiştir.²⁴³

2. 1. 5. Fedakârân-ı Millet Cemiyeti İlişkisi

Volkan gazetesinin bir dönem Fedakârân-ı Millet Cemiyeti ile bağlantısı olmuştur. Vahdeti Diyarbakır'da sürgünde olduğu zamanda Fedakârân'ı Millet Cemiyetine girmiştir. Yemen, Hicaz, Fizan gibi uzak yerlerden dönen ve çoğu meşrutiyetten sonra Fedakârân-ı Millet Cemiyeti'ne katılmış olan firarilere yardım etmiştir.²⁴⁴ Üç gün sonra uygunsuz işlerini görmüş ve istifa etmiştir. Kendilerine ayrılmış olan dört yüz kuruş parayı da iade etmiştir.²⁴⁵

2. 1. 6. Ahrar Fırkası İlişkisi

Volkan gazetesinin yayınlarına bakıldığında Ahrar Fırkası'na karşı olumlu yayınlar yaptığı görülmektedir. Vahdeti, Ahrar Fırkasının mecliste temsil edilmesinden gayet memnundur. "Tesâdüm-i efkârdan bârika-i hakikat zuhur eder" ifadesinin tam anlamıyla Meclis-i Mebusan'da görüldüğünü ve Ahrar Fırkası'na ne kadar teşekkür edilse az geleceğini ifade etmiştir.²⁴⁶

Ahrar Fırkası'nın kurucusu olarak kabul edilen Prens Sabahaddin Bey'in saraylardan çıkıp hürriyet uğruna pederini şehit vermesi, ailesinden sevdiklerinden ve vatanından mahrum kalarak "Vatan! Vatan!" diye feryat ettiği ifade edilen satırların Hüseyin Cahid Bey'e cevaben yazıldığını görüyoruz. Prens Sabahattin Bey'in patrikle selamlaşmasına Patrik'in "elini öptü" şeklinde anlam verilerek İslam milletinin gözünden düşürülmeye çalışıldığı belirtilmiştir.²⁴⁷ *Tanin* gazetesinin Kâmil Paşa'nın güvenoyu almasının ardından Ahrar Fırkası'na hücumla başladığı ifade edilmiştir.

²⁴² Vahdeti, "Hüseyin Cahid Bey'e", *Volkan Gazetesi*, 11 Aralık 1908, Numara: 1, ss. 2-3.

²⁴³ Faruk-i Ömer, "Yadigar-ı Hayatım'dan İstikbalde Terakki", *Volkan Gazetesi*, 17 Ocak 1909, Numara: 23, s. 3.

²⁴⁴ Sina Akşin, *Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı*, Ankara: İmge Yayınevi, Kasım 1994, s. 33

²⁴⁵ "Sû-i Niyyetle Teessüs eden yâhud Sû-i Niyyet Besleyen Cemiyetlerin Hâli", *Volkan Gazetesi*, 12 Ocak 1909, Numara: 19, s. 2.

²⁴⁶ "Kâmil Paşa ve İttihad Cemiyeti Bir de Fırka-i Ahrar", *Volkan Gazetesi*, 10 Ocak 1909, Numara: 17, s. 4.

²⁴⁷ "Hüseyin Cahid Bey'e", *Volkan Gazetesi*, 11 Aralık 1908, Numara: 1, s. 2.

Tanin gazetesinde²⁴⁸ 162 numaralı sayıda “İki Temayül” başlıklı yazıda İttihat Terakki ile Ahrar Fırkası karşılaştırılarak adalet ve müsavat esaslarından İttihat ve Terakkinin hiçbir zaman ayrılmadığı ve Osmanlı Devleti’nin sonunu hazırlayacak olana adem-i merkeziyetçilik gibi bir yola da girmeyeceği ifade edilen yazıya cevap verilmiştir. Ahrar Fırkası’nın savunulduğu yazıda adem-i merkeziyetin tevsî-i me’zûniyet olduğu tekrar edilerek Kıbrıs örneği verilmiştir. Kıbrıs’ın parlamentosu var, Osmanlı kanunları geçerli olduğu halde ihtiyaca göre ayrı kanunlar da yapılmaktadır. Kıbrıs’ın ekonomik durumunun gayet iyi olduğu, yollarının posta hizmetinin gelişmiş olduğu, adeta küçük bir İsviçre denilecek kadar ileri olduğu yazılmıştır. Bu gelişmenin de adem-i merkeziyet sayesinde olduğu ifade edilir. Yazıda Ahrar Fırkası da İttihat ve Terakki gibi bir cemiyettir. Fakat onun gibi menfaat kovalayan, anarşist fikirler beslemeyen tam bir hürriyet arzulayan bir cemiyet olduğu görüşü paylaşılmıştır.²⁴⁹ Ahrar Fırkası herkesi bünyesine kabul ederek gizli bir maksat takip etmediğini göstermiştir.²⁵⁰ Burada hürriyetin muhafazakârı durumunda bulunan ordunun hangi tarafta bulunacağına dair henüz beklemede olduğu belirtilir.²⁵¹ Resneli Niyazi Bey’in Ahrar Fırkası’na geçtiği şeklinde gazetelerde çıkan haberin doğru olmadığını gösteren telgrafnameye²⁵² karşı Vahdeti “Ey Koca kahraman-ı hürriyet” diyerek Niyazi Bey’e olan bağlılığını ifade etmiştir. Makalenin devamında ise Cemiyetin mebus seçimlerinde yaptıkları usulsüzlükler, sandıklar açılmadan kimlerin mebus olacağı bilgisinin *Şurayı Ümmet* gazetesinde yayımlanması, cemiyetin kapılarının herkese açık olmaması, Selanik’te mason cemiyetlerine kabul olunması ve İstanbul’da dahi mason odası açmak istedikleri eleştirilmiştir. İttihat ve Terakki

²⁴⁸ Vahdeti, “Münafıkla Muannid”, *Volkan Gazetesi*, 15 Ocak 1909, Numara: 21, s. 2.

²⁴⁹ “İkinci Temâyül Altında Mürâkabe-i Cânib”, *Volkan Gazetesi*, 15 Ocak 1909, Numara:21, s. 4.

²⁵⁰ Vahdeti, “Müjde İttihat ve Terakki Cemiyeti Eskisinden Ziyade Kuvvet Buldu”, *Volkan Gazetesi*, 23 Ocak 1909, Numara:24, s. 3.

²⁵¹ “İkinci Temâyül Altında Mürâkabe-i Cânib”, *Volkan Gazetesi*, 15 Ocak 1909, Numara:21, s. 4.

²⁵² İttihad ve Terakki Cemiyeti âciz âzalarından Kolağası Resneli Niyazi, “Gazetelerde Görülen Telgrafnâme Sûretidir”, *Volkan*, 19 Mart 1909, Numara:78, s. 1.

Cemiyetinin hükümet işlerine karıştıkları, Anadolu'da zulüm yaptıkları ifade edilmiştir.²⁵³

Ahrar Fırkası'nın Pera Palas otelinde verdiği yüzelli kişilik ziyafetin Osmanlı Devleti'nin 610. Kuruluş yıldönümüne denk getirmiş olmalarını takip ettikleri hareketle ve Osmanlılıkla uygun olduğu belirtilerek tebrik edilmiştir.²⁵⁴ *Volkan* gazetesinin 15 Ocak 1909 tarihli yayınında Ahrar Fırkası'nın yayın organı olarak *Osmanlı* gazetesinin çıkacağı bildirilmiştir.²⁵⁵

2. 1. 7. Kamil Paşa İlişkisi

Kamil Paşa taraftarlığı ve İttihat Terakki uygulamalarına muhalefet gazetede ilk bakışta fark edilir. Vahdeti Kamil Paşa için “muhterem bir pir-i siyaset” ifadesini kullanmıştır.²⁵⁶

Vahdeti, Kamil Paşa'nın durumu hakkında *Times* gazetesinde İstanbul'dan bazı özel muhabirler tarafından çekilen telgrafta gördüğü haberle ilgili “Siyasiyat” başlıklı yazısını yayınlamıştır. Bu makalede Kamil Paşa aleyhinde yazı yazmanın moda haline geldiğini ifade etmiştir. Kamuoyuna rehber olması gereken gazetecilerin görenek ve taklidin etkisiyle hareket ettiklerini belirtmiştir.²⁵⁷ Kamil Paşa'nın iç ve dış siyasette pek yavaş hareket ettiği düşünülerektenkit edildiği bu tenkitlerin bazılarının ise şahsi sebeplerden ileri geldiğini belirtmiştir. Tenkit edenlerin çoğunun genç olması sebebiyle samimi fakat sabırsız oldukları yazılmıştır.²⁵⁸

11 Temmuz'dan sonra hükümet içinde hükümet olmaya çalışan İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birlikte hareket eden *Şûrâ-yı Ümmet* ve *Tanin* gazeteleri Kamil Paşa'yı sadrazamlıktan düşürmek için²⁵⁹ istifa eden iki nazır ve Harbiye Nazırı'nın değiştirilmesini Kamil Paşa hakkında irtica

²⁵³ *Volkan Gazetesi*, 19 Mart 1909, Numara:78, ss. 1-2.

²⁵⁴ “Tebrik ve İsti'fa-yı Kusur”, *Volkan Gazetesi*, 29 Ocak 1909, Numara:29, s. 3.

²⁵⁵ Vahdeti, “Münafıkla Muannid”, *Volkan Gazetesi*, 15 Ocak 1909, Numara:21,s. 2.

²⁵⁶ *Volkan Gazetesi*, 16 Aralık 1908, Numara:6, s. 2; Vahdeti, “Londra Mektupları”, *Volkan Gazetesi*, 28 Şubat 1909, Numara: 59, s. 2.

²⁵⁷ “Siyasiyat”, *Volkan Gazetesi*, 14 Aralık 1908, Numara: 4, s. 1.

²⁵⁸ “Siyasiyat”, *Volkan Gazetesi*, 14 Aralık 1908, Numara: 4, s. 1.

²⁵⁹ Lütfi, “Bir Pîr-i Siyasetimiz için”, *Volkan Gazetesi*, 22 Şubat 1909, Numara: 53, s. 2.

suçlaması yapılmasınasebep göstermiştir.²⁶⁰Şura-yı Ümmet gazetesinde çıkan “Tebeddül-i vükelâ mı, darbe-i istibdat mı?” başlıklı makaleye cevaben, Kamil Paşa Harbiye Nazırı’nı değiştirmek ile hürriyete darbe mi vurmuş oluyor denilerek eleştirilmiştir. Adı geçen makalede yapılan işlemin vekillerin değiştirilmesi değil hükümetin değiştirilmesi yorumu yapılmıştır. Bu meşrutiyetin ruhuna aykırı bir hareket ve istibdattır denilmiştir. Vahdeti her türlü sıkıntıya rağmen millete hizmetten geri durmayan Harbiye Nazırı Nazım Paşa’nın takdirle karşılanması gerektiği düşüncesindedir.²⁶¹

Kamil Paşa’nın Hüseyin Hilmi Paşa’ya danışmadanHarbiye ve Bahriye Nazırlarının değiştirmesi ile alakalı Şûrâ-yı Ümmet ve Tanin gazeteleriaçıklama yapılmasını istemiştir. Vahdeti bu mesele hakkında Kamil Paşa’yı savunur mahiyette bir yazı yayımlamıştır. İstifa eden iki nazırın yerine atama yapıldığıüçüncü nazırın da Mısır fevkaled komiserliğine atanması lüzumu beyan edilmiştir. Avcı taburlarının Yanya’ya sevkinin şimdilik açıklanmayan bir vazifeden dolayı olduğu belirtilmiştir. Matbuatın hal’ gibi bir meseleyi ortaya atmış olması, Avcı taburlarının sevki, Mesudiye zırhlısının Beşiktaş önlerine gelmesi, Şeyhülislam’ın değiştirilmek istenmesi gibi işaretiler, Sultan Abdülaziz’in tahtan indirilmesini hatırlatan olaylar asıl sebepler olarak ifade edilmiştir. Hüseyin Hilmi Paşa ise her fırsatta Kamil Paşa’yı sadareten düşürmek istemesinden dolayı böyle nazik ve mühim işlerde kendisine danışması mümkün değildir. Sadrazamın her bildiğini söylemesi yanında bulunan her nazırın kendi rızası ile tayin olması halinde mümkündür görüşünü paylaşmıştır.²⁶²Kamil Paşa’nın sadrazamlıktan düşürülmesini istemek gayri siyasi bir hareket olarak değerlendirilmiştir. Kamil Paşa hem Osmanlı Devleti hem de yabancı devletler için emniyet ve güven teşkil etmektedir.²⁶³

Vahdeti Kamil Paşa’nın gensoru verilmek suretiyle sadrazamlıktan düşürülmesinin akabinde yayımlanan yazısında hürriyetten ne anlaşıldığını

²⁶⁰ Volkan, “Kamil Paşa Yine Kamil Paşadır.”, 16 Şubat 1909, Numara: 47, s. 2; *Volkan Gazetesi*, 19 Mart 1909, Numara: 78, s. 2.

²⁶¹ Vahdeti, “Şûrâ-yı Ümmet”, *Volkan Gazetesi*, 13Şubat1909, Numara: 44, s. 2.

²⁶² “Tebeddül-i Vükelâ Münâkaşaları”, *Volkan Gazetesi*, 14 Şubat 1909, Numara: 45, s. 2.

²⁶³ “Tehlikenin En Büyüğü”, *Volkan Gazetesi*, 22Aralık 1908, Numara: 12, s. 4, ; “Siyaset-i Hazıra ve Sezai Bey”, *Volkan Gazetesi*, 25 Aralık 1908, Numara: 14, s. 3.

şu şekilde tasvir etmiştir. Amerika, Avrupa ve Balkanlar hürriyeti ellerinde kucakladığı çiçeklerle bir güzele sunar. Bizde ise bir kısmımız elindeki değneklere güvenerek kötü bir kadın şeklinde süslenmiş olan istibdat cadısını diğer milletlere hürriyet aşığı şeklinde göstermeye çalışır. Fakat bizim zavallı halkın elinde değnek değil dişini karıştıracak bir hilal dahi olmadığı halde o kâbus gibi belayı bir meta sanarak peşinde koşmaktadır. Öyle bir meşveret meclisi kurulmuş ki keyif içinde davul zurna çalar. Zavallı millette o derneğe koşuyor ama bir taraftan da değnekli adamlardan korkuyor. Bu yazıda Meclis-i Mebusan üyelerinin tehditler ve gürültülerin olduğu bir ortamdaserbest fikir beyan etmekten çekindikleri, “hürriyet maskesi altında katmerli bir istibdat yapıldığı” ifade etmiştir. Hangi hürriyet, hangi meşrutiyet diye sorulsa bizim istediğimiz “meşrutiyet-i tamme!!!” diye cevap vereceğini ifade etmiştir.²⁶⁴

Volkan gazetesi Kamil Paşa'nın sadrazamlıktan düşürülmesinin aceleye getirilerek Kanun-i Esasi'nin 38. Maddesine aykırı hareket edildiğini savunmuşurve 'Hatırat-ı Niyazi'nin okunmasını tavsiye etmiştir.²⁶⁵ *Mizan*, *Serbesti*, *İkdam* ve *Osmanlı* gazetelerine istibdada karşı birlikte hareket etmek için çağrıda bulunmuştur.²⁶⁶

2. 1. 8. İttihat ve Terakki İlişkisi

Volkan gazetesinin ilk sayılarında Vahdeti İttihat Terakki Cemiyeti kurucularından övgüyle bahseder. Enver, Niyazi ve Atıf onun gözündeki kahramandırlar. Gazetede asıl ittihatçıların Niyazi ve Enver Bey ve onlara katılmış olan namuslu askerler oldukları kabul edilir.²⁶⁷ Atıf Bey hakkında; “Atıf!.. Ah milletin göz bebeği Atıf, hürriyet, millete senin atıfet-i mahsusai merdanendir” hitabının ardından Şemsi Paşa'ya milletin selameti için sığıdığı kurşunu Kabe'de Hacer'ül Esved taşının altına koyup tüm İslam aleminin takdirine sunmak isterdim diye ifade etmiştir.²⁶⁸

²⁶⁴ Vahdeti, “Devr-i Hürriyet mi Yoksa İstibdat mı”, *Volkan Gazetesi*, 17 Şubat 1909, Numara: 48, s. 2.

²⁶⁵ Vahdeti, “Acele Şeytandan, Te'ennî Rahman'dandır”, *Volkan Gazetesi*, Numara: 51, s. 1.

²⁶⁶ “Hücumat-ı Ahrârâne”, *Volkan Gazetesi*, 18 Şubat 1909, Numara: 49, s. 1.

²⁶⁷ “Hüseyin Cahid Bey'e”, *Volkan Gazetesi*, 11 Aralık 1908, Numara: 1, s. 3.

²⁶⁸ “Atıf Bey'e”, *Volkan Gazetesi*, 12 Aralık 1908, Numara: 2, s. 4.

“Ey Enver, Ey Niyazi, Ey Atif... İttihat ve Terakki cemiyetinin ruhu sizsiniz.” gibi hitaplar vardır Enver Bey’den ilahi bir ilham ve peygamber efendimizin ruhaniyetinden gelen manevi bir kuvvete sahip kıymetli bir şahsiyet şeklinde bahsetmiştir. Vahdeti, kendisinin Kıbrıs’taki hürriyetçi faaliyetlerini anlattıktan sonra İttihatçı liderlerden olan Enver ve Niyazi Beyleri “Hürriyet Kahramanı” olarak tanımlamıştır. “Biz Cemiyet namına yalnız Niyazi ve Enver Bey kahraman-ı hürriyetlerini ve onlara iltihak etmiş olan namuslu askerlerimizi tanırız.”²⁶⁹

Vahdeti, Ali Kemal, Hoca Kadri, Murad Bey, Prens Sabahaddin, Abdullah Cevdet hakkında Türkiye’nin dreyfüsleridir ve onların haklarını savunmak için Emil Zola’larlazımdır.²⁷⁰ Bu ifadelerde Vahdeti’nin kendisinden farklı düşünceye sahip olanlar hakkında hak ve adaleti savunduğu, mecliste çok sesliliğinin gerekliliğinden yana olduğunu görmekteyiz. Yazıda İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin bu kişilerle yeniden anlaşıp iyi bir mevkiye getirmesinin gerekliliğinden bahseder.²⁷¹ Hoca Kadri, Murat Bey, Prens Sabahaddin, Abdullah Cevdet’in de mebus olmalarını ister ve millet nazarında bu kişiler kadar cihat eden kimse yoktur şeklinde görüşlerini ifade etmiştir.²⁷²

Gazetenin ilk sayılarında görünen İttihat-Terakkiye yakınlık siyaseti daha sonraları muhalefete dönüşmüştür. Sebep olarak II. Meşrutiyet’ten sonra İttihat Terakkinin baskıcı bir yönetim uygulaması ve meşrutiyet

²⁶⁹ “Hüseyin Cahid Bey’e”, *Volkan Gazetesi*, 11 Aralık 1908, Numara: 1, s. 2.

Dreyfus: Yüzbaşı Alfred Dreyfus 1894 yılında Fransa’nın askeri sırlarını Almanya ile paylaşmakla suçlanmış haksız olarak casuslukla itham edilip yargılanmış ve 1895’te ömür boyu hapis cezası verilerek Şeytan Adası’na gönderilmiştir. Dreyfus’un Yahudi olması suçlanmasının asıl sebebidir.

Emile Zola ‘Le Figaro’ gazetesinde “İtham Ediyorum” başlıklı makalesiyle Fransa mahkemesinin yapmış olduğu ırkçılığın Fransa’yı yüzyıl geri götüreceğini yazarak hiç tanımadığı subay için savunma mücadelesi vermiştir. Bir Yahudi’yi savunduğu için Fransız olan Zola bile halk tarafından linç edilmiştir. Bu olayın etkileri hukuk, edebiyat ve insan hakları çerçevesinde sadece Fransa değil tüm dünyada yankılanmıştır. Ayrıntılı bilgi için: Gül Tekay Baysan, “Dreyfus Davası: Gerçek ve Adalet Savaşçısı Zola”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 19, S. 1. ss. 181- 195.

²⁷⁰ “Hüseyin Cahid Bey’e”, *Volkan Gazetesi*, 11 Aralık 1908, Numara: 1, s. 3.

²⁷¹ Derviş Vahdeti, “Hak”, *Volkan Gazetesi*, 12 Aralık 1908, Numara: 2, s. 4.

²⁷² Volkan, “Aziz Kardeşim”, *Volkan Gazetesi*, 16 Aralık 1908, Numara: 6, s. 3; Vahdeti, “Atif Bey’e”, *Volkan Gazetesi*, 12 Aralık 1908, Numara: 2, s. 4

düşüncesinden uzaklaşmasıdır.²⁷³ İttihat Terakki Cemiyeti hakkında mukaddes ve maksadı “vatanperverâne” olarak teşekkül ettiğinden bahisle bugün hükümet içinde bir etkili bir kuvvet olduğu söylenir.²⁷⁴ İttihat ve Terakki Cemiyeti hakkında vatanperver ve muktedir ve namuslu olmakla beraber meşruti hükümetin en birinci memuriyeti için gerekli tecrübeden mahrum oldukları görüşü hâkimdir.²⁷⁵

Gazetede en çok makalesi bulunan âlim Bediüzzaman Said-i Kürdî’ye Selanik’te iken İttihat ve Terakki ile birlikte hareket ettiği sonra neden ayrıldığı sorulmuştur. “Ben ayrılmadım onların bazıları ayrıldılar, Niyazi Bey, Enver Bey gibi adamlarla şimdi de müttefikim. Lâkin bâzılar bizden ayrıldılar, bataklık yoluna saptılar...”²⁷⁶ cevabını vermiştir. Selanik’te hürriyet meydanında verdiği nutuk ile ilan ettiği yolu aynen takip ettiğini, i‘lây-ı kelimetullah’ın bir vasıtası olan “meşruta-i meşrua-i şeria”ın idamesi için çalıştığını ifade etmiştir.²⁷⁷

Avrupa siyasetinin mıknatıslı bir ibresi hükmünde muteber bir gazete olarak bahsettiği *Times Gazetesi*’nin²⁷⁸ muhabirlerinden gelen bir mektupta Osmanlı Meclis-i Mebusan’ının maruz kaldığı tehlikeler açıklanmıştır. Verilen bilgilere göre reisi gizli olan İttihat ve Terakki Cemiyeti elindeki kuvveti meşru sahibine bırakmamaktadır. Vekillerin parlamentoya karşı sorumlu olduğu cemiyetin programında yazmasına rağmen meşru olmayan bir kuvvete karşı sorumlu olma durumundalar. Parlamentonun arkasından etkisini gösteren bir kuvvet memleketin hürriyeti için saltanatın arkasından tesir eden bir kuvvetten daha tehlikelidir. Bâb-ı Âli sözde mesul bile olsa

²⁷³ M. Ali, “Acı Hakikatler”, *Volkan Gazetesi*, 22 Şubat 1909, Numara: 53, ss. 2-3; *Volkan Gazetesi*, Numara: 24, vd.

²⁷⁴ Vahdeti, “Hakikat Hakikattir”, *Volkan Gazetesi*, 17 Aralık 1908, Numara: 7.s; M. Bedrettin Örfi , “Millet, Asker”, *Volkan Gazetesi*, 22 Mart 1909, Numara: 81, s. 2; Meşrutiyetin ilanından iki ay sonraya kadar olan dönemde cemiyetten “o kadar mukaddes o kadar hürmetli ve o derece şerefli ve hamiyetli...” diye bahsediliyordu. Daha sonrasında ise istibdat devrinde bile yapılmayan baskılar, hükümet içinde hükümet olma gibi durumlar, miting ve toplantı yasakları, din ve şeriata aykırı uygulamalar gösterilen muhalefete sebep olmuştur.

²⁷⁵ “Siyasiyat”, *Volkan Gazetesi*, 14 Aralık 1908, Numara: 4, s. 1.

²⁷⁶ Bediüzzaman Sâid-i Kürdî, “Lemeân-i Hakikat ve İzâle-i Şübühât”, *Volkan Gazetesi*, 13 Nisan 1909, Numara: 103, s. 4.

²⁷⁷ Kürdî, “Lemeân-i Hakikat ve İzâle-i Şübühât”, *Volkan Gazetesi*, 15 Nisan 1909, Numara: 105, s. 2.

²⁷⁸ M.Âli, “Siyâsiyâtta Şahsın Ehemmiyeti”, *Volkan Gazetesi*, 12 Mart 1909, Numara: 71, s. 2.

bütün kuvvetin Cemiyetin elinde olması Meclis-i Mebusan'ın faaliyetlerine büyük bir engeldirşeklinde mevcut siyasi ortam ifade edilmiştir.²⁷⁹

Vahdeti 24 Mart 1909 tarihli bir yazıda İttihat Terakki denilince ordudan başka bir şey düşünmediğini ve İttihat Terakkinin Selanik'ten ötede olması gerektiğini ve cemiyetin umumi merkezini Manastır olduğunu belirtir. Yazının devamında Selanik'te hala vatanperverler olduğunu fakat daha sonra Avrupa'dan dönen "birkaç bıyığı yukarda, sakalı sivri, aç, ne Türk, ne Frenk, ne mütediyyin ne de dinsiz..." birkaç serserinin İstanbul'dan Selanik'e kadar olan Cemiyet merkezlerini sarstığı fakat bunların Manastır'a bulaşmadıklarını ifade etmiştir.²⁸⁰

İttihat ve Terakki Cemiyeti hakkında söylenen "dinsiz, mason, Hristiyanlarla işbirliği yapıyor" gibi iddialara karşılık meşruluğunu ispatlamak için II. Abdülhamid döneminde dini sembolleri kullanarak halk ile ve ulema ile iletişim kurmuştur. Bu şekilde muhalefeti zayıflatıp cemiyete taraftar bulmak için özel çaba harcamıştır.²⁸¹ *Volkan* gazetesinin cemiyete muhalefetinin arttığı zamanda İttihat ve Terakkinin Mithat Paşa adına mevlit okutması buna örnek gösterilebilir.²⁸²

Cemiyetin yayın organı gibi çalışan *Şuray-ı Ümmet* gazetesi bu yönüyle eleştirilmiştir.²⁸³ *Volkan* gazetesinde "Matbuat, milletin tercüman-ı ahvâli olmaktan daha ziyâde, tercüman-ı efkârı olmalıdır. Milleti zehirleyecek olanda ıslah edecek olan da matbuattır" yorumu yapılmıştır.²⁸⁴

Manastır İttihat ve Terakki Cemiyetinin bir yayın organı olan *Neyyir-i Hakikat* dergisi Dâhiliye Nazırı Hüseyin Hilmi Paşa hakkında şiddetli bir müstebit ve istibdat taraftarı olduğunu yazmıştır. Vahdeti bu yazıya mukabil teşekkür yazısı yayınlamıştır.²⁸⁵ *Neyyir-i Hakikat*'in İttihat ve Terakki cemiyetinin merkezi olarak Manastır'ı göstermesi ve Hüseyin Hilmi Paşa

²⁷⁹ "Tehlike'nin En Büyüğü", *Volkan Gazetesi*, 22 Aralık 1908, Numara: 12, s. 4.

²⁸⁰ "İttihat ve Terakki Cemiyetinin Merkez-i Umumisi Manastır'dır", *Volkan Gazetesi*, 24 Mart 1909, Numara: 83, s. 1.

²⁸¹ Kara, *İslamcıların Siyasi Görüşleri*, s. 61.

²⁸² Volkan, "İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti Tertibât", *Volkan Gazetesi*, 5 Nisan 1909, Numara: 95, s. 1.

²⁸³ Vahdeti, "Hakikat, Hakikattir", *Volkan Gazetesi*, 17 Aralık 1908, Numara: 7, s. 4.

²⁸⁴ Faruki Ömer, "Tercüman-ı Vatan", *Volkan Gazetesi*, 19 Aralık 1908, Numara: 9, s. 4.

²⁸⁵ "Neyyir-i Hakikat Refikimizden Kanun mu Darbe mi", *Volkan Gazetesi*, 16 Şubat 1909, Numara: 47, s. 4.

hakkında şiddetli bir müstebittir ifadesine karşılık İttihat ve Terakki'nin bunu gizleyip aksi ifadelerle Hüseyin Hilmi Paşa hakkında övgü dolu sözler etmesi eleştirilmiştir. Vahdeti'ye göre İstanbul'da istibdat el değiştirmiş ve “irtica boncukları” ile süslenmiştir. Birçok saf samimi kişilerin hürriyet telgraflarına karşılık İstanbul'da irtica fikri vardır demek büyük haksızlıktır. Eğer bu meselede irtica fikri varsa kendisinin en evvel kurşuna dizilmeye razı olduğunu hatta kurşunu başkası değil kendi elimle sıkırım diyerek kesinlikle hürriyetten yana olduğunu ifade etmiştir.²⁸⁶

2. 1. 9. İttihad-ı Muhammedi Cemiyetilişkisi

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti 31 Mart Vak'asından on gün önce kurulmuştur. “Cemiyet-i Muhammediye”, “Volkancılar Cemiyeti”, “Fırka-i Muhammediye” isimleri ile tanınmıştır.²⁸⁷

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti adında bir kuruluşu temsilen bazı kişiler Derviş Vahdeti'ye başvurarak gazetenin, cemiyetin yayın organı olmasını istediler. Önce bu teklifi kabul eden Vahdeti, *Volkan*'ın 17 Şubat 1909 tarihli 48. sayısından itibaren başlığının altına “İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin mürevvici efkârıdır” ibaresini koyup Cemiyet Nizamnamesinin ilk on maddesini yayımladıysa da daha sonra farklı fikirleri olduğunu görerek onlardan ayrıldı. Ancak bu teşebbüsten aldığı ilhamla bir müddet sonra kendisi yeni bir İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti kurarak gazetesini bu kuruluşun yayın organı yaptı. Ayasofya kürsüsünden sunduğu nutuk, *Volkan*'ın 5 ve 6 Nisan 1909 tarihli nüshalarında mevcuttur. *Volkangazetesi*, cemiyetin yayın organı olarak itidal ve itaat tavsiye eden bir politika takip etmiştir.

İttihad-ı Muhammed-i Cemiyeti'nin kuruluşu için Ayasofya'da bir Mevlid-i Şerif okuma programı tertip edilmiştir. Mevlid-i Şerif okunmadan evvel yaptığı konuşmada Vahdeti, birlik olmanın öneminden bahsetmiştir. Hem İslâmiyet hem de Osmanlı olmakla ittihadın iki cihetle olduğu ifade edilmiştir. İnkılâbı meydana getirenler olarak “Niyaziler, Enverler, Selahaddinler, Hasan Beyler...”ve bu muhterem zatlar gibi olanlar için

²⁸⁶Vahdeti, “Devr-i Hürriyet mi Yoksa İstibdat mı”, *Volkan Gazetesi*, 17 Şubat 1909, Numara: 48, s. 3.

²⁸⁷Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, s. 217; Akşin, 31 Mart Olayı, s. 34.

zamanın Hâlid bin Velidleri diyerek dualar edilmiştir. Bu konuşma sırasında İttihat ve Terakki Cemiyetinin o gün içinde bulunduğu hallerden bahsedilmemiştir. Yerebatan Camii'nin yakınında bulunan büyük bir konağın cemiyetin idare merkezi olduğu belirtilmiştir.²⁸⁸ Düzenlenen Mevlid-i Şerif programına yüz binden fazla kişinin katıldığı adeta bir insan seli olduğu bildirilmiştir. Dualar ve kesilen kurban ile biten program hiçbir karışıklığa meydan vermeden sona ermiştir.²⁸⁹

31 Mart Vak'asından bir gün önce Cemiyetin kurucu üyelerinden olan Bediüzzaman *Volkan* gazetesinde İttihâd-ı Muhammedî Cemiyetine dâhil olanların vazifelerinden bahsetmiştir. Bunlar şer'î emirlere uymak, günahlardan çekinmek ve "meşrûta-i meşrûa'yı muhafazaya gayret etmek ve öncelikle kendi nefsi ile cihad, sünnet-i seniyyeittiba, ikinci olarak diğer mü'minleri uhuvvete ve muhabbete davet etmektir" şeklinde belirtmiştir. Bu ifadelerden cemiyetin şer'î emirlere karşı olmamak kaydı ile meşrutiyet rejimini benimseyip muhafazasına gayret gösterdiği şeklinde yorum yapılabilir.²⁹⁰

09 Mart 1909 tarihli gazetede geçen bir ay zarfında ulemadan meşhur pek çok zatların İttihâd-ı Muhammedi Cemiyetine dâhil olduğunu belirtmiştir. Sapanca'dan Gürcü, Çerkez, Türk olarak onbin kişinin Cemiyete katıldığı bildirilmiştir.²⁹¹ Firzovik'te açılacak olan şubeye yapılacak her bir teşebbüsten merkezin haberdar edilmesi ve merkezden gelen talimata uygun hareket edilmesi ifade edilmiştir. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti Nizamnamesi kırkbir madde şeklinde 16 Mart 1909 tarihli *Volkan* gazetesinde yayımlanmıştır.²⁹²

²⁸⁸ Vahdeti, "İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti ve Mevlid-i Nebevî-i Hazreti Mustafavî Resm-i Küşâd", *Volkan Gazetesi*, 5 Nisan 1909, Numara: 95, s. 3.

²⁸⁹ Vahdeti, "İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti ve Mevlid-i Nebevî-i Hazreti Mustafavî Resm-i Küşâd", *Volkan Gazetesi*, 6 Nisan 1909, Numara: 96, s. 1.

²⁹⁰ Kürdî, "Lemeân-i Hakikat", *Volkan Gazetesi*, 11 Nisan 1909, Numara: 101, s. 4; bkz. Kürdî, "Lemeân-i Hakikat", *Volkan Gazetesi*, 12 Nisan 1909, Numara: 102, s. 4.

²⁹¹ Nalbandzâde İsmail Şemseddin, Hukukdan Mehmet Nuri, Balabanzâde İsmail Hakkı, Cafer Tayyar, "Sapanca'dan Telgrafnâme 10.000 Kişinin İttihâd-ı Muhammedî'ye Duhûlü", *Volkan Gazetesi*, 31 Mart 1909, Numara: 90, s. 2.

²⁹² Vahdeti, "İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti Nizamnamesi", *Volkan Gazetesi*, 16 Mart 1909, Numara: 75, ss. 3-4.

Birinci maddede cemiyetinişmi“İttihâd-ı Muhammedî Cemiyetidir. 1317 sene-i hicriyyesinde Dârülhilâfe’de teşekkül etmiştir.” şeklinde yer almıştır.Diğer maddeler; cemiyetin maksadı, faaliyet sahası, kullanılacak vasıtalar, üyelerin kabulü, cemiyetten ayrılma, üyelik için herhangi bir taahhüt gerekmediği, Şeriat-ı Ahmediyye’ye muhalif davrananların uyarılara rağmen devam etmesi halinde cemiyetten ihraç olunacağı ve hediye kabul edilmediğine ilişkindir.²⁹³İttihad-ı Muhammedi Cemiyetine sadece *Volkan* gazetesi aracılığı ileüye olunabileceği ifade edilmiştir.²⁹⁴

Meşrutiyetin ilanından sonra çeşitli gazetelerde yazılar yazan ve konuşmalar yapan Bediüzzaman o günün İstanbul’unda çokça konuşulan İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti hakkında ortaya atılan şüphelere cevap niteliğinde“Reddü’l Evham” başlıklı yazı dizisi kaleme almıştır.*Volkan* gazetesinde yayımlanan yazıda yazarın muhatabı Müslümanlar ve dâhildeki gayrimüslimlerdir. İlk olarak ‘öncelikle böyle nazik bir zamanda din meselesinin ortaya atılmasının uygun olmadığına dair’ söylenenlere karşı“Mademki meşrutiyette hâkimiyet milletindir; mevcudiyet-i milleti göstermek lazımdır: Milliyetimiz de yalnız İslamiyettir,biz vatani da dünyayı da din için severiz.” şeklinde cevap vermiştir. İkinci olarak bu isim altında cemiyete dâhil olmayanların telaşlandığı şeklinde şüpheyeye karşılık İttihâdı Muhammedî denildiğinde buradan İstanbul ya da *Volkan* idaresi anlaşılmalıdır. Bütün mü’min olanları içine alan bir ittihaddan bahsedilmektedir. İttihâdın hedefi ve maksadı i’lây-ı kelimetullahtır. Mesleği ise kendi nefsi ile cihad ve başkalarını irşat etmektir. Mü’minler Kâlû Belâ’dan beri müntesiptir ve Reisi de Fahr-i Âlem’dir. Cemiyetin yüzde doksan dokuz hizmeti siyaset dışında ahlaki meseleler ile ilgilidir. Yüzde biri ise siyasileri irşat ile alakalıdır. Bu mesleği izlerken kullandıkları araç şeriatın kesin delilleridir. İzledikleri yol ise mü’minler arasında

²⁹³ “İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti Nizamnâmesi”, *Volkan Gazetesi*, 17 Şubat 1909, Numara: 48, s. 1. ; İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti, “Beyannâme”, *Volkan Gazetesi*, 4 Mart 1909, Numara: 63, s. 3.

²⁹⁴ İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti, “Beyannâme”, *Volkan Gazetesi*, 4 Mart 1909, Numara: 63, s. 3.

muhabbet ve uhuvveti sağlamaktır. “Bu memleketin insanların tekemmülü güzel ahlak ve din mâyesiyle olacaktır” şeklinde açıklama yapmıştır.²⁹⁵

Bediüzzaman gayrimüslim olanların bu durumdan korkacakları vehmine cevap olarak bu gibi bahanelerin cehaletten ileri geldiğini belirtmiştir. Orta Çağdan bu yana İslamiyet’le iç içe yaşadıkları halde “Dinde zorlama yoktur” kaidesi ile her zaman adalet ile muamele gördükleri güneş gibi aşikârdır. Gayrimüslimlerin selameti de vatanın selameti ile mümkündür. Meşrutiyetin devamı ve ruhu İslamiyet ile olacağından bu ittihaddan korkmak değil ünsiyet etmeleri gerekir açıklamasını yapmıştır.²⁹⁶

Makalede Cemiyetin hürriyetleri kısıtlayacağı ve medeniyetin getirdiklerine karşı olacağı şeklinde ileri sürülen iddialara karşılık asıl mü’min olanın esasında hür olduğu ifade edilmiştir. Hakka kul ve hizmetkâr olanın halka tenezzül etmeyeceği imana ne kadar kuvvet verilirse hürriyetin de o kadar kuvvet bulacağı belirtilmiştir. Sınırsız hürriyetin vahşeti doğuracağı, şeriat dairesi dışında olan hürriyetin istibdat ve nefsin esareti altına girmek olduğu şeklinde açıklanmıştır.²⁹⁷

İttihâd-ı Muhammedî Cemiyetinin rekabet ve ayrılık sebebi olacağı vehmine ise, vatan ve din muhabbeti ile kurulan cemiyetlerin Meşruta-i meşrûa-yı muhafaza etmek, muhabbet üzere hareket etmek kaydı ile onlarla ittihat ederiz şeklinde cevap verilmiştir. Esas olan maksatta birlik sağlanmasıdır. Meslekte birlik mümkün olmadığı gibi olsa bile taklit yolunu açar o da caiz değildir. Cemiyete dâhil olan kişilerin çoğunun avâm tabakasından olduğu şeklinde gelen itiraza “ibadet ve camide şah ve gedâ birdir. Müsâvât-ı hakiki düsturdur. İmtiyaz yoktur, zira en Ekrem en müttakîdir. Ve en müttâki en mütevâzidir” şeklinde cevap verilmiştir.

²⁹⁵İttihâd-ı Muhammedî’nin en küçük efradından Bediüzzaman-ı Kürdî Saîd, “Reddü’l Evham”, *Volkan Gazetesi*, 31 Mart 1909, Numara: 90, s. 4; Sâid-i Kürdî, “Ziyâ-i Hakikat”, *Volkan Gazetesi*, 7 Nisan 1909, Numara: 98, s. 2; Sâid-i Kürdî, “Lemeân-i Hakikat ve İzâle-i Şübühât”, *Volkan Gazetesi*, 12 Nisan 1909, Numara: 102, s. 3.

²⁹⁶Bediüzzaman-ı Kürdî Saîd, “Reddü’l Evham”, *Volkan Gazetesi*, 31 Mart 1909, Numara:90, s. 4; Bediüzzaman, “Reddü’l Evham”, *Volkan Gazetesi*, 1 Nisan 1909, Numara:91, s. 2; Sâid-i Kürdî, “Lemeân-i Hakikat”, *Volkan Gazetesi*, 12 Nisan 1909, Numara: 102, s. 3.

²⁹⁷ Bediüzzaman-ı Kürdî Saîd, “Reddü’l Evham”, *Volkan Gazetesi*, 1 Nisan 1909, Numara: 91, ss. 2-3; Sâid-i Kürdî, “Lemeân-i Hakikat”, *Volkan Gazetesi*, 12 Nisan 1909, Numara: 102, s. 4.

Cemiyetin diğerk dünyevî cemiyetler ile kıyaslanmasını kabul etmemektedir. “Meşrûta-i meşrûayı muhafaza niyetiyle cemiyete dâhil olanlar kendileri günahkâr olsa bile imanı mukaddestir”ifadesi cemiyetin birlik ve muhabbet esası üzerinde kurulduğunu gösterir. İttihâd-ı Muhammedî Cemiyetinin neden diğerk cemiyetler gibi gizli olmadığı sorusuna İslamiyet aşîkârdır. Hile ve şüpheden uzak olan hakikatler gizli kalmayı kabul etmez diyerek cevap verilmiştir.²⁹⁸ Cemiyetin meşrebi muhabbetin manasına muhabbet husumetin delillerine husumet etmek şeklinde açıklanmıştır. Rehberi Şeriat-ı Garra ve kılıcı delillerdir. Maksadı ilâ-yı kelimetullahtır.²⁹⁹ İttihad-ı Muhammedi Cemiyetinin takip ettiği yol muhabbetle İslamiyet’e hizmet, mesleği ise Peygamber Efendimizin sünnetini ihyâ ve Ahlâk-ı Muhammediye ile tahalluk etmektir. Bu cemiyete her mü’min manen bağlıdır. İttihad etmenin âdetten değil ibadet olduğu vurgulanmıştır.³⁰⁰

Bediüzzaman din meselesinin meşrutiyette esas tutulmasının sakıncaları olabilir şeklinde gelen korkulara cevaben ahlaki düzenin idari düzenden önce geldiği ve ahlâkın güzelleşmesinin din sayesinde olacağı şeklinde açıklama yapmıştır. Ayrıca dünyada geri kalmamızın sebebi dinimize uygun hareket etmediğimiz olduğu görüşünü paylaşmıştır.³⁰¹ Şeriat isteyenlere mürteci diyorlar şeklinde gelen vehimlere hitaben meşrutiyeti muhafaza edemeyen kişilere ait abartılı ifadeler olduğu belirtilmiştir. Esas maksadın meşrutiyeti şeriât kuvveti ile muhafaza etmek ve kökleştirmek olduğu açıklaması yapılmıştır.³⁰²

2. 1. 10. Yapılan Maddi Yardımlar

Ali Cevad Bey II. Meşrutiyet’in ilanı ile ilgili eserinde Vahdeti’nin gazete çıkarmak için saraya müracaat ettiğini ifade etmiştir. Hatırlamadığı

²⁹⁸ Bediüzzaman-ı Kürdî Saîd, “Reddü’l Evham”, *Volkan Gazetesi*, 1 Nisan 1909, Numara: 91, s. 3; Bediüzzaman Saîd-i Kürdî, “Lemeân-i Hakikat ve İzâle-i Şübühât”, *Volkan Gazetesi*, 11 Nisan 1909, Numara: 101, s. 4; Bediüzzaman, “Lemeân-ı Hakikat”, *Volkan Gazetesi*, 13 Nisan 1909, Numara: 103, s. 4.

²⁹⁹ Saîd-i Kürdî, “Dağ meyvası acı da olsa devadır. Bediüzzaman-ı Kürdî’nin Fihriste-i Makâsıdı ve Efkarının Programıdır”, *Volkan Gazetesi*, 24 Mart 1909, Numara: 84, s. 3.

³⁰⁰ Saîd-i Kürdî, “Yaşasın Şeriat –ı Ahmedî”, *Volkan Gazetesi*, 18 Mart 1909, Numara: 77, s. 2; Bediüzzaman-ı Kürdî, “Sadâ-yı Hakikat”, *Volkan Gazetesi*, 27 Mart 1909, Numara: 86, s. 3.

³⁰¹ Saîd-i Kürdî, “Lemeân-i Hakikat”, *Volkan Gazetesi*, 11 Nisan 1909, Numara: 101, s. 4.

³⁰² Saîd-i Kürdî, “Lemeân-i Hakikat”, *Volkan Gazetesi*, 13 Nisan 1909, Numara: 103, s. 4.

bir tarihte orta boylu, kısa sakallı, al yanaklı, dar ve açık renk paltolu adının Derviş Vahdeti olduğunu söyleyen kişinin saraya gelerek Zat-ı Şahane tarafından maddi destek talebinde bulunduğunu yazmıştır. Daha önceleri gazetelere para verildiğini fakat zamanın değiştiğini ve artık bu şekilde gazeteler ile irtibat kurulmasının uygun olmadığı ifade edilerek gönderildiği belirtilmiştir.³⁰³

Sina Akşin, Vahdeti'nin gazetesinin İttihad-ı Muhammedi Cemiyetinin yayın organı olmadan önce maddi sıkıntılar yaşadığını ifade etmiştir. Mabeyne başvurduğundan ve Sait Paşa'dan hemşehriliğine güvenerek 30 lira istediğini belirtmiştir. Fakat Vahdeti beklediği yardımı alamamıştır.³⁰⁴

Vahdeti *Yeni* gazetesinin Kamil Paşa'nın oğlu Said Paşa'nın desteği ile çıktığı haberine karşılık olarak, ne Kamil Paşa'nın ne de Said Paşa'nın kimseye "para değil mangır bile" vermeyeceğini yazmıştır. Kamil Paşa'yı en çok müdafaa eden hemşehrisi ve *Volkan* gazetesi olmasına rağmen küçük de olsa bir yardım görmediğini hatta abone dahi olmadığını belirtmiştir.³⁰⁵ Bir genç "Volkan Sermuharriri" diye bir kart bastırarak iki büyük zattan yetim bir kız için çeyiz alınması amacıyla üçyüz lira kadar para yardımı istemiştir. Böyle bir şeyin olmadığını hiç kimseden para talep etmediğini belirtmiştir.³⁰⁶

31 Mart Vak'ası ile ilgili Divan-ı Harb-i Örfi Başkanı Hurşit Bey'in raporunda II. Abdülhamid'in Musahip Cevher Ağa eliyle *Volkan* gazetesine çok defa para yardımında bulunduğu belirtilmiştir.³⁰⁷ Cevher Ağa *Volkan* gazetesinde masonların aleyhinde ve dini savunan yazılarından dolayı Vahdetinin "hakan-ı sabık" tarafından çağrıldığını ifade etmiştir. Enderunlu Lütfü isimli bir şahısın "Ben Vahdeti'yim" şeklinde kendini tanıttığının ardından kendisine para ve altın verildiğini söylemiştir.³⁰⁸

³⁰³ Unat, *İkinci Meşrutiyetin İlanı*, s. 61.

³⁰⁴ Akşin, *31 Mart Olayı*, s. 34.

³⁰⁵ Volkan, "Şuray -ı Ümmet Tehdide, Tanin Jurnalciğe başladı...", *Volkan Gazetesi*, 10 Ocak 1909, Numara:17, s. 4.

³⁰⁶ Volkan, "İl'an", *Volkan Gazetesi*, 20 Şubat 1909, Numara:51, s. 3.

³⁰⁷ Celal Bayar, *Ben de Yazdım Milli Mücadeleye Gidiş*, İstanbul: Sabah Kitapları, C. 2, s. 52.

³⁰⁸ İrtem, *31 Mart*, s. 102; Bayar, *Ben de Yazdım*, s. 39.

2. 1. 11. Boykot

İnkılâbın ilanının üzerinden bir süre geçtikten sonra müstebit olan bazı kişiler çeşitli yollarla yeniden ortaya çıkmıştır. *Volkan* gazetesinin fikirleri halk üzerinde etkili olarak genel kabul görmesi karşısında bu duruma engel olmak isteyenler boykot usulünü uygulamaya koydular.

Manastır'da *Volkan* gazetesine boykot yapıldığı, Kavala'dan kitapçı Abdullah Cevdet Bey'den gelen bir kart ile de *Volkan* gazetesini göndermeyiniz haberi üzerine Vahdeti hem İttihat Terakki Cemiyeti'ne hem de kalben teveccüh gösterdiği Manastır Merkezi'ne karşı sert ifadelerde bulunmuştur. Yapılan muamelenin haksız olduğu istibdat uygulandığı ifade edilmiştir. *Volkan* gazetesi inkılâptan önce Avrupa'da Mısır'da neşriyatta bulunan gazeteler gibidir. O zaman istibdat aleyhinde olan gazeteler haksızlık ediyorsa biz de *Volkan*'ın haksız olduğunu kabul edebiliriz. Gerekirse *Volkan*'ı Paris'te çıkarırız. Bu millet artık esir olmayacaktır. Bu şekilde hareket etmekle müstebit bir hükümetten ne farkınız kalır? “Biz ancak yerinde ölmek için hazırız. Zerre kadar korkmayız, kan gövdeyi götürse dönmeyiz...”³⁰⁹

Doktor Nâzım Bey'in *İkdam*, *Yeni Gazete*, *Hukuk-i Umûmiye*, *Serbesti* ve *Volkan* gazetelerinin Selanik'te okunmasının utanç verici olduğu ve hamiyet sahiplerinin bu gazeteleri okumaması hakkında ifadelerde bulunduğu konferans ve *Yeni Asır* gazetesi sahibi Fazlı Necib Bey'in bu durumdan ziyadesiyle memnun olduğu belirtilmiştir. Bu ifadeler Binbir Gece hikâyelerine benzetilip bir hayal mahsulü olduğu ve Nâzım Bey'den tekzip etmesi beklenilmiştir.³¹⁰

Vahdeti Niyazi Bey ve askerlere hitaben “Korkmayınız hiçbirimizde irtica fikri yoktur. Hiçbirimizde suiniyet yoktur” diyerek *Volkan* gazetesine yapılan boykotun meşrutiyet devrinde İslam memleketlerinde dini bir gazeteye yasak konulmasının haksız bir zulüm olduğunu ifade etmiştir.

³⁰⁹ Vahdeti, “Volkan”, *Volkan Gazetesi*, 13 Mart 1909, Numara: 72, s. 2; bkz. Hamiyetli Bursalılar Namına İbrahim Hilmi, “Bursa'dan Varaka.”, *Volkan Gazetesi*, 18 Mart 1909, Numara: 77, s. 3.

³¹⁰ İkdam, “Doktor Nâzım Bey'in Konferansları”, *Volkan Gazetesi*, 13 Mart 1909, Numara: 72, s. 1; Yozgadî Ali Sâmî, “Berk-i Kazâ.”, *Volkan Gazetesi*, 18 Mart 1909, Numara: 77, s. 4.

Bütün bu yapılanların Cemiyeti halkın nazarından düşürdüğü belirtilmiştir. Yazının devamında takip edildiğini tehditler aldığını, vatan haini ilan edildiği gibi iftiralara uğradığını belirttikten sonra “Farzediniz ki ben öldüm, yani öldürüldüm.”İttihad-ı Muhammedi Cemiyetinin kuvvet bularak devam edeceği beyan edilmiştir.³¹¹

Vahdeti *Volkan* gazetesine yapılan bu hücumların sebebinin İttihat ve Terakki Cemiyetini ikaz etmek istediği için değil, büyük kabahatinin İttihadı Muhammedi Cemiyetini kurmuş olması açıklamasını yapmıştır.³¹²

2. 1. 12. Yayın Hayatı'nın Sonu

Volkan gazetesini son sayısı 31 Mart Vak'asından bir hafta sonra 20 Nisan 1909 tarihinde yayımlanmıştır. Bu olayda gazete yazılarından dolayı kışkırtıcı rol oynadığı gerekçesiyle sahibi Derviş Vahdeti idam edilmiştir.

2. 2. Derviş Vahdeti(1870-1909)

2. 2. 1. Çocukluğu ve Tahsil Hayatı

Vahdeti, 1870'te Kıbrıs'ta dünyaya gelmiştir.³¹³ Kendi ifadelerine göre maddi sıkıntılar içinde büyümüştür. Dört yaşında okula başlamış beş yaşında Kur'an-ı Kerimi hatmetmiş ve ondört yaşında hafız olmuştur. Yirmi yaşında Nakşibendî tarikatına girmiştir. O günlerde maddi sıkıntı nedeniyle kardeşlerinden ayrı olarak medresede kalmıştır. Lefkoşa'da bulunan Ayasofya Camiinde müezzinlik yapmıştır. Kıbrıs'ın az da olsa İstanbul ile olan ilişkileri artmaya başlayınca iki ay İstanbul'da kalmıştır. İstanbuldönüşünde “...gözüm açıldı yavaşyavaş, ötekinden berikinden biraz İngilizce öğrendim” şeklinde yazmıştır.³¹⁴

İngilizce öğrenmek amacıyla arkadaşlarıyla Larnaka'da bir misyoner okuluna devam etti. İngilizceyi daha iyi öğrenebilmek için Pazar günleri de kiliseye devam etmeleri istendi. Misyoner Efendi'nin Amerika'ya çektiği telgrafta“Artık burada İslamları dahi Protestanlığa kabule muvaffak

³¹¹ Volkan, *Volkan Gazetesi*, 19 Mart 1909, Numara:78, ss. 2-3; “Volkan”, *Volkan Gazetesi*, 21 Mart 1909, Numara: 80, ss. 1-2.

³¹² “İttihat ve Terakki Cemiyeti”, *Volkan Gazetesi*, 22 Mart 1909, Numara:81, s. 1.

³¹³ Bayar, *Ben de Yazdım*, C. 1, s. 125; Unat, *İkinci Meşrutiyetin İlanı*, s. 252. Bu eserin şahıs isimlerinin verildiği “Dizin” bölümünde doğum tarihi 1869 olarak geçmektedir.

³¹⁴ Vahdeti, “Halife-i İslam Abdülhamid Han Hazretlerine Açık Mektup Yahud Maraz-ı Millet”, *VolkanGazetesi*, 10 Ocak 1909, Numara: 17, ss. 2-3.

oldum...”demesi ve kendileri için kayıt numarası istendiği belirtilince okulu bırakmıştır.³¹⁵

2. 2. 2. Mizan Gazetesi ile Tanışması ve Hürriyet Sevdası

Vahdeti Kıbrıs'ta doğup büyümesi ve orada yetişmesinden dolayı hürriyet sevdasından “nereden hürriyet ile ilgili bir ses gelse işitmek için can atardım...”³¹⁶ şeklinde bahsetmiştir. Paris'ten *Meşveret* gazetesinin ardından *Mizan* gazetesinin Kıbrıs'a gelişini ve kendisinin de bütün gayret ve hamiyeti ile hizmet ettiğini belirtir.³¹⁷ Bu durum beş seneden daha uzun sürmüş dolayısıyla kendisine “con” Jön Türk diye isim verilmiştir.³¹⁸

İngilizcesi yeterli düzeye geldiğinde İngiliz idaresinde memur olarak göreve başlamıştır. Bu zamanlarda İstanbul'dan gelecek haberlere olan ilgisi artmıştır. II. Abdülhamid'e hitaben yazdığı makalede o yıllarda gazete çıkarmak için İstanbul'dan Avrupa ve Mısır'a gidenlerin Kıbrıs'a uğradıklarını onlardan İstanbul'a dair haberleri aldığını belirtmiştir. İstanbul seyahatinde tanışmış olduğu *Meşveret* ve *Mizan* gazetelerini merakla okuduğunu gazetelerin dağıtımına yardımcı olduğunu ifade etmiştir.³¹⁹

Cebimizde iki kuruşumuz varsa birisini o vatan müdafilerine vermeyi akdes-i vezaiften addederdik. Zaman geldi ki: Koynumuzu, koltuğumuzu *Mizanla*, *Meşveretle* doldurarak vapurlara gider, gelenlere geçenlere tevziatta bulunur idik.³²⁰

2. 2. 3. Sürgün Günleri ve Ziya Gökalp ile İlişkisi

1902'de tekrar İstanbul'a gittiğinde Dâhiliye Nazırı Memduh Paşa'nın da himayesiyle 400 kuruşluk bir maaşla Muhacir İdaresi'nde işe

³¹⁵ *Volkan Gazetesi*, 27 Ocak 1909, Numara: 27, s. 2.

³¹⁶ Kıbrıslı Derviş Vahdeti, "Kamil Paşa", *Volkan Gazetesi*, 12 Aralık 1908, Numara: 2, s. 2.

³¹⁷ Volkan, "Kahraman –ı Hürriyet Niyazi ve Enver Beylere", *Volkan Gazetesi*, 12 Aralık 1908, Numara: 2, s. 3.

³¹⁸ "Kahraman –ı Hürriyet Niyazi ve Enver Beylere", *Volkan Gazetesi*, 12 Aralık 1908, Numara:2, s. 3.

³¹⁹ Vahdeti, "Halife-i İslam Abdülhamid Han Hazretlerine", *Volkan Gazetesi*, 11 Ocak 1909, Numara: 18, s. 4.

³²⁰ "Kahraman –ı Hürriyet Niyazi ve Enver Beylere", *Volkan Gazetesi*, 12 Aralık 1908, Numara:2, s. 3.

başlamıştır.³²¹ Mabeyne girmek için zamana uygun davranmak gerekli olduğunu kendisinin ‘mübeyyizlik’ görevini uygun görmediği için Mabeyne gidip derdini anlatmak istemesi sebebiyle kovulduğundan bahsetmiştir. “...soluğu Diyarbakır çöllerinde aldık” demiştir.³²² S. K. İrtem, Memduh Paşa’yı jurnal ettiği gerekçesiyle 1904 yılında Diyarbakır’a sürüldüğünü belirtmiştir.³²³ Eşi dizanteri olduğu halde, kendisi parasız bir şekilde ailesinden habersiz otuzdört gün zaptiyede tutuklu kalmıştır. Mehterhane’de³²⁴ işkence gördükten sonra Mekke vapuru ile önce Samsun’a sonra da Diyarbakır’a sürülmüştür. Burada Ziya Gökalp ile tanışmıştır. Diyarbakır’da üç buçuk yıl kaldıktan sonra kılık değiştirip kaçmaya karar verir. Birecik’te yakalanır ve tekrar Diyarbakır’a götürülür.³²⁵ İkinci Meşrutiyet’in ilanı ile aftan yararlanarak serbest kalmıştır.³²⁶ Vahdeti Diyarbakır sürgünü dönüşünde memleketi olan Kıbrıs’a gitmiştir. Kıbrıs’ta vermiş olduğu nutukta “Yaşasın hürriyet, yaşasın müsâvât, yaşasın adalet!” ifadeleri ile hürriyetle birlikte meşruti idarenin geleceğini söylemiştir.³²⁷

Diyarbakır’da istibdada karşı inkılâptan bir yıl öncesinde on gün mücadele ettiğini ve o sıralar İttihat ve Terakki Cemiyetinden bir eser olmadığını yazmıştır. İnkılâptan sonra ise İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin bu milletin fertlerinden daha çok imtiyaza sahip olduklarını ifade etmiştir. Kendisinin Diyarbakır’dan dönüşü sırasında Urfa, Birecik, Bâb gibi mahallerde İttihat ve Terakki Cemiyetlerinin kuruluşunu teşvik ettiğini *Volkan* gazetesinde yazmıştır.³²⁸

³²¹ Zekeriya Kurşun-Kemal Kahraman, “Derviş Vahdeti”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, s. 198; Süleyman Kâni İrtem ise 300 kuruş maaş aldığını ifade etmiştir. İrtem, *31 Mart*, s. 79.

³²² Vahdeti, “Halife-i İslam Abdülhamid Han Hazretlerine”, *Volkan Gazetesi*, 23 Ocak 1909, Numara: 24, s. 4.

³²³ İrtem, *31 Mart*, s. 79.

³²⁴ Kocahanoğlu, *Derviş Vahdeti*, s. 26.

*Mehterhane: Zaptiye Nezaretinin Sultanahmet’teki tapu binasının arkasında bulunmaktadır. ‘Sinop zindanı’ ve ya ‘Bekirağa Bölüğü’ gibi işkenceleri ile ünlüdür.

³²⁵ Vahdeti, “Halife-i İslam Abdülhamid Han Hazretlerine”, *Volkan Gazetesi*, 23 Ocak 1909, Numara: 16, s. 4.

³²⁶ Kurşun-Kahraman, “Derviş Vahdeti”, s. 198.

³²⁷ Vahdeti, “Nutuk”, *Volkan Gazetesi*, 11 Aralık 1908, Numara: 1, s. 4.

³²⁸ “Sebbeke men Bellegake”, *Volkan Gazetesi*, 18 Şubat 1909, Numara: 49, s. 2.

Ziya Gökalp ile tanışmasından sonra onun fikirlerinden etkilenen Vahdeti, Ziya Gökalp'e ait "Nefs'ülEmr" başlıklı bir şiire "Diyarbakir'li Ziya" imzasıyla gazetenin ilk sayısında yer vermiştir.³²⁹

Ziya Gökalp'e ait olduğunu belirttiği siyasi toplantı ve kongrelerin nasıl olması gerektiğine dair olan makale 12 Ocak 1909 tarihli gazetede yayımlanmıştır.³³⁰

Ziya Gökalp için:

O Diyarbakir'li Ziya ki; her an, yerinde ölmek için, hazır bulunan üstad-ı hürriyet ve kahraman-ı biemandır" demiştir. Diyarbakir'de üç sene baş başa gezdiğim ve kemalat-ı bi-nihayesinden istifadeye çalıştığım ve bir şakirdi emini bulunduğum ve Diyarbakir vaka'sı denilmekle maruf, telgrafhane zabtında beraberinde olduğum halde....Yanımızda ne cemiyet ne de bir cemiyet kâğıdı vardı.³³¹

İnkılâp telgrafları gelince Ziya-yı Kürdistan (Gökalp) telgrafları kendisine vermiştir. Kendisi de bu telgrafları herkese okumuştur. Ziya Bey'in İttihat ve Terakki Cemiyeti adına mühür kazdırması problem olmuştur. Vali Bey ile Ziya Bey arasında geçen konuşmada eskiden gizli olan cemiyetin artık gizi olmadığı için mühür bastırıldığını ifade edilmiştir.³³² Vahdeti, Hâfiz Derviş olarak tanınıyor iken 'Vahdeti' takma adı Ziya Gökalp tarafından verilmiştir.³³³

2. 2. 4. Gazeteciliğe Başlaması

Vahdeti II. Meşrutiyet'in sağladığı serbest ortamdan faydalanarak kendi imkânlarıyla *Volkan* gazetesini çıkarmıştır. Gazetede çıkacak makaleleri düzenleme yayına hazırlama safhasında yalnız olduğu için birtakım eksikliklerin olduğunu ifade etmiştir.³³⁴

³²⁹ Diyarbakirli Ziya , "Nefs'ül Emr", *Volkan Gazetesi*, 11 Aralık 1908, Numara:1, s. 2.

³³⁰ "Diyarbakir'den İcmâ' -i Siyasî -İ'tizâl-i Siyasî", *Volkan Gazetesi*, 12 Ocak 1909, Numara: 19, ss. 1-2.

³³¹ Vahdeti , "Sebbeke men Bellegake", *Volkan Gazetesi*, 18 Şubat 1909, Numara: 49, s. 1.

³³² "Sebbeke men Bellegake", *Volkan Gazetesi*, 18 Şubat 1909, Numara: 49, s. 1.

³³³ "İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti- La Türki Gazetesi ve Bir Zabıt Tehditnâmesi", *Volkan Gazetesi*, 7 Nisan 1909, s. 2.

³³⁴ "Kari'in-i Kiramdan Rica", *Volkan Gazetesi*, 3 Aralık 1908, Numara: 3, s. 1.

Volkan gazetesinin çıkış hikâyesini Vahdeti bir yazısında şöyle ifade etmiştir:

Ey bu kâinatı boş zannedenler! Kimin hatırına gelirdi ki, asa-bedest bir derviş olarak menfandan firar ile derdest olunup da mezalim-i istibdadın en dehşetlilerinden olan Kürdistan hapisanelerindeki işkenceleri de görerek, ellerimizde kelepçeler, ayaklarımızda prangalar olduğu halde bin türlü felaketi görüp geçirdikten sonra aradan bir buçuk ay geçmeden affı umumiden bil-istifade yine Dersaadet'e avdet edeceğim... Derdimi yalnız derdimi dökmek için *Volkan*'ı meydana getireceğim.³³⁵

Vahdeti Kıbrıs'ta hürriyet içinde yaşarken memleketini terk edip istibdadın en şiddetli olduğu zamanda İstanbul'a yerleşip senelerce Diyarbakır'da sürgün yaşadığı günlerden bahsetmektedir. O günlerde Diyarbakır'lı Ziya ile ve Şeyh Hacı Ahmet'le tanışması birinden felsefe diğerinden tasavvuf yönüyle istifade ederek şahsi hayatının çok değiştiğini ifade etmiştir. Bir derviş olarak sürgünden kaçmış ve daha sonra Kürdistan hapisanelerinde elleri kelepçeli ayakları prangalı bir vaziyetten bir buçuk ay geçmeden umumi aftan yararlanarak İstanbul'a geri dönmüştür. Eski dâhiliye Nazırına bir dilekçe ile başvurmasına rağmen hükümet kapısından adım atamadan geri döndürülmesi üzerine derdini anlatmak için *Volkan* Gazetesini çıkarmaya başladığını ifade etmiştir.³³⁶ İlk yayına çıktığı gün İstanbul mebuslarının seçim günüdür. Meclis-i Mebusan'ın açıldığı gün yayımlanması planlanırken bir hafta öne alınmıştır. Vahdeti sebep olarak seçimlerde birtakım “dolapların çevrildiği” ne dair çıkan söylentileri göstermiştir.³³⁷

Vahdeti *Volkan*'da dini değerleri hafife alan bazı subaylardan şikâyet eden erlerin mektuplarını yayınlayıp onlara destek olması kendisinin irtica ile suçlanmasına sebep olmuştur. Vahdeti'nin iç ve dış siyasetle ilgili dikkate değer tespitleri vardır. 14 Aralık 1908 tarihli gazetede Rusya

³³⁵ Vahdeti, “İzaerad'allahuşey'enheyye'elehuesbabehu”, *Volkan Gazetesi*, 16 Mart 1909, Numara: 75, s. 2.

³³⁶ Vahdeti, “izâerâd'allâhuşey'enheyye'elehuesbâbehu”, *Volkan Gazetesi*, 16 Mart 1909, Numara: 75, s. 2.

³³⁷ Vahdeti, “Volkan”, *Volkan Gazetesi*, 11 Aralık 1908, Numara: 1, s. 1.

hükümetinin Balkanlarda bir savaş planladığına dair öngörüsünü paylaşmıştır.³³⁸

2. 2. 5. Divan-ı Harb’de Yargılanması

Vahdeti 5 Nisan 1325/18 Nisan 1909 tarihinde mahkemeye çağırılmıştır.³³⁹ Savcılıktan gelen tutuklama celbinde “halkı galeyana getirici makale yazmak” ve “kamuoyunu kışkırtıcı yayın” yapmak sebep gösterilmiştir.³⁴⁰ Vahdeti Rumeli taburlarının Çatalca’ya gelmesi, buradan büyük bir heyetin gitmesi, aynı gün aynı saatte hem mahkeme tarafından hem de zaptiye nezareti aracılığıyla çağırılmasının tesadüf olmadığını belirtir. Kendisinin gayrimeşru olarak tutuklanacağını bildiği ve hayatının kuşatma altında olduğunu ifade etmiştir. Bu sebeplerden dolayı davete gitmediğini belirtmiştir.³⁴¹

Vahdeti mahkemeye hitaben, hükümetin emirlerini dinlememek gibi bir fikir taşımadığını, zihinleri karıştıracak hiçbir makale yayımlamadığını ifade etmiştir. Kanuna ve emre itaatsizlikten değil hayatının gayrimeşru olarak tehlikede bulunduğu mahkemeye gelmediğini söylemiştir. Eğer gazetede böyle bir makale yayımlandı ise 4 Nisan 1325/17 Nisan 1909 tarihine kadar niye hakkında böyle bir suçlama olmadığı sorusunu yöneltmiştir. Bu suçlamanın taburların Çatalca’ya geldiği gün olmasının buradan giden heyetin askerlere kendisi hakkında gerçeği yansıtmayan bilgiler verildiği için olabileceği şüphesini taşımaktadır.³⁴²

Vahdeti idamından önce gazeteden yaptığı son çağrıda İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti şubelerine “Gazetemiz tatile uğrar ya da bize bir hal olursa...cümlelerinden rica ederek.... Tavsiye ederim ki; katiyen icraat-ı hükümete müdahale gibi bir fikr-i faside bulunmayınız” demiştir. Aynı yazıda askerlere “Bu milletin selâmeti askerın zâbitana karşı vâki olacak

³³⁸ *Volkan Gazetesi*, 14 Aralık 1908, Numara: 4, s. 4.

³³⁹ “Memduh müstantiklik mührü Müdde-î Umûmîlikten”, *Volkan Gazetesi*, 20 Nisan 1909, Numara: 110, s. 1.

³⁴⁰ Kocahanoğlu, *Derviş Vahdeti*, s. 185.

³⁴¹ Vahdeti, “Zaptiye Nezaretine Cevabımız”, *Volkan Gazetesi*, 20 Nisan 1909, Numara: 110, s. 1; * Vahdeti’nin Divan-ı Harb-i Örfî’deki ifadeleri için; Kocahanoğlu, *Derviş Vahdeti*, ss. 203-222.

³⁴² “Bidâyet Mahkemesi Müdde-î Umûmîliğinden ve Hükûmetten Ricam”, *Volkan Gazetesi*, 20 Nisan 1909, Numara: 110, s. 2.

itaati sayesinde. İşte, size bu son sözlerim yadigâr olsun.” tavsiyesinde bulunmuştur.³⁴³ Derviş Vahdeti hakkında Divan-ı Harbi Örfi Mahkemesi 8 Temmuz 1909/25 Haziran 1325 tarihinde idam kararını vermiştir.³⁴⁴ Kararın infazı 19 Temmuz 1909 tarihinde yapılmıştır.³⁴⁵

³⁴³“İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti Umum Şubeleriyle Bilcümle Efradına”, *Volkan Gazetesi*, 20 Nisan 1909, Numara. 110, s. 3.

³⁴⁴Bayar, *Ben de Yazdım*, C. 2, s. 36.

³⁴⁵Kocahanoğlu, *Derviş Vahdeti*, s. 194. * Bu eserde idam kararı tarihi 6 Temmuz 1909 olarak verilmiştir.

3. BÖLÜM

VOLKAN GAZETESİ'NDE MEŞRUTİYET DÜŞÜNCESİ

II. Meşrutiyetin ilanının ardından basına uygulanan sansürün kalkmış olmasının bir sonucu olarak dönem gazeteleri yeni bir terminoloji geliştirmiştir. Daha önce kullanılması yasak olan kavramlar yazılmaya tartışılmaya başlanmıştır. 1908’li yıllarda gazetelerde en çok tartışılan Meşrutiyet, Meşveret, Hürriyet, Adalet, İstibdat, Müsavat, Meclis, Vatandaş, İnkılâb-ı Osmani, vd. gibi kavramlar olmuştur. Tezimizin bu bölümünde II. Meşrutiyet’in özellikle ilk yılına damgasını vurmuş kavramlar hakkında genel tanımlar verilmiştir. Ardından *Volkan* gazetesinin bu kavramlara yaklaşımı irdelenmiştir.

3. 1. Meşrutiyet Düşüncesi

1876 Kanun-i Esasi ile şekillenen Meşrutiyet esas olarak kanunlaştırma ve siyasal iktidarı kurumsal araçlarla sınırlandırmayı hedefleyen Batılı anayasacılık anlayışının bir sonucudur.³⁴⁶ Meşrutiyet bir yönetim şekli olmasından daha çok bir anayasa ve meclisin varlığı ile özdeşleşmiştir. Bu dönemin literatürlerine bakıldığında; “anayasacılık”, “anayasal monarşi”, “meşruti monarşi” gibi isimlendirildiği görülür.³⁴⁷

Hobsbawn yeni düzenlemelerin tarihte köklerinin bulunduğu şeklinde yapılan yorumları “geleneğin icadı” kavramı ile tanımlamıştır. Şöyle ki:

“... Hızlı gelişen toplumlarda eski geleneklerin konumlandığı sosyal düzenin ömrünün zayıflaması ya da kaldırılması sonucunda tarihsel malzemelerin yeni ihtiyaçlara cevap verecek şekilde geleneğin icadı için kullanılmasıdır...”³⁴⁸

Burada çoğu zaman yönetici sınıf tarafından icat edilmiş olan gelenekler toplumda var olan gelenekler tabanına uydurularak kısa zamanda tarihsel

³⁴⁶ Ceylan, “Meşrutiyete Bir Dayanak”, s. 54.

³⁴⁷ Ceylan, “Meşrutiyete Bir Dayanak”, s. 51.

³⁴⁸ Eric Hobsbawn and Terence Ranger (eds) *The Invention of Tradition*. Cambridge, 1983, ss. 5-6; Aktaran, Selim Deringil, “Osmanlı İmparatorluğu’nda ‘Geleneğin İcadı’, ‘Muhayyel Cemaat’ (‘Tasarlanmış Topluluk’) ve Panislamizm”, s. 47.

gerçeklik kazanır. Bu bağlamda ‘muhayyel cemaat’ kavramı geleneğin icadının alt türü olarak anlam kazanır. Yönetici sınıf tarafından tasarlanan ideoloji arma, bayrak, marş,vb. gibi simgeler kullanılarak bir şekil alması sağlanır. Dünya tarihinde aydınlanma dönemi örnek olarak verilebilir. Bu dönemde insanın doğa ve insanla olan ilişkisi yeniden tanımlanmıştır. Basının gelişmesi ile ciddi anlamda ivme kazanmıştır. Yani insanlar yabancı oldukları bir âlemi tanımışlar, benimsemişler ve hatta kendilerini o ‘muhayyel cemaatin’ bir ferdi olarak görmüşlerdir.³⁴⁹Bu çerçevede meşrutî sistem İslam geleneklerinde olduğu Yeni Osmanlılardan beri savunulan bir görüştür. Hatta “gerçek” ve “ilk” meşrutiyet İslamiyet’tedir.³⁵⁰

Meşrutiyetin ilk aylarında meclisin meşruiyetine şer’î bir dayanak olarak dini yönü çokça kullanılmıştır.³⁵¹Âl-i İmran Suresi 159. Ayet-i kerime, “Veşavir hum fi’lemlr” iş hususunda onlarla müşavere et. Kanun-i Esasi ile birlikte meşrutiyet hem dine hem de akla uygun olacaktır. Ancak bu şekilde hükümdarın keyfi uygulamalarına son verilebilirdi. Meclis, halkın devlet işlerini denetlemesi ve yönetime katılımı olarak anlaşılmıştır.³⁵²

Tarih boyunca her çağın ulaştığı gelişmişlik düzeyi farklı olmuştur. Ortaçağ’a dini değerler yön verirken modern çağda ekonomik gelişmeler, özgürlükler toplumun yönetime katılması gibi değerler öne çıkmıştır. Âlimlerin çağı yorumlama biçimi de bu çerçevede değişmiştir.

İbnü’l Emin Mahmut Kemal “İdare-i Meşruta” adlı makalesinde bir kişi ne kadar hak ve adalet ile hükmetse bile umumun hürriyetini sağlamanın imkânsız olduğunu belirtir. Hürriyetin korunmasının ancak meşrutiyet yönetimi ile olacağını belirtir. Beyanül Hak Dergisinde, meşrutiyet idaresinin varlığını sürdürmesi için dinin emirlerine tamamen

³⁴⁹ Selim Deringil, “Osmanlı İmparatorluğu’nda ‘Geleneğin İcadı’, ‘Muhayyel Cemaat’ (‘Tasarlanmış Topluluk’) ve Panislamizm”, Toplum ve Bilim, No: 54-55 (Yaz/Güz), 1991, s. 48.

³⁵⁰ İhsan Sungu, “Yeni Osmanlılar”, Tanzimat, C. 1. Aktaran; Cemil Oktay, “Hum” Zamiri’nin Serencamı: Kanun-u Esasi İlanına Muhalefet Üzerine Bir Deneme, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1991, s. 42.

³⁵¹ Demirci, “1908 Parlamentosu”, s. 88; Kara, *İslamcıların Siyasi Görüşleri*, s. 164.

³⁵² Ceylan, “Meşrutiyete Bir Dayanak”, s. 61; Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler*, s. 50.

uymanın gerekliliği ve gerçek hürriyetin İslamiyet'ten ibaret olduğu görüşü açıklanmıştır.³⁵³

Kanun-u Esasi tartışmalarında Esad Efendi, "Hükümet-i Meşruta" risalesinde, "...bizim hükümetimiz esasen şeriatla mukayyed olduğundan hükümet-i İslamiyedir. Binaenaleyh hükümet-i meşrutadır" şeklinde ifade etmiştir.³⁵⁴Hükümet-i Meşruta, "Kâffe-i muamelatı bir şer'i kanunla mukayyed olan hükümet" olarak tarif edilmiştir. Anayasa, hükümeti şeriata uygun idare etmenin bir şekli olarak görülmüştür.³⁵⁵

Vahdeti'ye göre "Meşruti idareden maksat umumun saadet ve hürriyetini temin etmektir."³⁵⁶ Vahdeti meşruti idarelerde farklı görüşlerde cemiyet ve fırkaların gerekliliğini ve firkasız meşrutiyetin bir fayda getirmeyeceğini savunmaktadır. Aynı zamanda İttihad-ı Muhammedi Cemiyetinin kapılarının siyasi fırkalara ve tüm Osmanlı halkına açık olduğunu ifade etmiştir. *Volkan* gazetesinde İttihat ve Terakki Cemiyetinin, Ahrar Fırkası ve diğer tüm cemiyetlerin meşruti dairede olmak koşuluyla teşebbüslerine hiçbir şekilde müdahale edemeyeceği vurgulanmıştır.³⁵⁷

Mutlakiyet, meşrutiyet ve cumhuriyet dönemlerini yaşayan bir âlim ve *Volkan* gazetesi yazarı olarak Bediüzzaman meşrutiyet nedir, İslamiyet'te yeri var mıdır gibi soruların zihinleri meşgul ettiği dönemde bu sorulara cevap mahiyetinde 'Münazarat' adlı eserini yazmıştır. Bu sorular İstanbul siyasetine yabancı ama haberdar olmak isteyen insanlar tarafından merak sebebi olan konulardan oluşur. Bir anlamda çevrenin merkezde olan bitenden haber edilmesidir.

Bu eserde, yazıldığı dönemin siyasi ve sosyal problemlerine dikkat çekerek çözüm önerileri sunmuştur. 'meşrutiyet, istibdat, hürriyet, adalet,

³⁵³ Ramazan Boyacıoğlu, "II. Meşrutiyet Döneminde *Beyanü'l Hak* Dergisindeki Bazı Görüş ve Düşünceler Üzerine", *Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 3, Sivas: 1999, s. 33.

³⁵⁴ Esad Efendi, "Hükümet-i Meşruta", Yeni harflerle yayımlayan: Zafer Toprak, *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, 1978. Aktaran: Cemil Oktay, "Hum" Zamiri'nin Serencamı: Kanun-u Esasi İlanına Muhalefet Üzerine Bir Deneme", İstanbul: Bağlam Yayınları, 1991, s. 45; Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler*, s. 51.

³⁵⁵ Bedri Gencer, "Son Osmanlı İmparatorluğu'nda Anayasa Akültürasyonu", *II. Meşrutiyet Sempozyum*, s. 76; Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler*, s. 50.

³⁵⁶ Vahdeti, "Şûrâ-yı Ümmet", *Volkan Gazetesi*, 13 Şubat 1909, Numara: 44, s. 1.

³⁵⁷ İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti, Dersaadet Merkezi Volkan İdarehânesi, "Beyanname", *Volkan Gazetesi*, 16 Mart 1909, Numara: 75, s. 2.

maddeten terakki, geri kalma sebepleri, tevekkül, sanat, marifet, ittifak, ittihat, cehalet, zaruret, ihtilaf, eğitim, gayrimüslimlerin konumu' hakkında bilgiler verilmiş yorumlar yapılmıştır.³⁵⁸

Meşrutiyet dönemin İslamcı âlimlerinden Bediüzzaman Said Nursi meşrutiyeti “Âlem –i İslamiyetin istikbalde firdevs–i terakkisinin birinci kapısı” olarak tanımlamıştır.³⁵⁹ Bediüzzaman'ın tanımladığı meşrutiyetin temel esasları şunlardır; ittihad-ı kulûb, muhabbet-i milliye, maarif, say'î insani, terk'î sefahat, hakka dayanmak, kanun üstünlüğü kurmak, milleti hâkim kılmak, Meclis-i Mebusan'ın açılması, Meşveret-i Şer'iyeye uyulması, Hürriyet-i Efkârın temini. Bu şartlar altında meşrutiyetin meşruluğunu ifade etmektedir.³⁶⁰ Yine Ayasofya Camiin de halka ve mebuslara hitaben;

Meşrutiyeti, meşruiyet ünvanı ile telakki ve telkin ediniz. Tâ yeni ve gizli ve dinsiz bir istibdat, pis eliyle o mübareği ağrazına almakla lekedar etmesin. Hürriyeti, âdab-ı şeraitle takyit ediniz. Zira cahil efrat ve avam-ı nâs, kayıtsız hür olsa, şartsız tam serbest olsa, sefih ve itaatsiz olur³⁶¹ demiştir.

Bediüzzaman meşrutiyeti bazı şartlara bağlı olarak kabul etmiştir. Mebuslara hitaben yazmış olduğu makalesinde; meşrutiyeti “meşveret, adalet ve kanunda cem-i kuvvet”³⁶² olarak ifade etmiştir. Kanun-i Esasi ise hakiki adalet ve meşveret-i şer'iyeden ibarettir şeklinde tanımlamıştır. İstanbul'da medrese talebelerinin toplantılarında meşrutiyetin iyi karşılanmasını ve muhafaza edilmesini tavsiye etmiştir. Dünyevi saadetinde buna bağlı olduğu aksi takdirde daha şiddetli bir istibdadın geleceği

³⁵⁸ Kadir Canatan, “Münazarat Okumaları Temelinde Said Nursi'nin Yorum Anlayışında Metin-Bağlam İlişkisi” ,Köprü Dergisi, S. 116, Güz 2011, İstanbul: Yeni Asya Gazetesi Matbaa, Yayıncılık San. Ve Tic. A.Ş. s. 12.

³⁵⁹ Nursi, *Asar –i Bediyye*, s. 322.

³⁶⁰ Safâ Mürsel, *Bediüzzaman Said Nursi ve Devlet Felsefesi*, İstanbul: Nesil Yayınları, 2010, s. 212.

³⁶¹ Bediüzzaman Said Nursi, *Divan-ı Harbi Örfi*, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, Haziran 2000, s. 20.

³⁶² Nursi, “Yaşasın Kur'an-ı Kerim'in Kanun-u Esasileri”, *Dini Ceride*, 26 Şubat 1324 (Mart 1909), No: 73, *Divan-ı Harbi Örfi*, s. 52.

uyarısında bulunmuştur.³⁶³ Medreselerin ıslah edilerek bir darülfünun şekline getirilmesinin gerekliliğini savunmuştur.³⁶⁴

Bediüzzaman'a göre eski dönemlerde kuvvet, hissiyat otorite etkilidir. Bilim eleştirilmesi mümkün olmayan tartışılmaz bir otoriteye sahipti. Modern çağda ise bireylerin yönetime katılımı, bilimin özgürce araştırılması, ekonomik anlamda herkesin kendini geliştirmesi bekleniyordu. Fakat bu duruma Müslümanların uyum sağlaması nasıl olacaktı? İslam tarihinde yönetim biçimindeki değişiklik ile hilafetin saltanata dönüşmesi istibdadı beraberinde getirmiştir.³⁶⁵

Zaman –istibdadın hakim –i manevisi kuvvet idi. Kimin kılıncı keskin, kalbi kâsî olsa idi yükselirdi. Fakat zaman –ı meşrutiyetin zenbereği, ruhu, kuvveti, hakimi, ağası haktır, akıldır, marifettir, kanundur, efkar-ı âmmedir... Kimin akli keskin, kalbi parlak olursa o yükselecektir.”³⁶⁶

Meşrutiyet kavramı tanımlanırken “Hâkimiyet-i Milliye” kavramı da öne çıkmaktadır.“Meşrutiyet hâkimiyet –i millettir.”³⁶⁷ Yine bu kavramla birlikte “kanun”, “kanun-i esasi” ve “adalet” kavramlarına da ağırlık verilmektedir.Bediüzzaman“... Meşrutiyet ki adalet, meşveret ve kanunda inhisar –ı kuvvetten ibarettir...” şeklinde açıklamıştır.³⁶⁸

3. 2. Meşveret Kavramı

II. Meşrutiyet döneminin ilk aylarında meclis meşrutiyetin dayandığı ilkelerden biri olarak ‘meşveret’ kavramı sıklıkla kullanılmıştır. Meşrutiyetin somut bir şekilde anlaşılması ‘meşveret’ sayesinde olmuştur.³⁶⁹ Arapça kökenli olan meşveret, şûrâ, istişare gibi kavramlar; ‘danışma’, ‘görüş alma veya görüş sorma’ gibi anlamlara gelmektedir.³⁷⁰

³⁶³ Nursi, *Divan-ı Harbi Örfi*, s. 17.

³⁶⁴ Bayezid Dersiâmlarından Abdünnâfi, “Harbiye Nazırıyle Ders Vekaletinin nazar-ı Dikkatlerine”, *Volkan Gazetesi*, 26 Mart 1909, Numara: 85, s. 4.

³⁶⁵ Bünyamin Duran, “Demokratikleşme Dalgası ve Münazarat”, *Köprü Dergisi*, 100 Yıllık *Demokrasi Manifestosu*, S. 117, İstanbul: 2012, s. 10.

³⁶⁶ Bediüzzaman Said-i Nursi, *Âsâr-ı Bediyye*, mütercim, Abdükadir Badıllı, İstanbul: Elmas Neşriyat, s. 299.

³⁶⁷ Nursi, *Asar –ı Bediyye*, s. 244.

³⁶⁸ Kürdî, “Hakikat”, *Volkan Gazetesi*, 11 Mart 1909, Numara: 70, s. 3; Kürdî, “Yaşasın Şeriat –ı Garra”, *Volkan Gazetesi*, 14 Mart 1909, Numara: 73, s. 1.

³⁶⁹ Demirci, “1908 Paramentosunda Meşrutiyet”, s. 87.

³⁷⁰ Ceylan, “Meşrutiyete Bir Dayanak”, s. 52.

1908 yılında meşrutiyetin yeniden ilanı ile İslamiyet, meşrutiyet rejimini meşrulaştırma ve sistemin dönüşümünü sağlamak noktasında önemli rol oynamıştır.³⁷¹Jön Türkler, modern yönetim fikirlerine yerli destek bulmak amacı ile ulemayı yanlarına çekmek ve geleneksel kaynaklardan yararlanarak meşruiyet kazandırmak için ‘sosyal pekiştirici’ olması yönü ile dini kullanmışlardır. II. Abdülhamid’de hem iç politika hem de dış politikada İslam’ın birleştirici yönünü kullanmıştır. Bu şekilde İslam’ın sosyal ve siyasi alanda güç kazanması ulemanın da daha fazla söz sahibi olmasını sağlamıştır. Bu bağlamda ulema mevcut ortamın imkânlarından da yararlanarak ön plana çıkmışlardır. Geleneksel İslami uygulamaları yorumlayarak döneme uyum sağlama çabalarında meşveret başvurulan kavramlardan olmuştur.³⁷²

Batı’dan örnek alınmak istenen meşrutî sitem ve meclis usulleri yeni Osmanlılar tarafından geleneksel meşveret ve şûra kavramları ile irtibat kurularak ifade edilmiştir. İslamiyet meşvereti emretmiştir. Bu kavram tanımlanırken geleneksel yapılara başvurulmaktadır. Çünkü alınmak istenen Batılı parlamento modellerine karşılık bulunmamaktadır. İslam’ın içtihadı uygun olmasından dolayı temel kaynaklara atıf yapılmıştır.³⁷³

Osmanlı Devleti Müslüman aydınlarında medeniyetin evrensel olduğu sadece Avrupa’ya ait olmadığı fikri hâkimdir. Eşitliğin sağlanması veya mülkiyetin korunması gibi medeni ıslahatların İslam hukuk düşüncesi ve Osmanlı gelenekleri ile çelişmediği savunulmuştur. Osmanlı aydın reformistleri Avrupa’nın başarısında Hıristiyanlığa atıf yapmaktan ziyade “evrensel” ve “medenileşme süreci” şeklinde daha nötr kavramlar kullanmayı tercih etmişlerdir.³⁷⁴

Anayasa ve meclise dayanan sistem Osmanlı yönetim sistemine aktarılırken meşveret kavramı meşrulaştırıcı bir rol

³⁷¹ Ceylan, “Meşrutiyete Bir Dayanak”, s. 64.

³⁷² Kara, *İslamcılarının Siyasi Görüşleri*, s. 22, s. 164. ; Ceylan, “Meşrutiyete Bir Dayanak”, s. 62.

³⁷³ Ceylan, “Meşrutiyete Bir Dayanak”, s. 57.

³⁷⁴ Cemil Aydın, “Emperyalizm Karşısı Bir İmparatorluk: Osmanlı Tecrübesi Işığında 19. Yüzyıl Dünya Düzeni”, *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, C. 12, S. 22, 2007/1, s. 51.

oynamıştır.³⁷⁵ Osmanlıydın ve yönetici kısım için, İslam dininin evrenselliği ile medenileşme uyumlu bir karakter kazanınca Osmanlı gelenekleri ile birlikte Avrupa'nın siyasi kurum ve metotlarını almak noktasında Osmanlıları ikna etmek mümkün olmuştur.³⁷⁶

Bayezit Dersiamlarından Harputlu Abdülatif "Meşrutiyet, Meşveret" adlı makalesinde, meşrutiyet yönetimin İslam'ın bir gerçeği olduğunu Asr-ı saadet döneminden delillerle açıklamıştır. Bununla birlikte meşrutiyet hükümetine aynı zamanda İttihat ve Terakki'ye destek olunması görüşündedir.³⁷⁷

Al-i İmran suresinde "Veşavir'humfi'lamr" , "bir hüküm verirken, bir şey yaparken onlara danışınız." Ayet-i kerimesi geçmektedir. Klasik Osmanlı siyaset düşüncesinde, iktidarın kullanılması hususunda "onların" yani halkın etkin olduğunu söyleyemeyiz. Bu bağlamda siyaset devlet işlerinden anlayan seçkinlerin yapabileceği bir iştir. Böyle düşünüldüğünde geleneksel anlayış içinde "hum", siyasetin temeli değildir. Geleneksel siyasi kalıplar içinde siyasal iktidar karşısında güvence iktidar sahibinin gücü ve ahlakıdır. Meşveret yine akıllı, aydın kişilere danışılmak suretiyle sınırlı bir gelenektir. Halkın içinden gelenler ile oluşacak meclis çok yeni ve farklı bir sistemdir. Dolayısıyla Osmanlı yönetimi geleneksel siyaset biçiminin güncellenmesi gerekiyordu. Burada ayet-i kerimede geçen "onlara danışınız" ifadesi geçerli bir formül olarak benimsenmiştir.³⁷⁸

Manastırlı İsmail Hakkı: "... Meşveretle iş görün. Kuvvetli bir heyet ortaya koyun. Halifeleri bile öyle kendi keyfine bırakmayın. Hiç koca millet bir kişinin "rey-i hod'ına bırakılır mı?" Bu ifadelerde özellikle meşveret heyetini ve seçilmiş kişilerden oluşan Meclis-i Mebusan'ın gerekliliğini ifade etmektedir.³⁷⁹

Bediüzzaman tarafından *Volkan* gazetesinde dokuz madde şeklinde yazılan makalede dönemin panoraması kayda geçirilmiştir. Mevcut

³⁷⁵ Ceylan, "Meşrutiyete Bir Dayanak", s. 66.

³⁷⁶ Aydın, "Emperyalizm Karşısı Bir İmparatorluk", s. 54.

³⁷⁷ Boyacıoğlu, "II. Meşrutiyet Dönemi", s. 34.

³⁷⁸ Cemil Oktay, " 'Hum' Zamiri'nin Serencamı", ss. 39-43.

³⁷⁹ Kara, *İslamcılarının Siyasi Görüşleri*, s. 172.

sorunlara çözüm önerileri getirilmiştir. Yazar ilk madde de âlem-i İslamiyet'in uyanışını adalet ve meşveretten ibaret olan meşrutiyetin sağlayacağını ifade etmiştir. Meşrutiyetin asıl kaynağı olarak ilahi kanunları açıklayan dört mezhebi kabul etmektedir. Milyonlarca âlimin ahreti kazanmak için açıkladıkları şer'î meseleler ile yetinmeyip Avrupa'ya hüküm ve ahlak meselelerinde dilencilik etmek İslamiyet'e karşı işlenmiş büyük bir cinayet olacağı vurgulanmıştır. Maalesef ki çocuk tabiatlı bazı kişiler medeniyetin aldatici taraflarını güzel görüp taklide başladılar. Fakat “meşrutiyet şeriatın abd-i memlûküdür” ondan gasp ile alınamaz ifadesiyle meşrutiyetin şeriatın bir gereği olduğu beyan edilmiştir.³⁸⁰

Meşrutiyetini dinden alan devlet modelinde, din ile siyaset bir arada düşünülür. Bu devletin varlığının teminatı dinî meşrulaştırmasına bağlıdır. Hz. Muhammed'in kurmuş olduğu toplum düzeni ile sonrasında dört halife dönemi örnek verilebilir. Bu örnekte toplumun temeli dinî değerlerden meydana gelmiştir.³⁸¹

Osmanlı Devletinde yapılacak siyasi bir yeniliğin İslam ile bağdaştırılarak meşrulaştırılması, günün ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yoruma açık olması bilinen bir yaklaşımdır. Esas meşrutiyet kaynağı olarak ‘şeriat’ gerekli olduğunda her şeyi içine alabilecek ideal şemadır. A.F. Başgil'in ifadesiyle“o boş bir ambardır”. Bu şekilde Kanun-i Esasi'de zorunluluk olarak bu şemada yerini almıştır.³⁸² Mecliste çağa uyum sağlama noktasında “âlem-i medeniyetin terakkihat hazırası” gibi belirsiz bir idealin parçası başka bir ifade ile mütemmim cüzü olarak görülmüştür.³⁸³

Meşveret kavramı ile meşrulaştırılan meşrutî idare bir anayasa ile şekilleneceğinden bu kavram Kanun-i Esasi'nin hazırlık aşamasında da tartışmaların odak noktası olmuştur. Namık Kemal “usul-ü meşveret” olarak

³⁸⁰ Said-i Kürdi, “Dağ meyvası acı da olsa devadır. Bediüzzaman-ı Kürdî'nin Fihriste-i Makâsıdı ve Efkarının Programıdır”, *Volkan Gazetesi*, 24 Mart 1909, Numara:83, s. 3.

³⁸¹ Ejder Okumuş, “Din- Devlet İlişkilerine Meşrutiyet Kavramı etrafında Bir Yaklaşım”, *Maarife*, Yıl. 1, S. 3, ss. 22.

³⁸² Ali Fuat Başgil, *Türkiye Siyasi Rejimi ve Anayasa Müesseseleri, Ders Notları*, Teksir, İstanbul: 1955, s. 20. Aktaran: Oktay, “‘Hum’ Zamiri'nin Serencamı”, s. 46.

³⁸³ Oktay, “‘Hum’ Zamiri'nin Serencamı”, s. 46; Recai Galip Okandan, *Amme Hukukumuzda Tanzimat ve Birinci Meşrutiyet Devirleri*, İstanbul: 1946, s. 118.

tanımladığı meşrutî sistemin esas unsurlarının kanun ve meclis sistemi olduğunu belirtmektedir.³⁸⁴

3. 3. Kanun-i Esasi ve Anayasacılık Fikri

Klasik Osmanlı hükümet düzeninde mutlak otorite padişah ile birlikte “ilmiye, kalemîye ve seyfiye” sınıflarından oluşan yönetici zümre arasında güç dengesi ile kurulan ‘enformel anayasa’ vardır.³⁸⁵

Türk Anayasacılığı, Osmanlı Devletinde Tanzimat döneminden itibaren başlayan modernleşme sürecinin bir parçasıdır. Hem Osmanlı devlet adamları hem de cumhuriyet kurucuları bu süreci batılılaşma anlamında kullanmıştır. Batılılaşma kavramı cumhuriyet kurucuları tarafından sadece siyasal vehukusal kurumların “modern” tarzda dönüştürülmesinin ötesinde gündelik yaşam ve dış görünüşü de değiştiren bir yaşam biçimi olarak kabul edilmiştir.³⁸⁶

Türkiye’nin yakın tarihinde yapılan ilk anayasa 1876 Kanun-u Esasi kabul edilir. Buraya gelene kadar kilometre taşları diyebileceğimiz Sened-i İttifak, Gülhane Hatt-ı Hümayunu, 1868 Şura-yı Devlet’in kurulması gibi anayasa olmayan fakat anayasacılık hareketleri olarak sayabildiğimiz gelişmeler vardır.³⁸⁷

19.asır Osmanlı devletin hukuk terminolojisinde anayasa, kanun ve nîzâmkelimeleri “üst yasa” olarak şeriata tâbi ikincil mevzuat olarak anlaşılmıştır. Hükümet-i meşrûta anayasa olarak şeriata bağlı sınırlı hükümet şeklidir. Osmanlı aydınları için “anayasal düzen”, “meşrutiyet” hukuk düzeni içinde “sınırlı hükümet” anlamında kullanılmıştır.³⁸⁸ Osmanlı Devletinde anayasa olarak ‘kanun-u kadîm’ diye bahsedilen şer‘i ve örfî hukukun birleştiği gelenektir. Osmanlının kadîm anayasası dört esas üzerine

³⁸⁴ Nergiz Yılmaz, *Namık Kemal’de Siyasi Kavramlar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul: 2000, YÖK: Ulusal Tez Merkezi, Tez No: 97115, s. 59.

³⁸⁵ Gencer, “Son Osmanlı İmparatorluğu”, s. 74.

³⁸⁶ N.Göle, *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, İstanbul Metis Yayınları, 1991, s. 49. Aktaran: Zühtü Arslan, “Türk Anayasacılığının Kökenleri: Osmanlı Tecrübesi Üzerine Düşünceler”, s. 386.

³⁸⁷ Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler*, s. 3.

³⁸⁸ Gencer, “Son Osmanlı İmparatorluğu”, s. 75.

bina edilmiştir. Millet-i İslamiye, devlet-i Türkiye, selâtni Osmaniye ve payitahtı İstanbul.³⁸⁹

Volkan gazetesinde Kanun –i Esasi’nin ilk hazırlandığı dönemin şartları gereği hilafet makamına “sorumsuz tutulmak” şeklinde bir müsamaha gösterildiğinden dolayı Kanun-i Esasinin beşinci maddesinin değiştirilmesi gerektiği savunulmuştur.³⁹⁰Kanun-i Esasi’nin “hükümet-i mutlaka” tarafından uygulanmak üzere Avrupa kanunlarından tercüme edilerek hazırlandığı hatta Belçika Kanun-i Esasi’nden alındığı meselesi çokça tartışılmıştır.Avrupa kanunlarını almak altın ile pulun değiştirilmesine benzetilmiştir. Şer‘i kanunların gelişme ve ilerlemeye hiçbir şekilde engel olmadığı tarihe bakıldığında açıkça görüleceği ifade edilmiştir.³⁹¹Kanunlar yapılırken milletin ruh haline ve efkâr-ı umumiyeye dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.³⁹²Getirilmesi düşünülen matbuat nizamnamesi istibdat devrinde düşünce ve fikir hürriyetine getirilen kısıtlamalara benzetilmiştir. Dâhiliye Nazırı tarafından hazırlanmakta olan matbuat nizamnamesinininsert bir dille eleştirildiği görülmektedir.³⁹³

1909 Nisan ayının ilk günlerinde gazetelerde kanunlar hazırlanırken esas kaynak olarak ne kabul edileceği tartışılan konulardan biridir.Burada meclisin dikkatini efkâr-ı umumiyenin kabul ettiği noktalara nazar edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Kanunlar için esas Şeri’at-i Garra temel kabul edilmelidir görüşü savunulmaktadır. Yine şeriatın kesin yasak ettiği sarhoş edici içkilerin kullanılmasını ve yayılmasını engellemek için sınırlar

³⁸⁹ “Namık Kemal’e göre şeriat; Ekmel-i teşri’at olan ahkâm-ı fıkhiye, hükümetin esas terkibidir. Süavi, anayasayı “şeriat-ı ilahiye” olarak ifade etmiştir. “...Siyaset ıstılahında konsitüsyon diye bir ümmette ne suretle hükümet olunması lazım geleceğini beyan eden kavâidin mecmû’nun ve hükümet şubelerinin suret-i taksimini tayin eyleyen vâzı’a derler ki bizce şeriat manasında dâhildir”; Gencer, “Son Osmanlı İmparatorluğu”, s. 72.

³⁹⁰ Fârûkî Ömer, “Meclis-i MebusanRiyâseti Aliyyesine- Açık Mektup”, *Volkan Gazetesi*, 26 Ocak 1909, Numara: 26, s. 2.

³⁹¹ İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti mukaddesesi azasından ve Bayezid Dersiamlarından Orduvî Osman, “Feveran”, *Volkan Gazetesi*, 27 Mart 1909, Numara: 86, s. 2.

³⁹² Vahdeti, “Ulemây-ı Kirâmın Nazar-ı İntibâhına”, *Volkan Gazetesi*, 9 Şubat 1909, Numara: 40, s. 2; Said Halim Paşa “*Buhranlarımız*” eserinde Osmanlı Kanun-i Esasi’nin sosyal yapımıza uygun olmadığını ifade etmektedir. *Said Halim Paşa, Buhranlarımız ve Son Eserleri*, İstanbul:İz Yayıncılık, 4. Baskı, 2003, s. 60.

³⁹³ Volkan, “Kanûn-i Adâlet mi? Yoksa Kanûn-i İstibdât”, *Volkan Gazetesi*, 4 Şubat 1909, Numara: 35, ss. 1-2.

koyulması gerektiği ifade edilmiştir. Uyulmaması durumunda öncelikle memur ve zabitan için iki kez uyarı, maaş kesintisi ve üçüncü kez tekrarda uzaklaştırma cezası uygun görülmüştür. “Zerafeti Medeniyye” adı altında yayılan kumar belasının şiddetli bir kanunla yasaklanması öngörülmüştür. Müslüman olanlardan işret, kumar, fuhuş gibi kötü alışkanlıkları olanlar için şer‘i hükümlerin tatbiki ve resmen tebliğ edilmesi devletin saadeti ve terakkisi için zorunlu olduğu ifade edilmiştir.³⁹⁴

Volkangazetesinin yazarlarından olan Ömer Ziyaeddin Efendi “Kanun-i Esasi” isimli makalesinde Kanun-i Esasi’nin şeriata uygun olduğunu belirtmiş ve her maddenin her fıkranın ayet, hadis ve fıkıh kitaplarından getirilen birçok delille gösterildiğini ifade etmiştir.³⁹⁵ Fârûkî Ömer Kanun-i Esasi’nin onbirinci maddesinin şeriata uygun olduğunu yazmıştır.³⁹⁶

31 Mart 1909’da İttihad-ı Muhammedi Cemiyetinin Firzovik’e çektiği telgrafta “Herkes bilmeli ki, Kanun-i Esasımız şer‘i şerife uymak zorundadır. Şer‘i şerif Kanun-i Esasiyi gerektirdiği gibi Kanun-i Esasi’de şer‘i şerifin uygulanmasına bağlıdır”³⁹⁷ açıklaması yapılmıştır.

Kanun-i Esasi’de yer alacak kanunların İslam fıkhına aykırı olmaması yönünde Kosova vilayeti Yenipazar Müslüman ahalisinin Meclis-i Mebusan’a verdiği dilekçenin bir sureti 18 Mart 1909 tarihli gazetede yayımlanmıştır.³⁹⁸

Meşruti idare ile gelen fikir hürriyetinin bazı gazeteciler tarafından şeraite aykırı olabilecek yazıların kaleme alınarak suistimal edildiği ifade edilmiştir. Kanun-i Esasi’de “Devlet-i Aliyye’nin din-i İslam’dır” dolayısıyla İslam olan devletin kanunları da Şeriat-ı Ahmediyye olmalıdır şeklinde açıklama getirilmiştir.³⁹⁹ İlahî kanunların her zaman ve mekânda

³⁹⁴ Cisri Mustafa Paşa, “Ahâli-i İslâmiyyesi Tarafından Meclis-i Mebusan Riyâsetine Verilen Takrir Suretidir”, *Volkan Gazetesi*, 1 Nisan 1909, Numara: 91, s. 4.

³⁹⁵ “Kânûn-i Esâsî”, *Volkan Gazetesi*, 20 Şubat 1909, Numara: 51, s. 3.

³⁹⁶ Fârûkî Ömer, “Hakikat Hakikattir”, *Volkan Gazetesi*, 13 Mart 1909, Numara: 72, s. 3.

³⁹⁷ İttihâd-ı Muhammedi Cemiyeti Dersaâdet Merkezi, “Firzovik’e çekilen telgrafnâme suretidir”, *Volkan Gazetesi*, 31 Mart 1909, Numara: 90, s. 1.

³⁹⁸ Yenipazar kazası ahalisi namına Yüz kırk yedi imza eden zevât, “Meclis-i Mebusan Riyaseti Cânib-i Âlisine”, *Volkan Gazetesi*, 18 Mart 1909, Numara: 77, s. 3.

³⁹⁹ İlmiyyeden Keskimî Mehmed Şevkî, “Varaka”, *Volkan Gazetesi*, 29 Mart 1909, Numara: 88, s. 4.

geçerli olduğu vurgulanmıştır. Din ve diyanet olmaz ise millet ve devletin de olamayacağı adaletsizlikle işgal altında kalınacağı ifade edilmiştir.⁴⁰⁰

Meşrutiyetin ilanı ve meclisin yeniden açılması sürecinde, daha önceki deneyim ve sonrasında geçen otuz yıl meşrutiyet taraftarları için kâbus dolu günler olarak geçmiştir. Hanioglu, bu düşünceler içinde yeniden açılacak mecliste aynı sıkıntıların tekrar yaşanabileceğini, hatta çoğunluğu sağlayan partinin istibdadının bir padişahın istibdadından daha ileri gidebileceğini görememişlerdir yorumunu dile getirmiştir.⁴⁰¹ Vahdeti yeni bir istibdadın gelmeyeceğini söylerken⁴⁰² bir taraftan da “istibdadı saray erkânından alarak Şeref sokağına naklettiler” ifadeleriyle istibdadın iktidarı ele geçiren parti yoluyla olabileceğine işaret etmiştir.⁴⁰³

Meşrutiyet dönemi meclisinin bir özelliği, siyasal yaşamın merkezinde olmasıdır. Henüz aktif bir kamuoyunun oluşmamış olması ve basında çıkan haberlerin çoğunun mecliste yaşananlar üzerine olması bu duruma sebep olarak gösterilebilir.⁴⁰⁴ Meclisin içyapısı incelendiğinde üç özellik ortaya çıkar. İlk olarak İttihat Terakki ve muhalif gruplar ve etnik farklılıklardan oluşan bir meclistir. Bir diğeri ise modernleşme taraftarı olup olmama ile ilgili durum Osmanlı aydınları arasında tartışma konusu olmuştur.⁴⁰⁵

Meclis-i Mebusan 17 Aralık 1908 tarihinde açılmıştır. Meclis –i Mebusan’ın açılışı *Volkan* gazetesinde “otuz milyonluk bir Osmanlı Milleti otuz senelik bir sıyamdan [oruç] sonra bayram yapmıştır” ifadeleriyle bir bayram coşkusu şeklinde anlatılmıştır. Padişahın hangi güzergâhı kullanarak Meclis-i Mebusan’a geldiği ve hazırlanan nutkun padişahın işareti ile Başkâtip Cevad Bey tarafından okunduğu belirtilmiştir. Yazının devamında “Nutm –i Hümayun” yer alır. Nakibüleşraf Kaymakamı tarafından okunan

⁴⁰⁰ Erbilli Fakihvelizâde M. Bedri Örfi, “Tarik-i Hakka Dâvet”, *Volkan Gazetesi*, 2 Nisan 1909, Numara: 92, s. 4.

⁴⁰¹ Hanioglu, “Osmanlı İmparatorluğunda Temsil”, s. 62.

⁴⁰² Vahdeti, “Altı Aylık Meşrutiyetimiz Böyle mi Olacaktı?”, *Volkan Gazetesi*, 3 Şubat 1909, Numara: 34, s. 3.

⁴⁰³ “Öte, beri”, *Volkan Gazetesi*, 17 Nisan 1909, Numara: 107, s. 1.

⁴⁰⁴ Hanioglu, “Osmanlı İmparatorluğunda Temsil”, s. 62.

⁴⁰⁵ Hanioglu, “Osmanlı İmparatorluğunda Temsil”, s. 67.

duadan sonra padişah tarafından ayrıca bir nutuk okunduğu bilgisi yer almıştır.⁴⁰⁶

Padişahın Meclisi açış konuşmasında “usul-ü meşrutiyetin”, “hâkimiyet-i milliye” esasına dayandığı, Meclisin “hâkimiyet-i milliyenin timsali” olduğu özellikle vurgulanmıştır.⁴⁰⁷ Mecliste seçilmiş kişilerin yetkilerini genişletecek düzenlemeler ‘hâkimiyet-i milliye’ kavramı üzerinden değerlendirilmiştir.⁴⁰⁸

Volkan gazetesi meşrutiyet coşkusu gösteren marşlar ve Meclis-i Mebusan’ın açılışına yakın zamanda bestelenen “yaşasın şanlı asakir... Açtılar Meclis-i Mebusan’ı...” şeklinde devam eden şiir-meşhur musikişinas Rıza Bey tarafından marş olarak bestelenmesi haber olarak çıkmıştır.⁴⁰⁹

Mebusan Meclis-i üyelerinden Kozmide Pandelaki Efendi askere alma hususları görüşülürken meşrutiyetin en temel esası olarak ‘adalet’ ve ‘müsavat’ kavramlarını işaret etmiştir. Hristo Dalçef Efendi adalet, müsavat ve ittihad-ı anasır olarak ifade etmiştir.⁴¹⁰

3. 4. Millet-İ Hâkime Ve Müsavat Tartışmaları

19. yy Osmanlı Devlet düzeninde ‘millet’ kavramı ulus anlamından ziyade dini birlik olarak anlaşılırdı. Kabile ya da akrabalık anlamında ‘kavim’, ırklardan bahsedilecekse ‘cins’ kelimesi kullanılırdı.⁴¹¹ Kanun-i Esasi’de 1909 yılında yapılacak değişikliklerde ‘hâkimiyet-i milliye’ kavramı ‘meclis üstünlüğü’ şeklinde karşımıza çıkmıştır.⁴¹² 15 Ağustos 1909 Osmanlı Anayasa’sına giren “hâkimiyet-i milliye” ilkesi ile monarşi gerçek anlamda sınırlandırılmış fakat devletin dini yapısı muhafaza

⁴⁰⁶ “Meclis –i Mebusan Bayramı”, *Volkan Gazetesi*, 18 Aralık 1908, Numara: 8, ss. 1-2.

⁴⁰⁷ Demirci, “1908 Parlamentosunda Meşrutiyet”, s. 90.

⁴⁰⁸ Demirci, “1908 Parlamentosunda Meşrutiyet”, s. 92.

⁴⁰⁹ “Marş”, *Volkan Gazetesi*, 16 Aralık 1908, Numara: 6, s. 4.

⁴¹⁰ Demirci, “1908 Parlamentosu”, s. 99.

⁴¹¹ İsmail Kara, *Din ile Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2003, s. 15.

⁴¹² Kuyaş, “II. Meşrutiyet”, s. 53.

edilmiştir. Padişah şeriata bağlılık yemini ederek (md. 3) şeriati koruma görevini de üstlenmiş oluyordu (md. 7).⁴¹³

Meşrutiyetin dayandığı ilkelerden biri olan ‘hâkimiyet-i milliye’ ilkesi ilk kez 1909 Anayasa değişikliği sırasında sıkça dile getirilmiştir.⁴¹⁴ Meclis’in seçim ve siyasal temsile ilişkin yapısı ve meclisin yetkilerini artırmak için yapılan düzenlemeler bu ilkeye dayandırılmıştır. Bu ilke 1908 seçimlerinde İttihat ve Terakki Cemiyetinin siyasal programında yer almıştır. İslamcılar da bu kavramı kullanmıştır.⁴¹⁵ Padişaha ve bürokrasiye karşı meclisin üstünlüğünü göstermek amaçlı kullanılan bir ilke olmuştur.⁴¹⁶

İkinci Meşrutiyetin ilanından itibaren saltanat makamının anayasal sistem içinde yeniden düzenlenme ihtiyacı hilafet tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Meşrutiyet ile Müslümanlar için özel bir önem arzeden halifenin konumu siyaset gündemini belirlemiştir.⁴¹⁷ Osmanlı Devletinde bürokrasiyi temsil eden ve II. Abdülhamid’e muhalif olanlar ile “gelenekselci” olarak tarif edilen saray ve çevresi arasında iktidar mücadelesi olmuştur. Her iki tarafı savunan aydınlar ve basın kuruluşları vardır. Halifenin yetkilerinin sınırlandırılmasında dini söylemlerin kullanıldığı görülür.⁴¹⁸

Modernistler halifelik kurumunu siyasi bir kurum, halifeyi de modern bir kral ve devlet bakanı olarak görmüşlerdir. Böylece “genel ve mutlak” olan halifenin yetki alanı sınırlandırılarak “vekil” ya da “istihdam edilen” konumuna getirilmiştir. Bu şekilde hilafet kurumu İslam fıkıh ve geleneğinde ki tanımından çok farklı bir yere oturtulmuştur. “Gelenekselciler” ise hem siyasi hem de dini bir kurum olarak tanımlamışlardır.⁴¹⁹ Diğer taraftan gelenekselci ulema ise halifeyi tüm

⁴¹³ Namık Sinan Turan, “Osmanlı Hilafetinin 19. Yüzyılda Zorlu Sınavı: II. Meşrutiyet’e Giden Süreçte ve Sonrasında Makam-ı Hilafet”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No: 38, Mart 2008, s. 295; Bülent Tanör, *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 159-163.

⁴¹⁴ Kuyaş, “II. Meşrutiyet”, s. 56; bkz. Okandan, *Amme Hukukumuz*, ss. 317-320.

⁴¹⁵ Demirci, “1908 Parlamentosunda Meşrutiyet”, s. 89.

⁴¹⁶ Demirci, “1908 Parlamentosunda Meşrutiyet”, s. 102.

⁴¹⁷ Turan, “Osmanlı Hilafetinin”, s. 295.

⁴¹⁸ Nurullah Ardıç, “II. Meşrutiyet döneminde Hilafet Tartışmaları: Sekülerleşmenin Dini Meşrulaştırması”, *II. Meşrutiyet Sempozyum*, s. 137.

⁴¹⁹ Ardıç, “Sekülerleşmenin Dini Meşrulaştırması”, ss. 138-139.

dünya Müslümanlarının “imamı” hem dini hem de siyasi lider olarak görmüştür.

İzmirli İsmail Hakkı *Sırat-ı Müstakim*’de yayımlanan makalesinde “Hilafet-i İslamiye siyadet-i diniye ve saltanat-ı dünyeviyedir...” diyerek modernist yaklaşıma eleştiri getirmiştir.⁴²⁰

Şubat 1909’da Şeyhülislamın meclise gitmesiile ilgili yaşanan tartışmalarda, İttihat ve Terakki tarafında olanlar Şeyhülislam’ın mutlaka meclise gitmesi gerektiğini savunurken gelenekselci *Mizan* ve *Volkan* gazeteleri ise bu görüşe karşı çıkmaktadır. Şeyhülislam da Halife gibi meclis’in üzerinde bir konuma sahiptir. Vahdeti’ye göre, şer’i kanunlar mülkî kanunlara hâkimdir. Halife tarafından atanan Şeyhülislam yine halife tarafından görevden alınır. İslam milletinin Şeyhülislamının tiyatro sahnesindeki el şapırtılarına maruz kalmasına müsamaha edilemeyeceğini⁴²¹ ifade etmiştir.

Vahdeti, gayrimüslim vekillerin Şeyhülislamı denetlemesi söz konusu olamayacağı Şeyhülislam halife tarafından atandığı için meclis tarafından denetlenemeyeceği görüşünü savunmaktadır. Bu görüşe karşı çıkanlar İslam da ruhani otorite olmadığından Şeyhülislamın ayrıcalıklı ruhani bir yetkisi olamazdı. Ancak bir “memur” konumunda olduğunu savunmuşlardır.⁴²² Her iki taraf görüşlerini dini referanslar kullanarak savunmaktadır. *Volkan* gazetesinde Halife tarafından atanan Şeyhülislamın tanzim edilecek kanunların Avrupa kanunları esas alınarak yapılmasına itiraz etmemesi eleştirilmiştir. Sadrazamın bu konuda beyanının İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti tarafından kabul edilemeyeceği belirtilmiştir.⁴²³

Vahdeti, Meclis-i Mebusan Başkanlığına hitaben kaleme aldığı yazısında Şeyhülislamın halife tarafından seçilmiş olması ve makamın kutsiyetinden dolayı meclise gelmemesini savunur. Kanûn-i Esasiye gelince

⁴²⁰ Ardıç, “Sekülerleşmenin Dini Meşrulaştırması”, ss. 140-141.

⁴²¹ Vahdeti, “Şeyhülislâm Efendi’nin Dikkatine”, *Volkan Gazetesi*, 25 Şubat 1909, Numara: 56, s. 2.

⁴²² Ardıç, “Sekülerleşmenin Dini Meşrulaştırması”, ss. 142-143. ; Vahdeti, “Şeyhülislâm Efendi’nin Dikkatine”, *Volkan Gazetesi*, 25 Şubat 1909, Numara: 56, s. 2.

⁴²³ Vahdeti, “Şeyhülislâm Hazretlerine”, *Volkan Gazetesi*, 19 Şubat 1909, Numara: 50, s. 1.

meşrutiyetle idare edilen memlekette ruhani reislerin parlamentoya hesap sorulmak için davet edilemeyeceği ve Şeyhülislam’ında Evkâf Nazırından hesap soramayacağını⁴²⁴ ifade etmiştir.

Vahdeti “hâkimiyet-i milliye” nin dini kavram ve kurumların üstünde görünmesini kabul etmemektedir. Bu görüşleriyle siyasi anlamda laik olmadığını söyleyebiliriz. Ali Cevad Bey’in fezlekesinde II. Abdülhamid’in bu konudaki görüşleri⁴²⁵;

....Şeyhülislam Efendi’yi sual ve cevap için meclise getireceklermiş. Bu da iyi değil. Çünkü makam-ı meşihat şayan-ı hürmet bir makamdır. Onu oyuncak yapmamalıdır. Şeyhülislamları zorla getirebilirler. Fakat patrikleri çağırırlar da gelmezlerse, ayıp olmaz mı?..

Elmalı’lı Hamdi Efendi ise bu konu ile ilgili olarak, İslam’da ruhani reisliğin olmadığını, halifenin İslam hükümetinin reisi olduğu ve “hâkimiyet-i millet”in hepsinden üstün olduğunu savunmuştur.⁴²⁶

7 Kasım 1908 tarihinde Hüseyin Cahit Bey’e ait “Millet-i Hâkime” başlıklı yazının *Tanin* gazetesinde yayınlanması, eşitlik kardeşlik gibi kavramların ön planda olduğu günlerde şok etkisi yaratmıştır. Mebusan seçimlerinden önce yayınlanan bu yazı gayri Müslim halk ile birlikte Arap, Arnavut diğer Müslüman halk arasında tedirginliğe sebep olmuştur. Yazıda öz itibarıyla eşitlik kardeşlik söylemleri olsa da devletin bekasının en çok Türkler tarafından isteneceği vurgusu yapılmıştır. Tüm halk Osmanlı olarak tanımlanabilir fakat devletin şekli hiçbir zaman Türk ve Müslüman halkın menfaatlerine aykırı olamaz.⁴²⁷

Sinop vekili Dr. Rıza Nur Osmanlı Devletinde yaşayan tüm unsurların birliğinin kabul edilmesinin önemini vurgulamıştır. Her kavme mezhep, dil gibi hususlarda tam serbestiyet verelim diyerek gayrimüslimlerin Türkçe öğrenmeleri ve Türklerin de Türkçeyi geliştirmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Milli hâkimiyet meselesinde Türkler diğer Müslüman unsurları

⁴²⁴ Volkan, “Meclis-i Mebusan Riyâset-i Aliyyesine”, *Volkan Gazetesi*, 24 Şubat 1909, Numara: 55, s. 1.

⁴²⁵ Unat, *II. Meşrutiyet’in İlanı*, s. 55

⁴²⁶ Kara, *İslamcıların Siyasi Görüşleri*, s. 59.

⁴²⁷ Kutlu, “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemleri”, s. 167.

kendileri ile eşit haklarda görmüşlerdir. Dolayısıyla hâkim millet Türkler mahkûm millet ise Hristiyanlar olmuştur. Meşrutiyet ilan edildikten sonra ise bu ayrılık sözde kalkmış ise de fiilen devam etmiştir. Hüseyin Cahit Bey'in millet-i hâkime ile ilgili yazısını birlik için uğraşılan bir dönemde yersiz bulmuş ve ayrılık yarasını daha da şiddetlendireceği yorumunu yapmıştır.⁴²⁸

II. Meşrutiyet dönemi tartışma konularından birisi de gayrimüslimler ile meşveret meselesidir. Bu meselede dini hükümler değil ülkenin siyasi ve sosyal konularında dünyevi meselelerde 'zaruret hali' göz önünde bulundurularak müzakere edilmesinde sakınca görülmemiştir.⁴²⁹

İttihat ve Terakki Cemiyeti açıktan ifade etmemiş olsa bile 'Millet-i Hâkime' kavramını bütün Müslüman halk için değil sadece Türkçe konuşan Müslüman halk için kullanırdı. Burada 'müsâvat' yani eşitlik hangi anlamda kullanılıyordu? Kanun-i Esasi'nin 17. Maddesinde müsavattan maksat "hukukta ve nazar-ı kanunda müsavat'tır" ifadesinde belirtildiği gibi eşitlik hukuk ve kanun önünde eşitliktir. Prens Sabahaddin taraftarları ve gayri Müslim halk ise eşitliğin dini ve etnik bir bütünlük içinde kimsenin kimseden üstün ya da egemen olmaması görüşünü savunmuşlardır.⁴³⁰

İslamcı âlimlerden Akçaabat Müftüsü Mehmet İzzet Efendi (Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi) "müsavat kavramı" hakkında yaratılış yönüyle tam anlamıyla eşitlik sağlanamayacağı için hukuki eşitlik, herkesin yaşama hakkı ve hukukunun muhafazası şeklinde bir açıklama yapmıştır.⁴³¹ Meşrutî yönetim, uhuvvet, müsavat, hürriyet gibi kavramları halka anlatmak için yayınladığı 'Mi'rat-ı Meşrutiyet' risalesinde Osmanlı devletinin bekası için sadece müsavat değil uhuvvet, kardeşlik duyguları da gelişmelidir vurgusunu yapmıştır.⁴³² Mehmet İzzet Efendi kardeşliğin, sadece din kardeşliği olmadığını ifade etmiştir. Kardeşlik deyince insan olmak, aynı memlekette yaşamak, Müslüman olmak, Türklük, Osmanlılık

⁴²⁸ Rıza Nur, *Siyasi Risaleler*, Haz. Ahmet Nezih Galitekin, İstanbul:Şehir Yayınevi, Nisan 2005, ss. 22-24.

⁴²⁹ Ceylan, "Meşrutiyete Bir Dayanak", s. 64.

⁴³⁰ Sacit Kutlu, *Didar-ı Hürriyet*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Genişletilmiş İkinci Baskı, 2008, s. 372; Kutlu, "Tanzimat ve Meşrutiyet", s. 165.

⁴³¹ Kara, *Din ile Modernleşme*, s. 268.

⁴³² Kara, *Din ile Modernleşme*, s. 269.

gibi yönleri vardır. Dolayısıyla herkesin bir şekilde kardeş olduğunu ifade etmiştir.⁴³³

3. 5. Efkâr-ı Umumiye

Klasik Osmanlı toplumunda efkâr-ı umumiyyeyi temsil eden kurumların medrese, tekke ve zaviyeler ile kahvehaneler olduğu görülmektedir. Basının gelişmeye başlaması ile kamuoyu gazeteler aracılığı ile şekillenmeye başlamıştır.⁴³⁴

Volkan gazetesinde bu kavram “Efkâr-i umûmiyye ona derler ki, bir fikir ortaya atılmasıyla beraber takdîrât-ı umûmiyyeyi celb eder”⁴³⁵ şeklinde tanımlanmıştır. Hükümetin halkın genel isteklerini göz önünde tutarak idare etmesini ifade etmiştir. “Hükümetten beklenen efkâr-ı umûmiyyeye göre idareye çalışmak ve maarifi geliştirmektir. Yoksa millet meclisini tiyatroya çevirerek hükümet aldatılamaz ve susturulamaz.” Tehdit ile istibdat ile gelen başarıların hiçbir şekilde efkâr-ı umûmiyye olmayacağı ifade edilmiştir.⁴³⁶

Volkan gazetesimeşrutiyet idaresinde halkın beklentisi anlamında efkâr-ı umumiyyeye çok önem vermiştir. Efkâr-ı umumiyyenin çok kuvvetli ve coşkulu bir hakikat olduğu karşısında hiçbir kuvvetin duramayacağı ifade edilmiştir.⁴³⁷ Vahdeti, kamuoyunun zaman içinde oluştuğunu Kamil Paşa örneği üzerinden açıklamıştır. Kamil Paşa sadrazamlıktan gensoru ile düşürüldüğü halde kamuoyu tarafından hatta Avrupa’da dahi itibar görmesi altmış seneyi aşkın vatansever olarak hürriyet mesleğinde kararlı olmasına bağlamıştır.⁴³⁸ Yazar Mebusan Meclisi var iken Şura-yı Devletin de devamını istibdata hizmet ya da maddi menfaat beklentilerinden dolayı gereksiz bularak eleştirmiştir. Meşrutî idarede hayat boyu sürecek memurluk olamaz görüşünü savunmaktadır. Efkâr-ı umumiyyeye tâbi olmayan meclisin, milletvekillerinden oluşmuş olsa bile meşrutî idare değil mutlak

⁴³³ Kara, *Din ile Modernleşme*, ss. 268-269.

⁴³⁴ Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri I*, ss. 471-472.

⁴³⁵ Vahdeti, “*Volkan*”, 5 Mart 1909, Numara: 64, s. 3.

⁴³⁶ Vahdeti, “Şeyhülislam Efendinin Nazar-ı Dikkatine”, *Volkan Gazetesi*, Numara: 56, s. 1.

⁴³⁷ *Volkan*, “Şeytanlar Devri”, *Volkan Gazetesi*, 3 Aralık 1908, Numara: 3, s. 2.

⁴³⁸ Ebu’l Feyzi, “Biraz Hakikatten Efkâr-ı Umûmiyye”, *Volkan Gazetesi*, 3 Nisan 1909, Numara: 93, s. 2.

idare olacağını ve yeni kurulan bir kabinede bakan olan bir kişinin birlikte çalışacağı kişileri seçebileceği görüşü paylaşılmıştır.⁴³⁹

3. 6. Hürriyet Düşüncesi

Hürriyet kavramı Osmanlı Devleti'nde bir talep ve ardından gelen siyasi tartışmalar ile tarihi bir anlama sahip olması yönüyle değerlendirilecektir.

Fransız devrimi ile iktidarların meşruiyetlerinin ve devamlılıklarının önemli bir ölçütü olan hürriyet, eşitlik ve adalet prensipleri Osmanlı düşünce dünyasına Batı düşüncesi ile yakın ilişkilerin kurulduğu Tanzimat devrinde girmiştir.⁴⁴⁰ 1908'li yıllar “adalet, uhuvvet, müsavat ve hürriyet” kavramlarının ideal olarak benimsendiği dönemlerdir. Osmanlı geleneğinde ‘adalet’ herkesin haddini bilmesi anlamında kullanılmıştır. Akşin Somel İttihat ve Terakkinin kurucularından olan Ahmet Rıza'nın Fransız ihtilalinden etkilendiğini ifade etmiştir. Fakat bunun Tanzimat'tan itibaren başlamış bir süreç olarak değerlendirmek gerekir açıklamasında bulunmuştur.⁴⁴¹

Hürriyet kavramı tarihsel bir gelişim sürecinin meyvesi olarak⁴⁴² padişahın yetkilerinin sınırlandırılıp halka hürriyet verilmesi olarak anlaşılmaktadır. Kanun-i Esasinin ilan edildiği gün sadaretten bütün vilayet, sancak ve kazalara çekilen telgrafta “...hürriyet-i şahsiyeyi akvâm-ı Osmaniye meyanında İttihad ve müsâvât-ı kâmileyi temin...” ifadelerinden anlaşılacağı üzere Kanun-i Esasi ile aslında kişi hak ve hürriyetlerinin sağlanacağı vurgulanmıştır.⁴⁴³

Yeni Osmanlı düşüncesinin en güçlü temsilcisi Namık Kemâl'in makalelerinde meşruti yönetim ile klasik dönem İslamî devlet geleneğinin birbirini tamamlayan düşünce ve inanç sistemi olarak kurgulandığı görünür.⁴⁴⁴ Namık Kemâl insanı doğuştan ilahi kudret eseri hürriyete sahip bir varlık olarak ifade etmiştir. “Rüya” başlıklı makalesinde hürriyeti

⁴³⁹Vahdeti, “Tenzîl-i Maâşât yâhud İdare-i Meşrûtada Kayd-ı Hayat Yoktur.”, *Volkan Gazetesi*, 31 Ocak 1909, Numara: 31, ss. 1-2.

⁴⁴⁰ Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri I*, s. 454.

⁴⁴¹ Akşin Somel, Röportaj: Sinan Yıldırım, Kayıt Çözümleme: MirlindaBanjska, *T.C.İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi*, ss. 31-42,

⁴⁴² Mardin, *Türk Modernleşmesi*, s. 103.

⁴⁴³ Gencer, “Son Osmanlı İmparatorluğu”, s. 76.

⁴⁴⁴ Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri I*, s. 454.

olağanüstü güzelliğe sahip “per-i hürriyet” olarak tasvir etmektedir. N.Kemâl hürriyeti “hak” kavramı ile birlikte açıklamaktadır. İnsan “sahib-i fikr”, akıl sahibi olması sebebiyle kendisine hürriyet verildiğini fakat bu hakkın yine insanlar tarafından kaldırıldığını ifade etmiştir.⁴⁴⁵II. Meşrutiyetin ilanından sonra M.Akif“Hürriyet” başlıklı şiirinde hürriyeti beyaz elbise giymiş cennetten gelme huri kızına benzetmiştir.⁴⁴⁶

Osmanlı siyasi kültüründe hukuki bir kavramolan ‘hürriyet’ yerine ‘serbestiyet’ kavramı tercih edilmiştir.⁴⁴⁷*Volkan* gazetesinde hürriyet meşruti idareye sahip olmak, meşrutiyet ise hâkimiyet-i millet şeklinde ifade edilmiştir. Hürriyetin bir takım kurallara tabi olması gerektiği savunulmuştur. Hürriyet sınırsız özgürlük olarak algılandığı takdirde diğer insanların özgürlük hakkına sorumsuz kalabilir. Çok şiddetli soğuk, ateş gibi tesir etmesi örneği üzerinden hürriyete, meşrutiyete, hâkimiyete sahip olan millet müstebit durumuna düşmemek için nefsinin ya vicdanın kanunları ile ya da inzibat kanunlarıyla sınırlanmalıdır açıklaması yapılmıştır. Bu durum yazar tarafından “hürriyet vadisinde birer müstebit olmak” şeklinde ifade edilmiştir.⁴⁴⁸ Kanun-i Esasi’nin “herkes icrâ-yı sanatta serbesttir” şeklinde olan hükmüne gayri ahlâki davranışları meşru gördüğü manası verilmemelidir.⁴⁴⁹ Hürriyetin manası gece gündüz sarhoş olarak dolaşmak olmadığı ifade edilmiştir.⁴⁵⁰

Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa zamanla artan muhalefesinde etkisiyle 13 Şubat 1324’de toplantı hürriyetine kısıtlamalar getirileceğini gazetelerde açıkladığı gibi resmi tebliğ olarak da yayınlanmıştır. Resmi tebliğ Mecliste tepkiyle karşılanmıştır. Sadrazam hakkında soru önergesi verilmiştir.

⁴⁴⁵ Yılmaz, *Namık Kemal*, ss. 13- 14.

⁴⁴⁶ Mehmet Akif Ersoy, “Hürriyet”, *Safahat*, s. 180. “Beyaz entârisiyle kar gibi kız, / Sanki Cennet’ten inme zâde-i hür...”

⁴⁴⁷ İsmail Kara, “İslam Düşüncesinde Paradigma Değişimi Hem Batılılaşım Hem de Müslüman Kalalım “*Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C. 1. Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 7. Baskı, 2006, s. 256.

⁴⁴⁸ Farûkî Ömer, “Fesahi’s – Safhi’l Cemîl”, *Volkan Gazetesi*, 20 Mart 1909, Numara: 79, s. 2.

⁴⁴⁹ Fâtiş Mûciz Dersiamlarından Dağıstanlı Ahmed Seyfeddin, “Arzu Nukûşi’l-müfâd ilâ Fâdîlin ve Ekâbiri’l- ibad”, *Volkan Gazetesi*, 4 Nisan 1909, Numara: 94, s. 4.

⁴⁵⁰ Erbilli Fâkihzâde M. Bedreddin Örfî, “Tarîk-i Hakka Dâvet”, *Volkan Gazetesi*, 30 Mart 1909, Numara: 89, s. 1.

İttihatçı olan Hüseyin Cahit Bey Beşiktaş'ta Kör Ali isimli bir şahsın çıkardığı olaylar üzerine halkın geri düşündüğünü ileri sürerek toplantıların sınırlanması gerektiği hakkında görüş bildirir. Bu görüşe, İttihatçı Kırkkilise Mebusu Emrullah Efendi “Medeniyeti en fazla zarara uğratan, gücün hakka tahakküm etmesidir, kanunlarda bunu önlemek için çıkarılır...” ifadeleriyle karşı çıkmıştır.⁴⁵¹

Volkan gazetesi de hürriyetin ilanından sonra basın serbestliğinde hiç kimsenin zarara uğramadığını ifade etmiştir. Getirilmesi düşünülen matbuât nizamnamesi, serseri nizamnamesi ve toplantı yasağının istibdat eseri olduğunu vurgulamıştır. Yazının devamında matbuata seslenilerek eğer yapılanlara itiraz etmezsek yavaş yavaş her yapılamaz razi olmak gibi işin içinden çıkılmaz bir hale gireriz diyerek çağrıda bulunulmuştur.⁴⁵²

Volkan gazetesinde Osmanlı Devletinin şeriat kanunlarını bırakıp Avrupa kanunlarını uygulamaya başlaması yıkılışa giden bir başlangıç olarak görülmüştür. Avrupa kanunlarını kabul etmek kendi evinde leziz yemekleri bırakıp komşusundan kuru ekmek ve kepek dilenmeğe benzetilmiştir. 10 Mart 1909 tarihli *Volkan* gazetesinde çıkan makale “din, dünya ve şeriat ile medeniyet bir arada olmaz” diyenlere cevap mahiyetinde kaleme alınmıştır. Hürriyet inkılâbından beri geçen yedi ay zarfında terakki edilmediği gibi durumun daha kötüleştiği eleştirilmiştir. Makalede yaşasın hürriyet yaşasın vatan denilirken neden yaşasın din, yaşasın İslam seslerinin neden duyulmadığı sorgulanmıştır. Yazar şeriat kanunlarının İslam hukukunu muhafaza ettiği gibi gayrimüslimlerin hukukunu da muhafaza eder açıklamasını yapmıştır. İftihar sebebimiz olarak bahsettiği Meclis-i Mebusan'ın varlığını devam ettirmesinin de şeriat hükümlerini muhafaza ve uygulamakla mümkün olacağını ifade etmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin hem içten hem de dışarıdan “manevi ve hissi” hastalıklarının olduğu tespitinde bulunmuştur. Osmanlı Devleti'nin maruz kaldığı hastalıklara şifa mahiyetinde Kuran'ı Kerim ve Şeriat-i Ahmediye'ye muhalif olmayan

⁴⁵¹ Özçelik, “1908 Meclis-i Mebusan”, s. 751.

⁴⁵² Volkan, “İşimiz Hep Oyuncak”, *Volkan Gazetesi*, 12 Mart 1909, Numara: 71, s. 3.

kanunların uygulanması olduğunun halka hem sözlü hem de yazılı olarak bildirilmesini tavsiye etmiştir.⁴⁵³

Vahdeti “hürriyet –i kelâm”, yani ifade özgürlüğünün, olmadığını ifade etmiştir. İfade özgürlüğünün olduğunu savunan *Şuray –ı Ümmet* ve *Tanin* gazetesine hitaben, Kemâl’in ağzına yakışan yüce bir kelime olan hürriyet cisimleşip yeryüzüne inse kaplanlar gibi size hücum ederdi demiştir.⁴⁵⁴

Bediüzzamanhürriyeti adalet kavramı ile birlikte çevreleyerek ifade etmiştir. “...Hürriyet budur ki: Kanun-u adalet ve te’dipten başka, hiç kimse kimseye tahakküm etmesin. Herkesin hukuku mahfuz kalsın, herkes harekâtı meşruasında şahane serbest olsun.”⁴⁵⁵ Hürriyetin her şeyi yapmaya izin veren bir sistem olduğu şeklinde yanlış anlamaya mukabil, Hürriyet “âdâb-ı şeriatla müteeddibe ve mütezeyyinedir. Yoksa sefahet ve rezaletteki hürriyet, hürriyet değildir”⁴⁵⁶ şeklinde cevap vermiştir.

Volkan gazetesi yazarlarından olan Bediüzzamangayrimüslimlere verilen hürriyeti, bizim hürriyetimizin rüşveti, manevi istibdadın yok edicisi hükmünde görmektedir. Bediüzzaman Osmanlıların hürriyeti için “koca Asya tali’nin keşşafıdır, İslamiyetin bahtının miftahıdır, ittihad-ı İslam surunun temelidir”⁴⁵⁷ şeklinde bahsetmiştir. Bu ifadelerden hürriyetin sadece yönetimde değil toplumun diğer katmanları içinde çok önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Büyük umutlar ile karşılanan hürriyetin, halkın günlük yaşantısında bir değişiklik meydana getirmemesi sonucunda yaşanan hayal kırıklığı dönemin gazetelerine yansımıştır. A. Özçelik II. Meşrutiyet döneminin sloganı olan “Hürriyet” in hayata geçirilemediği ve bu durumun 31 Mart’tan sonra ilan edilen sıkıyönetim, muhalefeti engelleme girişimleri, 1909’dan sonra ilan

⁴⁵³SehlFazl, “Merhum Seyyid Paşazâde Saadetlü Sehl Fazl Paşa Hazretleri tarafından matbaamıza ihdâ buyurulup Bayezid Dersiâmlarından Mehmed Emin Efendi vâsıtasıyla tercüme edilen makâle-i belîga-i Arabiyyenin sûret-i tercümesidir.”, *Volkan Gazetesi*, 10 Mart 1909, Numara: 69, ss. 3-4; Muhammed Ömer Kâtib, “İttihad-ı İslam”, *Volkan Gazetesi*, 29 Mart 1909, Numara: 88, s. 3.

⁴⁵⁴Vahdeti, “Teşrihi Muktezî Bir Hâlet-i Rûhiyye”, *Volkan Gazetesi*, 26 Aralık 1908, Numara: 15, s. 2.

⁴⁵⁵Nursi, *Âsâr-ı Bediyye*, s. 313.

⁴⁵⁶Nursi, *Âsâr-ı Bediyye*, s. 312.

⁴⁵⁷Nursi, *Âsâr-ı Bediyye*, s. 315.

edilen uzun süreli sıkıyönetimde ve yasama faaliyetlerinde de açıkça görüldüğünü açıklamıştır.⁴⁵⁸

3. 7. İstibdat

Birinci Mebusan Meclisi'nin II. Abdülhamit tarafından tatil edildiği 11 Şubat 1878 tarihinden II. Meşrutiyetin ilanı 23 Temmuz 1908 tarihine kadar geçen dönem Genç Türk muhalefetince “istibdat dönemi” olarak adlandırılmıştır.

İstibdat kelime manası olarak, Hüseyin Hâzım tarafından “danışmanın vâcip olduğu yerde insanın kendi görüşleriyle hareket etmesidir” şeklinde açıklanmıştır. Mutlak hükümet, “Zamanın işlerini istediği gibi keyfince yöneten, karşısında maddi manevi hiçbir koruma gücü taşımayan hükümete istibdat hükümeti denir” şeklinde tanımlamıştır. Hükümetteki istibdatın ortaya çıkışını şöyle açıklamıştır:

Hükümet bir şeriata ya da kanuna ya da halkın isteklerine göre hareket etmekle sorumlu olduğu halde bilinen temel kanunları yalnız kendi hareketleriyle ortadan kaldırma yetki ve gücüne sahip olduğunu gösterirse hükümette istibdat ortaya çıkar.⁴⁵⁹

Volkan gazetesinin 1 Şubat 1909 tarihli “İstibdata Doğru” başlıklı yayımlanan makalesinde meşrutiyet kavramı açıklanırken; Meşrutiyette keyfi muamele yapılamaz. Meşrutiyet kanun demektir. Kanuna uymamak ise istibdat demektir şeklinde ifade edilmiştir.⁴⁶⁰ *Volkan* gazetesinde yine Meclis-i Umumide fikir açıklama özgürlüğü olmaz ise gerçekler açığa çıkamayacaktır vebudurumunda istibdat olduğu ifade edilmiştir.⁴⁶¹

Vahdeti Meşrutiyetin ilanını takip eden beş altı aylık dönemi değerlendirdiği gelecek günleri için de fikir yürüttüğü bir makalesinde Cemiyetin mebusan seçimlerinde istedikleri kişilerin seçilmesi için halkı nasıl yönlendirdiğinden bahsetmiştir. Sonrasında kurulacak kabinenin cemiyet mensuplarından oluşturulacağı planlanmıştır. Mebusan ise istibdat devrinin geri geleceği korkusu ortaya atılarak susturulacaktır. Seçimler

⁴⁵⁸ Özçelik, “1908 Meclis-i Mebusanı”, s. 752.

⁴⁵⁹ Boyacıoğlu, “II. Meşrutiyet”, s. 28.

⁴⁶⁰ Volkan, “İstibdata Doğru”, *Volkan Gazetesi*, 1 Şubat 1909, Numara: 32, s. 4.

⁴⁶¹ “Ali Kemal Bey'den Rica”, *Volkan Gazetesi*, 28 Ocak 1909, Numara: 28, s. 2.

planlandığı gibi oldu fakat *Serbesti* ve *Volkan* gazeteleri açıktan her şeyi yazıyorlar. Buna çare olarak da Mevlanzade ve Vahdeti'nin ortadan kaldırılması düşünülmüştür. Halkın bütün bunlara karşı gelebileceği ihtimaline karşılık Kamil Paşa kabinesinin düşürülmesi, Serseri nizamnamesi ve matbuat nizamnamesi çıkarılacaktır. Böylece sürgünlerde olanlara memuriyet verilmeyecek, memleketlerine gönderilecektir. Matbuat nizamnamesi ile de *Serbesti* ve *Volkan* gazeteleri susturulmuş olacaktır. Mitingler ve toplantı yasağı da getirerek bu gazeteleri tahrik etmek planlanmıştır. Çıkarılan bu kanun ve uygulamalara muhalif olarak özellikle adı geçen gazeteler mitingler yapmak ve cemiyet kurmak isteyecektir.⁴⁶²

Biz serbestiz, hürüz, Kanûn-i Esasi'de böyle bir şey yoktur... Hükümetin yaptığı bir istibdat eseridir, gibi ahrârane nutuklar irad edecekler... tam da bu sırada istediğimiz kişileri ortadan kaldırmalıyız. Bu plan itirazsız bir şekilde kabul edildi.

Vahdeti 8 Mart 1909 tarihli yazısında bir fikir ya da bir rüya diye söylediği bu düşüncelerini Mevlanzade ve diğer hürriyet isteyenlere uyarı niteliğinde yazmıştır. Yapılan planların sonuçsuz kalması ve meşrutiyet devrinde istibdat zincirini kırmak için tedbirli olmanın gerekliliği üzerinde durmuştur. Vahdeti ruhsatsız miting ya da cemiyet kurmaya kalkışılmamasını tavsiye etmiştir. Toplantı yasağı ile ilgili yapılan tebliğin çevirilen bir dolap ve bir planın parçası olduğu vurgulanmıştır.⁴⁶³

Matbuat Nizamnamesi ve toplantı hürriyeti ile ilgili çıkarılacak kanunlarla birlikte istibdadın geri döneceğini, şahsi hürriyetlerin kısıtlanacağı ifade edilmiştir. Bununla alakalı olarak “Ey! Osmanlılar!!!” hitabı ile sonradan pişman olmamak için efkâr-ı umumiye gibi müthiş bir kuvvet ile alınması düşünülen kararlara protesto edilmesi zorunluluğu olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶⁴ *Volkan* gazetesinde çıkan başka bir yazıda “Dünyada en büyük zevk istibdattır. İstibdatla ülfet edenler mümkün değil

⁴⁶² Volkan, “Amîk Bir Tefekkür”, *Volkan Gazetesi*, 6 Mart 1909, Numara:65, s. 1.

⁴⁶³ Volkan, “Amîk Bir Tefekkür”, *Volkan Gazetesi*, 6 Mart 1909, Numara:65, s. 3. Mebus seçimlerinde yapılan usulsüzlükle ilgili; M.Âli, “İnhilâl eyleyen Dersaadet Mebusluğuna bitaraf bir zat nereden bulmalı?...”, *Volkan Gazetesi*, 8 Mart 1909, Numara:67, s. 1.

⁴⁶⁴ M.A, “Ey Osmanlılar!!! Hürriyet-i Şahsiyyenize Tecâvüz Olunuyor!!!”, *Volkan Gazetesi*, 28 Şubat 1909, Numara: 59, s. 4.

vazgeçemezler” ifadesinin ardından Matbuat nizamnamesinin çıkması üzerine hürriyetten yana olanlar bize yaklaştılar. Hüseyin Hilmi Paşa’dan bahisle gün geçtikçe istibdat fikri aleni olarak ortaya çıkıyor. Kanuna karşı gelmek mümkün olmadığına göre yeni bir kanun yaparak milletin lisanı hükmünde olan matbuatı susturmalı yoksa pek çok foyası açığa çıkacaktır. Buna bulduğu çare ise istibdattır. Bizim vekillerimiz kabahatlerini bildikleri için matbuatı susturmak, inhisar altına almak istiyorlar açıklaması yapılmıştır.⁴⁶⁵

İstibdat bir cadıya benzetildiği makalede istibdat geri dönecek olursa İttihat Cemiyetinin kahrı altında dışlerini göstereceği⁴⁶⁶ İttihat Terakki Cemiyetinin hürriyet perdesi altında istibdat oyunu oynadığını, hürriyetin olmadığı aslında istibdadın en dehşetlisinin hükümferma olduğu 17 Şubat 1909 tarihli gazetede ifade edilmiştir.⁴⁶⁷ Vahdeti bu durumu “istibdadı saray erkânından alarak ‘Şeref Sokağı’na’ naklettiler” şeklinde açıklamıştır.⁴⁶⁸ Kanun önünde herkes eşittir ve keyfî uygulamalar olursa bunun adı hürriyet değil istibdattır.⁴⁶⁹

“Tehlikenin En Büyüğü” başlıklı yazıda “Bab-ı Âli lâfzen mesul bütün kuvvet cemiyetin elindedir...”⁴⁷⁰ ifadesinde Cemiyetin parlamentoya karşı mesul olması gerekirken gayrimeşru bir kuvvete dayandığı, Bab-ı Âli’nin Meclis-i Mebusan tarafından denetlenmesi gerekirken cemiyet tarafından denetlendiği eleştirisi yapılıyor. Meclis-i Umumi’de vekillerin görüşlerini serbest ifade edemedikleri söyleniyor. Bu sebepten istibdadın olduğu yerde hakikatin görünmez olacağı belirtilir.⁴⁷¹“Altı aylık meşrutiyetimiz böyle mi olacaktı? Eski hamam eski tas” şeklinde serzenişleri 3 Şubat tarihli gazetede görürüz. Görüldüğü üzere gazetede ilk sayılardan itibaren meşrutî yönetim

⁴⁶⁵ Volkan, “Dâhiliye Nâzırı”, *Volkan Gazetesi*, 11 Şubat 1909, Numara: 42, ss. 3-4.

⁴⁶⁶ Volkan, “İttihat ve Terakki Cemiyetine”, *Volkan Gazetesi*, 1 Mart 1909, Numara: 60, s. 3.

⁴⁶⁷ Vahdeti, “Devr-i Hürriyet mi Yoksa İstibdat mı”, *Volkan Gazetesi*, 17 Şubat 1909, Numara: 48, ss. 2-3.

⁴⁶⁸ Vahdeti, “Öte Beri”, *Volkan, Gazetesi*, 17 Nisan 1909, Numara: 107, s. 1.

⁴⁶⁹ Volkan, “Hariciye Nazırının Nazar-ı Dikkatine”, *Volkan Gazetesi*, 25 Ocak 1909, Numara: 25, s. 4.

⁴⁷⁰ Volkan, “Tehlikenin En Büyüğü”, *Volkan Gazetesi*, 22 Aralık 1908, Numara: 12, s. 3.

⁴⁷¹ Volkan, “Ali Kemal Bey’den Rica”, *Volkan Gazetesi*, 28 Ocak 1909, Numara: 28, s. 2.

savunulurken buna mukabil dozu gittikçe artan bir İttihat ve Terakki muhalefeti öne çıkmaktadır.

Bediüzzaman istibdadı netice veren adaletsizlikte sadece hükümeti değil halkın da sorumlu olduğunu belirtir. Avrupalılar fen ve sanat silahıyla bize manevi bir istibdat uyguluyor. Biz de fen ve sanat silahı ile en büyük düşmanımız olan cehalet, fakirlik ve farklı fikirlerle cihat edeceğiz. Harici cihadı şeriatın elmas kılıç hükmünde olan kesin delillerine havale etmeliyiz. “Zira medenilere galebe çalmak ikna iledir. Söz anlamayan vahşiler gibi icbar ile değildir.” Bu konuda “Evet bir millet cehaletle hukukunu bilmezse, ehli hamiyeti dahi müstebit eder”⁴⁷² şeklinde ifade etmiştir. Bu ifadeden istibdat adalete zıt bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bediüzzaman’a göre istibdat, her tabakada kendini gösterir. İstibdat ve hürriyeti siyasi ve hukuki kavram olmasının dışında bireyin iç dünyası ile ilişkilendirerek toplumsal hayatla bağlamaktadır. Âlim ilmi ile şeyh makamı ile güçlü olanın zayıf olana bir şekilde hükmetmesidir. Farklı şekillerde görünen istibdadın temeli ‘kapalı toplum’ yapısından ileri gelir. Bediüzzaman istibdat tahakkümdür, keyfi muameledir ve kötüye kullanmaya uygun bir zemindir şeklinde ifade etmiştir.

Meşrutiyet “veşavir’humfi’lamr” ayet-i kerimelerinin tecellisidir. Ve meşvereti şeriyedir. O vücud-u nûranînin kuvvete bedel hayatı hakır. Kalbi marifettir. Lisani, muhabbettir. Akli kanundur şahıs değildir. Meşrutiyet hâkimiyet-i millettir.⁴⁷³

Bediüzzaman *Volkan* gazetesinde yayımlanan bir makalesinde meşrutiyeti adalet, meşveret ve kanunun üstünlüğünden ibaret olarak tanımlamıştır. On üç asır evvel Avrupa’ya dilencilik etmek İslamiyet’e karşı işlenmiş bir cinayet olarak değerlendirdiği makalede kuzeye yönelip namaz kılmak gibi bir benzetme yapılmıştır. Kuvvet kanunda değil ise istibdat var demektir. Hâkim ve amir, vicdanî olmalıdır. O da ancak tam bir marifet,

⁴⁷² Nursi, *Âsâr-ı Bediyye*, s. 297.

⁴⁷³ Nursi, *Âsâr-ı Bediyye*, s. 294.

medeniyet ve İslam adına olmalı yoksa istibdat hükümferma olacaktır yorumunda bulunmuştur.⁴⁷⁴

27 Şubat 1909 İlimiye talebelerinin mitinginden sonra *Volkan* gazetesi *Tanin* gazetesi ikiyüz on numaralı sayıda çıkan “Şeriat İsteriz” başlıklı makaleye cevaben, dini hakikatleri arzu edenlerinin vatan ve millet sevgisi neden olmasın? Vatan ve millet muhabbeti de şeraitten değil midir? Bugün artık hürriyet var millet şeriatla olan sevgi ve muhabbetini dile getirmesi neden kabahat olsun? şeklinde sorgulanmıştır. *Tanin*'inde mensup olduğu Şeref Sokağı gibi 11 Temmuz Hürriyetçileri her tarafta keyfi ve gayrimeşru uygulamalarda bulundular. Eskişehir'de o cemiyete mensup kişilerin yardımıyla Müslüman mahallesinde açılan meyhane sebebiyle yapılan başvuruların sonuçsuz kaldığı eleştirilmiştir.

Millet evvelinde istibdât esiri iken şimdi Cemiyetin mi esiri olacaklar? Şeriat istemekneden, istibdât istemek olsun? Meşrutiyet meşveretten başka bir şey olmadığı gibi meşveret de muktezâ-yı şeriat değil midir? İlim talebesinin şeriat istemesi neden haddini aşmak olsun?⁴⁷⁵ sorularıyla karşılık verilmiştir.

Hüseyin Cahid ilim talebesinin isteklerini dile getirmelerini “Kör Ali” olayına benzetererek istibdat ve anarşiye giden son yolun “şeriat isteriz” adı altında silsile şeklinde devam edeceğini yazmıştır. *Volkan* gazetesi buna karşılık Kör Ali denilen kişi ile kendini bilen fazilet sahibi kişiler arasında nasıl bir benzerlik görmüştür ifadesi ile eleştirilmiştir. *Tanin* gazetesinde çıkan “Şeriat İsteriz” başlıklı Hüseyin Cahid imzalı makale hakkında bir benzetme ile yorum yapılmıştır⁴⁷⁶. Şöyle ki bir âlim:

Hangi velinin kızını Kerbela çöllerinde kurt yemiştir? “ şeklinde sorulan soruya “Veli dediğin Nebîdir, kızı diyorsun, kızı değil oğludur, Kerbela

⁴⁷⁴ Bediüzzaman Saîd-i Kürdî, “Hakikat”, *Volkan Gazetesi*, 11 Mart 1909, Numara: 70, s. 3.

⁴⁷⁵ İlimiyeden Fehim, “ Tanin'nin Tecâvüzâtını Red”, *Volkan Gazetesi*, 4 Mart 1909, Numara:63, s. 1. bkz. Vahdeti, “İntibâh”, *Volkan Gazetesi*,3 Mart 1909, Numara:62, s. 1; bkz. İlimiyeden Hasan Tahsin, “ Tanin'den İstîzâh”, *Volkan Gazetesi*, 5 Mart 1909, Numara:64,s. 1.

⁴⁷⁶ Fatih Dersiamlarından Divrikî Kadızâde Abdullah Ziyâüddin, “Aynen “Li Külli muhtilîn muhik” (Her iptal edilen için haklı bir sebep vardır.), *Volkan Gazetesi*, 9 Mart 1909, Numara: 68, s. 3.

çölleri diyorsun, Kerbela değil, Ken'an'dır. Kurt yedi diyorsun hâlbuki kurt yemedi, yedi dediler. Bu kadar yanlışın hangisini doğrultayım.

Şeriat isteriz diyen hocaların Kör Ali'ye benzetilmesine mukabil, Vahdeti *Volkan* gazetesinde, Kör Ali⁴⁷⁷ şeriat istediği için değil, hükümetin şeklini değiştirmek istediği için mahkûm edilmiştir. *Sırat-ı Müstakim, Beyanülhak* Kanun-i Esasinin ve Meclis-i Mebusan'ın meşru olduğunu yazarken bu idare şekline fetva veren ulemâlar varken hangi kuvvet hükümet şeklini değiştirmek istesin? Aldığınız terbiyeden olmalı ki şeriat kelimesi işitmek size yıldırım karşısında kalmak gibi tesir ediyor şeklinde karşılık vermiştir.⁴⁷⁸

Volkan gazetesinde şeriat istemenin istibdat istemek olmadığı, insanlara marifeti hürriyeti bahşedenin şeriat olduğu ve şeriat sayesinde terakki olunacağı ifade edilmiştir. Eski münafıklar şeriat talebi ortaya atılınca hemen silaha sarılmak istediler. Şeriat isteyelim ama ayaklanma ile değil kalemle şeklinde beyan edilmiştir.⁴⁷⁹

Hüseyin Cahid imzalı *Tanin* gazetesinde çıkan “şeriat isteriz” adlı makaleye verilen bir başka cevap da şudur. Sureti haktan görünüp bir mukaddime ile başlayıp “şeriat isteriz” sözüne istediği gibi mana vermiştir. İstibdada dönmeyi istemek manası verilmektedir. Birincisi, son günlerde mevcut fikirleri benimsemeyen farklı düşünen herkese isnat edilmesi moda haline gelen irtica, hürriyet aleyhinde, meşrutiyeti ihlal ediyor şeklinde atılan iftiralar halkın millete sunduğu dilekçe içinde dile getirilmiştir. Efkâr-ı umumiyeyi milletin vekillerine arz etmekten ibaret olan müracaat hiçbir şekilde irtica olarak tanımlanamaz. İkincisi, din ve ahiret ile zerre kadar alakası olmayan kişilerin şeriat isteriz demesinin saf müminleri aldatıyor manasında yorumlara karşılık, saf mü'min tabir edilen halkın bu insanları fark edecek kadar hisleri yok mudur? “Bunlar meşrutiyete layık değildir”

⁴⁷⁷ Ali Cevat, *II. Meşrutiyet*, s. 19; Ahmad, *İttihat ve Terakki*, s. 43; 7 Ekim 1908 tarihinde “Kör Ali” adı ile tanınan Hoca Ali Efendi önderliğinde büyük bir kalabalık saraya giderek padişahı görmek istemiştir. Abdülhamid pencereden görüldüğünde meşrutiyetin kaldırılmasını, şeriat istediklerini, meyhanelerin kapatılmasını, fotoğraf çekiminin yasaklanmasını ve Müslüman kadınların sokağa çıkmasına son verilmesini, Abdülhamid'in yeniden ümmetin başına geçmesini dile getirmişlerdir.

⁴⁷⁸ Vahdeti, “Zaman! Asır'dan”, *Volkan Gazetesi*, 15 Mart 1909, Numara: 74, s. 1.

⁴⁷⁹ Vahdeti, “Volkan”, *Volkan Gazetesi*, 5 Mart 1909, Numara: 64, s. 2.

iftirasına yeniden mi hedef olacağız. Bu millet yaptığı hareketin ne anlama geldiğini ne gibi sonuçlar getireceğini bildiği için şeriat istemiştir. Bir diğeri, adalet olmayan yerde Cuma namazının kılınmayacağı belirtiliyor buna cevaben bu mesele hangi kitaptan hangi muallimden ders alınarak ifade edilmektedir. Bugün kimin namazına haccına karışılıyor deniyor, dinsizlerin aklından bunlarda mı geçiyor. Bu millet şeriatın ceza kanunlarını istiyor, Avrupa kanununu isteyen Avrupa'ya gitsin ifadeleri kullanılmıştır.⁴⁸⁰

Beyanulhak dergisi yazarlarından Hüseyin Hâzım *Volkan* gazetesine yazdığı makalede, hürriyetin ilanından önce Avrupa'dan sanat ve fende geri kalmamızın sebebi olarak istibdat vardı elimiz ayağımız bağlıydı diyordunuz. On aydır hürriyet var fakat terakki yerine zulüm ve şiddet daha da arttı. Her taraftan şikâyetler geliyor. Vatan ve milletin selametine çalışanlar taarruza uğradı. Yaşasın hürriyet yaşasın adalet derken "...hürriyetin sadece lafzına mı âşık idiniz?" şeriat isteriz adalet isteriz diyenler hakarete uğradı. "... canım şu bulunduğumuz bir zaman-ı nazikte icrây-ı şeriat münasib almaz!.." Şeriatın terakkiye engel olan bir yönü varsa söyleyiniz. Şeriat kesinlikle terakkiye mani değildir. Şeriat-ı Muhammedi'ye muhalif hareket eden hangi devlet varsa helak olmuştur açıklamasını yapmıştır.⁴⁸¹

İstibdat devrinde bile söylenmesi yasak olmayan "Şeriat isteriz", mübarek kelimesinin 'irtica pudrası ile süslenip' nazara verilmesi dini hassasiyetlere karşı affedilmeyecek bir saldırı olarak görülmüştür.⁴⁸² Bir dizi şeklinde yayımlanan makalenin sonunda yazarın vardığı sonuç şu şekildedir. *Tanin* gazetesinde çıkan "şeriat İsteriz" başlıklı makalenin *Şuray-ı Ümmet* gazetesinde yayımlanması aslında bu düşüncelerin tek bir yerden çıktığını gösterir. Bu söylenenleri kabul etmediğim gibi müdafaa etmeyi de zorunlu

⁴⁸⁰İlmiyeden M.Hilmi, "Şeriat İsteriz Ünvanı Altında İstemeyiz Fikri", *Volkan Gazetesi*, 11 Mart 1909, Numara:70, s. 4.

⁴⁸¹Sehl Fazl Paşa Hazretleri, "Sadây-ı İttihâd", çev. Bayezid Dersiâmlarından Divrikî Mehmed Emin hazretleri", *Volkan Gazetesi*, 17 Nisan 1909, Numara: 107, s. 4.

⁴⁸²Beyânülhak Muharrirlerinden Hüseyin Hâzım, "Hissiyât-ı Dîniyye", *Volkan Gazetesi*, 9 Mart 1909, Numara: 68, s. 3. bkz. Vahdeti, "İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti'nin Hakikati", *Volkan Gazetesi*, 10 Mart 1909, Numara:69, ss. 1-2.

gördüm şeklinde açıklamıştır.⁴⁸³ Şeriat istemek iki türdür: Biri ciddi diğeri de mesele çıkarmak niyetiyledir.⁴⁸⁴ Meşrutî idareye geçişimiz şeriat sayesinde değil midir? Kanun-i Esasi hükümlerini şer'î hükümlerin icrasına medardır diyerek muhafazaya yemin etmedik mi? Şu halde şeriat kanunlarını istemek neden istibdat ve irtica oluyor?⁴⁸⁵ Hüseyin Cahid Bey'in yazısına cevap mahiyetinde Kanun-i Esasi'ye dayanarak dilekçe ile bir istekte bulunmak müşkilat çıkarmak değil, buna minnettar olmak gerektiği ifade edilmiştir.⁴⁸⁶ Makalenin devamı olan 19 Mart 1909 tarihli *Volkan* gazetesinde yine bu konu ile ilgili olarak Hüseyin Cahid 'in makalesinde geçen "sonu pişmanlıktır" sözünü acaba Avcı Taburlarına güvenerek mi söylediğini sorgulamıştır. Askerlere onları yetiştiren ebeveynlerinin çektikleri sıkıntıların vatanın muhafazası için olduğunu ve hürriyet perdesi altında gizlenen müstebitlere alet olmamaları uyarısında bulunmuştur.⁴⁸⁷ İstibdat devrinin geri geleceğinden korkmayan. Artık hürriyetin ne demek olduğunu beşiktekiler dahi öğrendi. Asıl korku vatan üzerinde beliren diğer bulutlardan olmalıdır vurgusu yapılmıştır.⁴⁸⁸

İttihat ve Terakki Cemiyeti İstanbul merkezinin sekiz aydan beri inkılâbımızı baskı altında tuttıkları ve milleti menfaatlerine alet ettikleri ifade edilmiştir. Sarayı tehdit etmeler Avrupa'dan gelen dinden uzak bazı kişilerin Mithat'lardan ve Kemâl'lerden üstün kabul edilmesi, mebuslara da yemin ettirilmek suretiyle gözdağı verilmesi eleştirilmiştir. Mebusların buldukları mevkiin çok kuvvetli olduğu ve dört yıl süre ile bu görevde olacakları hatırlatılmıştır. Acaba dört sene sonrasında beklediğiniz menfaatler mi var ki haksızlıklara karşı gelmiyorsunuz? Şeklinde sorular ile değilse meşrutiyet devrinde olduğumuz ve hiçbir kuvvetin tesiri altında

⁴⁸³ Fatih Dersiamlarından Divrikî Kadızâde Abdullah Ziyâüddin, "Aynen "Li Külli mubtilin muhik" (Her iptal edilen için haklı bir sebep vardır.) *Volkan Gazetesi*, 19 Mart 1909, Numara: 78, s. 4.

⁴⁸⁴ Vahdeti, "İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti'nin Hakikati", *Volkan Gazetesi*, 9 Mart 1909, Numara: 68, s. 4.

⁴⁸⁵ Ziyâüddîn, "Aynen" (Her iptal edilen için haklı bir sebep vardır.), *Volkan Gazetesi*, 10 Mart 1909, Numara: 69, s. 4; Ziyâüddîn, "Aynen", *Volkan Gazetesi*, 17 Mart 1909, Numara: 76, s. 4.

⁴⁸⁶ Ziyâüddîn, "Aynen", *Volkan Gazetesi*, 18 Mart 1909, Numara: 77, s. 4. bkz. Abd-i Ahkar-i Muhammedî, "Muhterem Volkan Ceridesi Sermuharrir-i Mükerrerimine", *Volkan Gazetesi*, 4 Nisan 1909, Numara: 94, s. 2.

⁴⁸⁷ Ziyâüddin, "Aynen", *Volkan Gazetesi*, 19 Mart 1909, Numara: 78, s. 4.

⁴⁸⁸ Faruki Ömer, "İbret", *Volkan Gazetesi*, 26 Aralık 1908, Numara: 15, s. 2.

kalmamaları ifade edilmiştir.⁴⁸⁹“İstibdat bu necib millete artık ebediyen veda etmiştir, giremez. Bu millet artık en ufak bir kayıt altına giremez. Bu millet artık hür yaşayacak...”⁴⁹⁰Düyûn-i Umûmiyye idaresinde camii, imam ve müezzin olduğu halde ezan okunmasına izin verilmemesinin bir istibdat olduğu ve hangi sebepten ötürü yasak getirildiği sorulmuştur.⁴⁹¹

Volkan gazetesinde 3 Nisan 1909 tarihli makalede Arnavut halkının meşrutiyetin ilanında büyük hizmetleri olduğu ifade edilmiştir. Şeyhülislam’a hitaben yazılan makalede hükümetimiz İslam padişahımız ise İslam’ın koruyucusu iken Arnavutların şeriat istemelerini irtica olarak değerlendirilip üzerlerine ordu gönderilmesinin din ve vatan adına tehlikeli sonuçlarının olabileceği belirtilmiştir. Din ve vatan namına gerekli girişimlerin yapılması Şeyhülislam’dan rica edilmiştir.⁴⁹²

31 Mart’tan iki ay önce, basında çıkan yazılar, Mesudiye Zırhlısının Beşiktaş önüne demirlemesi, Şeyhülislamın tebdil edilmek istenmesi, Avcı Taburlarının getirilmesi gibi durumlar Sultan Abdülaziz’in hal edilmesini hatırlatmıştır. Buradan hareketle Abdülhamid’in de hal edileceği söylentileri yayılmıştır.⁴⁹³*Volkan* gazetesinde 15 Şubat 1909 tarihli yazıda Yorgancı esnafından pek çok kişinin “Yarınki gün mutlaka padişahı hal edecekler acaba, yarın dükkânları açmasak mı ...”⁴⁹⁴dedikleri ve hal meselesinin de İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından gerçekleştirileceği söylentilerinin yayıldığı yazılmıştır. Vahdeti bu meselenin aslı olmadığını ve Cemiyetin de haberi olmadığını savunmuştur.⁴⁹⁵

⁴⁸⁹ Vahdeti, “Blöf- Gözdağı”, *Volkan Gazetesi*, 1 Nisan 1909, Numara: 91, s. 1.

⁴⁹⁰ *Volkan Gazetesi*, 28 Şubat 1909, Numara: 59, s. 3.

⁴⁹¹ “Düyûn-i Umûmiyye Direktörlüğüne”, *Volkan Gazetesi*, 2 Nisan 1909, Numara: 92, s. 4.

⁴⁹² Bâyezid Dersiâmlarından Abdünnâfi, “Şeyhülislam Efendi Hazretlerine Açık Âriza”, *Volkan*, 3 Nisan 1909, Numara: 93, s. 3.

⁴⁹³ *Volkan*, “Tebeddülü Vükela Münakaşaları”, *Volkan Gazetesi*, 14 Şubat 1909, Numara: 45, s. 2; Unat, *İkinci Meşrutiyetin İlânı* s. 44;

Kamil Paşa aleyhine mecliste görüşme olduğu vakitte, sekiz savaş gemisinin Beşiktaş ile Üsküdar arasında Meclisi tehdit eder tarzda konumlandırıldığını ifade etmiştir. Akşin, *31 Mart*, s. 30.

⁴⁹⁴ Vahdeti, “Buhran-ı Vükela”, *Volkan Gazetesi*, 15 Şubat 1909, Numara: 46, s. 1.

⁴⁹⁵ Vahdeti, “Buhrân-ı Vükelâ”, *Volkan Gazetesi*, 15 Şubat 1909, Numara: 46, s. 2.

3. 8. Volkan Gazetesi'nde 31 Mart Vak'ası

Vahdeti İttihat ve Terakki Cemiyetinin uygulamalarından duyduğu rahatsızlığı sıklıkla *Volkan* gazetesinde dile getirmiştir. Bu durum 31 Mart Vaka'sının kim ya da kimler tarafından tertip edildiği konusunda savunulan iddiaların Vahdeti ve *Volkan* gazetesi etrafında yoğunlaşmasına sebep olmuştur.

İttihat ve Terakki Cemiyetine bir uyarı niteliği taşıyan 21 Mart 1909 tarihli yazıda Cemiyete hitaben sizin başarınızın sebebi neydi? Eğer o sebebe riayet ediyorsanız korkmayınız. Meşrutiyete aykırı davranıyorsanız sizin güvendiğiniz aslan yavruları bir dakikada sizden yüz çevirir. Siz de hayretler içinde kalırsınız fakat bu kesinlikle istibdat geri gelecek anlamında değildir. Sizden beklenen 10 Temmuz 1908 tarihinden sonra kurulmuş olan bütün cemiyet ve kulüplerin katıldığı bir kongre toplayıp milletin ne istediği tekrar gözden geçirilmelidir şeklinde nasihatte bulunulmuştur.⁴⁹⁶ 22 Mart 1909 tarihinde çıkan yazıda bahsedildiği şekilde umumi bir toplantı yapılacağı haberi memnuniyetle karşılanmıştır. *Volkan* gazetesinde 10 Temmuz 1908 tarihinden itibaren işlenen hataların giderilmesi şeklinde bir haberi hiç kimse ret edemez. İnkılâbı meydana getiren esaslı bir cemiyetin perişan olmasını vicdan sahibi kimse istemez uyarısı yapılmıştır.⁴⁹⁷

31 Mart Vak'ası meydana gelmeden 13 gün önce askerlere *Volkan* sütunlarından “bütün millet olarak inkılâbımızı meydana getiren sizlerin arkasındadır”. Askerler arasında hiçbir şekilde ayrılık olmadığı ve askerlerin itaatle vazifeli olduğu ifade edilmiştir.⁴⁹⁸

31 Mart Vak'asından yaklaşık bir hafta önce İstanbul'da ortam epey gergindir. 06 Nisan 1909 tarihinde İttihad-ı Muhammedi Cemiyetinin açılışı adına Ayasofya Camiinde bir mevlit düzenlenmiştir. Yüz bin kişiyi geçen bir katılım olduğundan bahsedilir ve hiçbir tatsız olay vukua gelmeden mevlit merasimi tamamlanır.⁴⁹⁹ Ertesi gün *Serbesti* gazetesi başyazarı Hasan

⁴⁹⁶“Volkan”, *Volkan Gazetesi*, 21 Mart 1909, Numara: 80, s. 2.

⁴⁹⁷ “İttihat ve Terakki Cemiyeti”, *Volkan Gazetesi*, 22 Mart 1909, Numara: 81, s. 1.

⁴⁹⁸ “Volkan”, *Volkan Gazetesi*, 31 Mart 1909, Numara: 90, s. 4.

⁴⁹⁹Vahdeti, “İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ve Mevlid-i Nebevi Hazret-i Mustafavi Resmi Küşad”, *Volkan Gazetesi*, 06 Nisan 1909, Numara: 96, s. 1.

Fehmi Bey öldürülmüş ve katil bulunmamıştır. Aynı gün Vahdeti de bir tehdit mektubu almıştır. Bu mektuba “Öldür, ey zabit öldür! Dün gece de hürriyet mücahidi Hasan Fehmi’nin kahpelikle kanını akıttın. Şehid ettin... Fakat iyi bil ki Vahdeti’ye süngün işlemez...” diyerek sert ifadelerle karşılık vermiştir.⁵⁰⁰

Hasan Fehmi Bey cinayetinin ardından gelen tehdit mektubu sonrasında Vahdeti daha keskin ifadelerle; “Ey Osmanlılar! Vatanı ve birbirimizi seviyorsak ispat edelim. İşte mezalim! İşte istibdat! “ ifadeleri ile başlayıp İttihat Terakkinin fenalıklarından bahisle “Ey Namık Kemal! Ey Eb-i Hürriyet mübarek mezarından saçın sakalın karışık bir şekilde kalk ve bu soysuzların yüzüne tükür, benim yolunda olduğum hürriyet bu değildir de!” şeklinde bir yazı kaleme almıştır. Yazının sonunda Hasan Fehmi Bey’in katili bulunmadığı sürece bu heyecanın yatışmayacağı ifade edilmiştir.⁵⁰¹ Aynı gün Said-i Kürdi yazısında meşrutiyeti muhafaza ve muhabbet üzere hareket etmek tavsiyesinde bulunuyor ve “Hakkın hatırı âlidir hiçbir hatıra feda edilemez. Şeriat vasıta-i garaz olamaz”⁵⁰² şeklinde uyarı niteliğinde bir yazı kaleme almıştır.

Vahdeti’nin 31 Mart Vaka’sından bir gün sonra “Abdülhamid Han Hazretlerine Açık Mektup” başlıklı yazıda padişaha Meclis-i Mebusan’ı bir an bile kapatmak fikrini telkin edenlerin vatan haini olarak görülmesi⁵⁰³ gerektiğini ifade etmiş olması *Volkan* gazetesinin rejim ile ilgili bir sorunu olmadığı şeklinde değerlendirilebilir. Diğer taraftan ise “Ne idi o, dün geceki, evvelki günkü mehabet-i askeriye! Ya Rab!” diyerek oldukça heyecanlı ifadelerle askerlere övgüler yağdırdığını görüyoruz. Askerlere hitaben “hareketiniz gibi arzularınız dahi meşru” diyerek bu olayı “İnkılâb-ı Şer‘î” olarak adlandırmıştır.⁵⁰⁴

⁵⁰⁰Volkan, “İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti- La Türki Gazetesi”, *Volkan Gazetesi*, 08 Nisan 1909, Numara: 98, s. 1.

⁵⁰¹Vahdeti, “Teskîn-i Helecan Emr-i Muhâl”, *Volkan Gazetesi*, 12 Nisan 1909, Numara: 102, s. 1.

⁵⁰²Said-i Kürdi, “Lemeân-ı Hakikat ve İzâle-i Şübühât”, *Volkan Gazetesi*, 12 Nisan 1909, Numara: 102, s. 4.

⁵⁰³Vahdeti, “Halife-i İslam Abdülhamid Han”, *Volkan Gazetesi*, 14 Nisan 1909, Numara: 104, s. 1.

⁵⁰⁴Vahdeti, “İnkılâb-ı Şer‘î”, *Volkan Gazetesi*, 15 Nisan 1909, Numara: 105, s. 1.

Vahdeti'nin heyecanlı bir o kadar da keskin ifadelerine karşılık Bediüzzaman “Edipler edebli olmalıdırlar. Hem de edeb-i İslamiyye ile mütededdip olmalıdırlar...”⁵⁰⁵ hatırlatmasında bulunmuştur. Ertesi gün Mahmut Muhtar Paşa' ya gerçekleştirilmiş olan inkılab-ı şer'inin İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti uğruna canlarını verecek olan aslan yavruları dediği askerler tarafından meydana getirildiğini fakat bunun bir tertip olmadığını yazıyor. Yine aynı gün itidal tavsiye eden yazılar ve meşrutiyetin baki olduğunu, Rumeli'den gelecek taburları kastederek ordular karşı karşıya gelirse askerlerin kucaklaşacaklarına dair şüphesinin olmadığını vurgulamıştır.⁵⁰⁶

3. 8. 1. Ordu ve Ulema

Harbiye nezareti tarafından bir imtihan cetveli hazırlanarak talebe-i ulumun imtihan edilecek olması Bab-ı Meşihat'a bildirilmiştir. Bu imtihanla talebe, kazanmak ya da askere gitmek arasında kalıyordu. Bu sırada Volkan da talebelerin yanında yer alıyor ve kazanamayanların askere alınmasına karşı çıkıyordu. Halkın 1304 doğumluları askere alınırken, medreselilerin 1299'lu olanlarının alınmak istenmesi tepkilere neden oluyordu.⁵⁰⁷ 28 Şubat 1909 Pazar günü çok sayıda talebe-i ulum Bayezid Camii'nde toplanarak imtihanın 23 Mart'a tehir edilmesi gerektiğini söylediler. 1325'te Dersaadet ahalisinin askerlikten muaf olacağını kendilerinin de aynı şekilde muaf tutulmak istediklerini ifade eden nutuklar atarak dağıldılar. Bu 31 Mart öncesinde talebelerin yapmış oldukları son gösteri idi. Artık İttihat ve Terakki ile aralarına kan davası girmişti.⁵⁰⁸

Bediüzzaman ulema ve ordunun birbirlerine olan bağlılıkları ruhun cesede olan bağlılığı gibidir ve aynı maksada hizmet ettikleri içindir şeklinde ifade etmiştir. Âlimlerin kalemleri, vermiş oldukları vaaz ve nasihatler askerlerin silahları ve kalplerinde beslemiş oldukları cesaret ve

⁵⁰⁵ Kürdi, “Biraderim Derviş Vahdeti Bey'e”, *Volkan Gazetesi*, 15 Nisan 1909, Numara: 105, s. 3.

⁵⁰⁶ Vahdeti, “Mahmut Muhtar Paşa Hazretleri!”, *Volkan Gazetesi*, 16 Nisan 1909, Numara: 106, s. 2.

⁵⁰⁷ “Ders Vekili- Harbiye Nâzırı ve Talebe-i Ulûm”, *Volkan Gazetesi*, 9 Şubat 1909, Numara: 40, s. 3.

⁵⁰⁸ Hafız Sadık, “Talebe –i Ulum”, *Volkan Gazetesi*, 26 Mart 1909, Numara: 85, s. 4.

güzel ahlak ile İslamiyeti ve şeraiti muhafaza ettiklerinden her ikisi de aynı sınıf kabul edilir demiştir.⁵⁰⁹ Ulema-yı kirâmın şehadetlerinin kıymeti, askerliğin tam bir ibadet hali olması ve İslam askerlerinde olan fazilet hiçbir devletin askerinde yoktur. Dolayısıyla askerlerimizin hocaları hükmünde olan ulemâya hürmet ve muhabbetlerini göstermesi çok kıymetlidir. Bu bağlamda ilmiyenin siyaset ve vatan muhafazası yönüyle çok büyük tesirleri vardır. İlmiyenin meziyeti ve şerefi ittihad ve siyasete karşı fedakârlıkları ve asker ve halk içinde muteber ve haysiyetleri dikkate alınarak medrese talebelerini asker kaçağı olarak görmek büyük hatadır ifadeleri ile ilim talebelerinin önemi vurgulanmıştır.⁵¹⁰

Bu konu ile ilgili olarak medrese, tekke ve mektep Maarif-i İslamiyye ordusunun fırkaları hükmünde olduğu ifade edilmiştir. Bu üç eğitim kurumları arasındaki ahengi bozan ayrılık fikirlerini ortadan kaldırmak zaruridir. Nasıl ki büyük bir fabrikayı içine alan sarayın odalarının kapıları birbirine açılır ve ortak bir maksada hizmet eder. Aynı şekilde mektep, medrese ve tekke birbirleri ile münasebet ile İslamiyet sarayının birer açık kapılı odası şeklinde ve salon da hükümet olmaktadır. Her biri birbirlerinin noksanlarını tamamlamaktadır. Mektepte İslam hakikatleri delilleri ile birlikte okutulur. Medreselerde medeniyetin gereği fen dersleri de okutulur, tekkelerde de derin ilim sahibi ulemalar bulunduğu vurgulanmıştır.⁵¹¹

Diğer önemli hususta ilmi meselelerde de meşrutiyeti geçerli kılmaktır. Bediüzzaman 24 Mart 1909 tarihli yazısında her âlim kendi fikrini kabul ettirmek ile taklit yolunu açarsa bu hakikat yolunu kapatmakla bir çeşit ilmî istibdat olur yorumuyla “İdarede kuvvet kanunda olmalı ve ilimde de kuvvet hakta olmalı yoksa istibdat hükümfermâ olur” görüşünü paylaşmıştır. Meşrutiyetin uygun bir şekilde tesis edilebilmesi için diğer bir önemli mesele de talebeler arasında vazife taksimi, münazara ve fikirlerin karşılaştırılmasıyla bir çeşit efkâr-ı umumiye belirlenip talebelikte terakki,

⁵⁰⁹ Merhum Âtîf Bey’in mezunlarından ve Bâyezid Dersiâmlarından Divrikî Mehmet Emin Hayreti, “Feveran”, *Volkan Gazetesi*, 25 Mart 1909, Numara: 84, s. 4.

⁵¹⁰ Merhum Âtîf Bey’in mezunlarından ve Bâyezid Dersiâmlarından Divrikî Mehmet Emin Hayreti, “Feveran”, *Volkan Gazetesi*, 26 Mart 1909, Numara: 85, s. 3.

⁵¹¹ Said-i Kürdi, “Dağ meyvası acı da olsa devadır.”, *Volkan Gazetesi*, 24 Mart 1909, Numara: 83, s. 3.

yenilik esasları ona göre belirlenmelidir. Bediüzzaman yazısında nasıl ki devlette efkâr-ı amme hâkimdir, müftü de efkâr-ı umumiyeyi ulema olmalıdır. Üstad ve muallim ise efkâr-ı amme-i talebe olmalıdır. Şeriatte icma-ı ümmet kesin delil olması efkâr-ı ammenin kıymet ve mevkiini gösterir⁵¹² şeklinde açıklamıştır. Vaiz ve hatiplerde muhakkik âlim olmalı ki halin ve zamanın gereklerine uygun söz söyleyebilsinler. “Bu devletin dini İslam olduğundan her bir mü’mini’lâ-ı kelimetullah ile mükelleftir. Bu ise maddeten terakki ile mümkündür” diyerek terakkinin en büyük üç düşmanın “cehalet, zaruret ve ihtilaf” olduğunu ifade etmiştir. Bu düşmanlara karşı “marifet kılıncı, say’iinsâni ve din namına ittihad” ile hareket etmeyi çözüm olarak sunmaktadır. Medenilere üstün gelebilmenin yolu ikna ile fikir ile olacaktır. Bu cihadı ise şeraitin kesin delillerine havale etmek gerekir şeklinde görüşünü ifade etmiştir.⁵¹³

3. 8. 2. Ordu- İttihat ve Terakki Cemiyet İlişkisi

Vahdeti, ordu denilince İttihat ve Terakki’den başka bir şey anlamadığını söylemiştir.⁵¹⁴ İttihat ve Terakki vatanı tehlikede gördüğü için kurulmuştur. Selanik ve Manastır merkezlerinde bulunan kuvvet, “satvet ve celadet nereye gitti” diye soruyor.⁵¹⁵ Vahdeti cemiyetin sadece askeri bir cemiyet olarak gizli kalmasını, cemiyet merkezinin Selanik ve Manastır gibi yerlerde olması ve cemiyetin içinde “türemeleri dağıtarak” iyi bir tensikat yapılmasını tavsiye etmiştir.⁵¹⁶ Fakat “bütçesi aleni olmalıdır” görüşünde *İkdam* gazetesine aynı fikirde olduğunu belirtmiştir.⁵¹⁷

Vahdeti, İttihat ve Terakki hakkında “Cemiyet Kanun-i Esasi’nin bekçisidir” başka bir şey olamaz ifadelerini kullanmıştır.⁵¹⁸ Mukaddes Cemiyet dediğimiz İttihat Terakki cemiyetinin herkesi ittihada kabul

⁵¹² Said-i Kürdi, “Dağ meyvası acı da olsa devadır. Bediüzzaman-ı Kürdi’nin Fihriste-i Makâsıdı ve Efkarının Programıdır”, *Volkan Gazetesi*, 24 Mart 1909, Numara: 83, s. 3.

⁵¹³ Said-i Kürdi, “Dağ meyvası”, *Volkan Gazetesi*, 24 Mart 1909, Numara: 84, s. 3.

⁵¹⁴ Vahdeti, “Müjde İttihat ve Terakki Cemiyeti Eskisinden Ziyade Kuvvet Buldu”, *Volkan Gazetesi*, 23 Ocak 1909, Numara: 24, s. 2.

⁵¹⁵ Vahdeti, “Müjde İttihat ve Terakki Cemiyeti”, *Volkan Gazetesi*, 23 Ocak 1909, Numara: 24, s. 3.

⁵¹⁶ Volkan, “İkdam Refikimize”, *Volkan Gazetesi*, 15 Aralık 1908, Numara: 5, s. 3.

⁵¹⁷ Volkan, “İkdam Refikimize”, *Volkan Gazetesi*, 15 Aralık 1908, Numara: 5, s. 3.

⁵¹⁸ Vahdeti, “Siyaset –i Hâzıra ve Sezai Bey”, *Volkan Gazetesi*, 25 Aralık 1908, Numara: 14, s. 2.

etmemesi farklı cemiyetlerin oluşmasına sebep olmuştur. Bu uyarıyı *Volkan* gazetesi beşinci sayısında “*İkdam*” başlıklı yazıda dile getirmiştir. Suriye’de Hıristiyan, Dürzî ve Müslüman olmayan Arapların Osmanlı Devletinden ayrılma fikri ile farklı cemiyetler kurulmuştur. Bununla ilgili olarak Vahdeti Cemiyete kurulmuş olan bütün cemiyet ve kulüpleri kendi bünyesinde toplaması gerektiği beyan etmiştir. Gizli saklı cemiyetlerin bulunması yıllar sonra çok kötü sonuçlar getirebilir düşüncesindedir.⁵¹⁹

Vahdeti’nin cemiyetin gizli kalması ve sadece askeri idare altında bulunması ile ilgili görüşüne bir yüzbaşı karşı çıkmıştır. Cemiyetin sadece askeri işlerle ilgilenmesinin mümkün olmadığını hatta Cemiyet alaylı mektepli bütün zabıtları yemin ettirerek ve numara vererek kayıt altına almalıdır. Bu şekilde her zaman Kanun-i Esasi lehine harekete hazır olacağını ifade etmiştir.⁵²⁰

Sinop mebusu Doktor Rıza Nur Bey’in *İkdam* gazetesinde yazmış olduğu “Görüyorum ki, iş fena gidiyor” başlıklı makale *Volkan* gazetesinde 15 Mart 1909 tarihinde aynen yayınlanmıştır. Bu makale Doktor Rıza Nur Bey tarafsız olduğunu belirterek İttihat ve Terakki Cemiyeti hakkında yaptığı bir değerlendirmedir.

Rıza Nur, Avrupa’da olduğu gibi bizde de muhalif vekiller mecliste tartışıp koridorda muhabbet ettiklerini, en yakın dostların siyasi fikirlerinin farklı olabildiği günleri görmek arzusunu belirtmiştir. Bu makaleyi vatanını cidden seven hüsnü niyet sahiplerine hitaben intibaha davet mahiyetinde yazmıştır. Cemiyetin en büyük hatası meşrutiyetin muhafazasını yalnız avcı taburlarına bırakmasıdır. Ordu içinde bir kısmına ayrıcalık tanınması İstanbul’da bulunan diğer yirmi yedi taburda farklı bir fırkaya bağlanma fikri uyandırdığı ifade edilmiştir. İnkılâbın bir günde bitmeyeceği devam eden bir süreç olduğu ordunun siyasete karışmasının kanlı sonuçları olacağı Fransız İhtilali örnek verilerek anlatılmıştır. Biz de aynı şekilde sonuçlanmaması için halkın ve ulemanın dikkatli ve iyi düşünceleri gerektiği ifade edilir. Cemiyete düşen görev ise Anadolu teşkilatına son

⁵¹⁹ Vahdeti, “Melhameler Mitranlar”, *Volkan Gazetesi*, 17 Ocak 1909, Numara:23, ss. 1-2.

⁵²⁰ Yüzbaşı F. Kamil, “Aynen Varaka”, *Volkan Gazetesi*, 18 Aralık 1908, Numara: 8, s. 2.

verip Manastır ve Selanik'te meşrutiyetin muhafızlığını sürdürmektir. Bu millet artık istibdada dönmek istemiyor. Cemiyet İstanbul merkezini de kulüpleri ile beraber dağıtmalıdır. Meclis-i Mebusan'a hükmetmekten vazgeçmelidir. Millet Meclisi müstakil olmalı ve kendi içinden fırkalar oluşturmalıdır. Muhalif fırkalar olmazsa meşrutiyet de olmaz. Fırkalardan biri hükümeti muhafazaya çalışırken muhalif olanlarda iktidarın yanlışlarını bulacak bu şekilde mücadele olacaktır. Meclis'te tek bir fırka olması meşrutiyetin ruhuna da aykırı bir durumdur. Meşrutiyetin karşısındaki en büyük bir tehlike olarak görülen durum ise “Fakat fırkaların elinde kalem ağzında dili hareket edecek. Eğer bir fırkanın elinde kalem yerine kılıç olursa bir tahakküm-ü cebri var demektir. “Tehdit ile siyasi fırkalara yön verilemeyeceği gibi fırkalarda istediklerini silah ile yaptırılmazlar.”⁵²¹

Volkan gazetesinde toplumun yararı esas olmak koşuluyla meclis içinde farklı fırkaların bulunmasını meşrutiyet ve hürriyetin bir gereği olarak memnuniyetle karşılanmıştır. Meşruti idarenin hükmü meşveret, meşveretin gereği hak olanı savunmak ise istibdadın geri döneceği fikrinin artık bize çok uzak olduğunu irtica korkusunun gittiği ifade edilmiştir.⁵²²

Serbesti gazetesi tarafından yayınlanan yazıda İttihat ve Terakki Cemiyetinin meşrutiyetin ilanında yaptığı büyük hizmetlere mukabil Şeref Sokağındaki şube icraatlarıyla cemiyeti lekelemeye başlamıştır. Cemiyetin varlığı “hükümet içinde hükümet” olarak algılanmaktadır. Cemiyet sahip olduğu kuvveti meşrutiyetin muhafızı olan Meclis-i Mebusan'a devir etmelidir şeklinde açıklama yapılmıştır.⁵²³

Beşinci alay dördüncü taburdan bazı askerler tarafından gönderilen yazıda İttihat ve Terakki Cemiyetinden bazı kişilerin orduyu himayeleri altına almak istediklerini fakat vatanın ve dinin muhafızları olan askerlerin bunu hiçbir suretle kabul etmedikleri belirtilmiştir.Hatta kendileri bütün

⁵²¹ Rıza Nur, “Biz de görüyoruz ki, iş fenâ gidiyor!”, *Volkan Gazetesi*, 15 Mart 1909, Numara: 74, ss. 3-4.

⁵²² Farûkî Ömer, “ Fesfahi's Safhi'i Cemil”, *Volkan Gazetesi*, 20 Mart 1909, Numara: 79, s. 2.

⁵²³ Volkan, “Serbestî'den Menâfi-i Milliyye Nâmına Bir Davet”, *Volkan Gazetesi*, 27 Şubat 1909, Numara: 58, s. 1; Volkan, “ İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne”, *Volkan Gazetesi*, 1 Mart 1909, Numara: 60, s. 3.

silah arkadaşları adına İttihâd-ı Muhammedî Cemiyetine katılmak istediklerini ifade etmişlerdir.⁵²⁴

Volkan gazetesinde 23 Mart 1909 tarihli bir yazıda Meclis-i Mebusan Başkanına hitaben;

Reis Beyefendi, otuz milyon millet-i muazzama-i Osmaniyenin vekilleri bulunan Meclis-i Millî-i meşrûnmâfevkinde bir kuvvetin vücuduna, acaba nasıl ve ne tasavvurla ve ne vicdanla kâil oluyor ve oldu.⁵²⁵

Bu ifadelerde meclisin üstünde etkili olabilecek bir kuvvetin varlığı eleştirilmiştir. Konu ile alakalı olarak vekillere hitaben milletin hukukunu muhafaza etmekten sizi alıkoyacak bir kuvvetin istibdadına milleti maruz bırakmayınız denilmiştir.⁵²⁶

Dr. Rıza Nur İttihat ve Terakki Cemiyetinin başlangıçta halis bir niyetle vatani kurtarmak amacıyla ortaya çıktığını ifade etmiştir. Fakat cemiyetin kazanılan başarının ardından kendilerine yönelen teveccüh-ü umumi ile birlikte beklemedikleri şekilde nüfus ve kuvvete sahip oldular. Bundan sonra her dedikleri oluyor ve sanki vahiymiş gibi kabul ettiriliyordu. Bu durum Cemiyetin esas yapısında değişikliğe sebep olduğu gibi bir takım isteklerinde karışması ile iş çıkırından çıktı. Karşısında mukavemet görmeyen bir kuvvetin ilerleyeceği ya da az da olsa direnme ile karşılaşsa dahi onu da sürükleyeceği ifade edilmiştir. Bu şekilde ortaya çıkan durumun ise “istibdat” olacağı ifade edilmiştir.⁵²⁷

İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ilgili ileri sürülen iddialara cevap mahiyetinde olan yazıda ilk olarak cemiyetin “hükümet içinde hükümet” olmak şeklinde icraatlarına karşılık Cemiyetin artık bir cemiyet değil hükümet olduğu belirtilmiştir. Nasıl ki bir hükümetin şubeleri var aynı şekilde şubeleri, maliye, istihbarat gibi her yerde teşkilatı var. Vali,

⁵²⁴ Alay 5 tabur 4 namına Tabur kalem odasında müstahdem Tabur 2 Nişancı Mehmed Hulûsi, K. 3 nefer Nuri, K. 4 bölük emini Mehmed Nuri, K. 1 Bölük Emini Mustafa bin Ömer Remzi, ve öte. “Varaka”, *Volkan Gazetesi*, 31 Mart 1909, Numara:90, s. 3.

⁵²⁵ Arnavutköy’ünden A. Hilmi, “İttihâd-ı Muhammedî Cemiyet-i Celilesine”, *Volkan Gazetesi*, 23 Mart 1909, Numara:82, s. 2

⁵²⁶ A. Hilmi, “İttihâd-ı Muhammedî Cemiyet-i”, *Volkan Gazetesi*, 23 Mart 1909, Numara:82, s. 2.

⁵²⁷ Doktor Rıza Nur, “Biz de görüyoruz ki, iş fenâ gidiyor!”, *Volkan Gazetesi*, Numara: 74, s. 2.

kaymakam, memur yerinde hükümet gibi iş gören cemiyet mensupları yüzünden taşraların hali çok kötüdür. Cemiyet şubelerinin memurları karşısında asıl hükümetin memurları çaresiz kalmıştır. Halk üzerinden vergi alıp hükümete bu şekilde müdahale etmeleri meşru değildir. Taşrada mebus seçimlerinde halkın seçmek istediği vekil cemiyet tarafından istenmiyorsa halka hitaben “İstanbul’a gidince mebusunuzu denize atacaktırlar!” şeklinde tehditler yapıldı. Başarılı olamayacaklarını anlayınca⁵²⁸

Canım bu hürriyeti kazanan Cemiyet değil mi? O’nun bir sözünü tutmaz mısınız? Dediklerinde ayağı çarıklı bir seçmenin cevabı dikkate değer olmuştur. Çok güzel Allah razı olsun. Fakat hürriyeti kazandırdı ondan ben istifade etmeliydim. Hürriyeti alıp kendiniz istimal ederseniz o ne oldu.⁵²⁹

Cemiyetin vazifesi kendi ifadelerinde olduğu gibi meşrutiyeti muhafaza etmektir. Yoksa millet vesayete ihtiyaç duymuyor. Cemiyetin devamına ihtiyaç olduğu fakat meşruti bir idarede milletin hâkim olması gerekir. Cemiyet efkâr-ı umumiye hükmetmemeli bilakis uygun hareket etmelidir. Cemiyetin istibdat denilebilecek hareketi, taşrada yapılan yolsuzluklar, matbuat nizamnamesi, toplantı yasağı gibi durumları müdafaa eder durumda olması memnuniyetsizlik doğurdu. Bu bağlamda cemiyetten ihraç olan veya cemiyetin dışında kalan kişiler tarafından kulüp ve firkalar kuruldu.⁵³⁰

İttihat ve Terakki Cemiyeti istibdatı hakkında ise:

Bir hükümette istibdat görenler hükümeti ele aldıktan sonra kendi istibdatlarını göremez olurlar. Güç başkasının elinde iken istibdat fena, kendi ellerine geçtikten sonra iyi olur. O derece ki, artık adına istibdat bile denilmez. Onlar milletin düşünce ve görüşlerini sürekli eski istibdat ile oyalattırmak ve yeni tehlikeli işler ve sakıncalara karşı kayıtsız ve hissiz kalmalarını isterler...⁵³¹ diyerek tenkit etmişlerdir.

Volkan gazetesinde meşrutiyeti temelinden sarsan uygulamaların sıralandığı bir yazı kaleme alınmıştır. İnsanlar arasında adalet ve müsâvat ile

⁵²⁸ Rıza Nur, “Biz de görüyoruz”, *Volkan Gazetesi*, Numara: 74, s. 3; Vahdeti, “Hükümet içinde Hükümet”, *Volkan Gazetesi*, 29 Mart 1909, Numara: 88, s. 1.

⁵²⁹ Rıza Nur, “Biz de görüyoruz”, *Volkan Gazetesi*, Numara: 74, s. 3; “Millet- Asker” , *Volkan Gazetesi*, 22 Mart 1909, Numara:81, s. 1.

⁵³⁰ Rıza Nur, “Biz de görüyoruz ki, iş fenâ gidiyor!”, *Volkan Gazetesi*, Numara: 74, s. 3; *Volkan Gazetesi*, 21 Mart 1909, Numara: 80, s. 1.

⁵³¹ Boyacıoğlu, “II. Meşrutiyet Dönemi”, s. 37.

davranmak İslamiyet'in bir gereğidir. Meşrutiyetin temel esaslarından olan hürriyeti de ayaklar altına aldılar. Matbuat Nizamnâmesi ile basın hürriyetini kısıtladılar. *Serbesti* gazetesine yapılan hücumlar ile Hasan Fehmi şehit edilmiş ve katili bulunamamıştır. Bu şekilde meşrutiyete yapılan darbeler sonucunda asker Şeref Sokağı mensuplarını firara zorlamıştır. Şeriatın meşrutiyete karşı olduğu gibi yalan sözlerle gayri Müslim vatandaşları da kandırmışlardır. Biz meşrutiyeti, eşitliği muhafaza eden şeriatı istiyoruz diyerek meseleye açıklık getirmiştir.⁵³²

3. 8. 3. Ordu- Siyaset

Osmanlı Devletinde modernleşme geleneksel olandan uzaklaşıp Batı'ya ait kurum ve kuruluşların alınması süreci olarak ifade edilir.⁵³³ Geleneksel 'tebaa' kavramından 'vatandaş' olma, padişaha olan 'sadakat' hissini 'vatana bağlılık' olarak dönüştürmesi bu sürecin bir sonucudur.⁵³⁴ Modernleşme birbirine bağlı ve farklı yönleri olan pek çok değişimi içine almaktadır.⁵³⁵

Tanzimat döneminden itibaren başlayan alaylı-mektepli ayırımı II. Abdülhamid'in mekteplere öncelik vermesi ile daha belirgin hale gelmiştir. Bir taraftan modern okullara ağırlık verip aynı zamanda 'sadık ve dine hürmetkâr' öğrenciler olmasını arzu etmesine rağmen bu gerçekleşmedi. Kendi açmış olduğu okullarda örgütlenerek gelişen muhalif güç 'İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni kurmuştur. Batı tarzı yaşam biçimini benimseyen bu şekilde terakki edileceğini savunan askerler 'mektepli', terakkinin ancak geleneksel usullerin tatbik edilince olacağı görüşünde olan askerlere de 'alaylı' denilmiştir.⁵³⁶

II. Meşrutiyet döneminde "terakki, tedenni, maârif, icab-ı asra intibak"en çok tartışılan konular olmuştur. Mektepli kavramı terakkiyi hedefleyen 'ideal' insan tipine karşılık olarak kullanılmıştır.⁵³⁷ Mektepli

⁵³² *Volkan Gazetesi*, 17 Nisan 1909, Numara: 107, s. 3.

⁵³³ Alkan, *Ordu ve Siyaset*, s. 20.

⁵³⁴ Alkan, *Ordu ve Siyaset*, s. 36.

⁵³⁵ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 75.

⁵³⁶ Adem Ölmez, *Modern Osmanlı Ordusunda Alaylı ve Mektepliler(1826-1918)*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2017, s. 21.

⁵³⁷ Ölmez, *Alaylılar ve Mektepliler*, s. 23.

zabıtlere göre alaylı zabıtlar ordunun geleneklere bağlı ‘demode’ olan yanıydı. Alaylı zabıtlar ise mektepli zabıtlar hakkında ‘merkepli zabıt’ diyerek dalga geçerlerdi.⁵³⁸Harbiye mekteplerinde eğitim gören zabıtlar hürriyetçi komutanların eğitiminden geçmiş ve hayal ettikleri toplum ile içinde buldukları şartların farkında olmuşlardır. Dolayısıyla ‘devleti kurtarma’ fikrini bir vazife olarak benimsemişlerdir.⁵³⁹

Volkan gazetesinde avcı taburlarının İttihat ve Terakki Cemiyetine bağlı olduğu şeklinde dönen haberlere karşılık askerinin hiçbir şekilde bir cemiyete bağlı olamayacağı ifade edilmiştir. Millet ile asker arasında kuvvetli bir bağ olduğu belirtilir. Millet istemeseydi hürriyetin ilan edilemeyecektir. “Bize hürriyeti veren millettir. Milletinin şanlı kahramanı bulunan askerdir. Asker sebat göstermez, millet itaat etmezse kumandanın planı bir işe yaramaz” açıklaması yapılmıştır.*Volkan* gazetesinde cemiyetin tarafsız olması ve rejime muhalif bir hareket grldğnde faaliyete geçmesi gerektiği görüşü paylaşılmıştır. Askerler tam manasıyla askerlik için yaşamalı askerlik için ölmelidir. Askerlere “Millet sizden bu dakikada hizmet bekliyor. Düşününüz inanınız! Yapınız!” şeklinde hitap edilmiştir.⁵⁴⁰Burada hürriyetin ilanında cemiyetin harekete geçmek noktasında teşvik edici olduğu fakat milletin de talep ettiği görüşü savunulmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne mensup olan askerlerin kendilerini diğer askerlere göre daha st statüde görmeleri,Harbiye nezaretine protesto, meclise şikâyet mektupları göndererek bunları gazetelerde yayımlatmak, tiyatrolarda rol almak gibi işlere girişmeleri eleştirilmiştir.⁵⁴¹řemseddin Sami’ye ait olan “Besa yahut Ahde Vefa” isimli yasaklı oyun meşrutiyetin ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyetinin onayı ile gösterime girmiştir. Oyunda kötü olan her şeyin eski rejime ait olarak gösterilerek hem siyaset hem de hürriyet konuları işlenmiştir.⁵⁴²

⁵³⁸ Alkan, *Ordu ve Siyaset*, s. 68; bkz. Karal,*Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 8, s. 374; Mardin, *Toplum ve Siyaset*, s. 115.

⁵³⁹ Alkan, *Ordu ve Siyaset*, s. 40.

⁵⁴⁰ “İttihat ve Terakki Cemiyeti”, *Volkan Gazetesi*, 22 Mart 1909, Numara: 81, s. 2.

⁵⁴¹ Alkan, *Ordu ve Siyaset*, s. 72.

⁵⁴² Bilge Seçkin, “1908 Devrimi’nde Politik Tiyatro ve Besa Oyunu”, *T.C. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi*, No: 38, Mart 2008, s. 268.

Basın özgürlüğünü savunan Rıza Nur, matbuat nizamnamesini meşrutiyetin başında dolaşan en büyük bela şeklinde değerlendirmiştir. Meşrutiyettegizli cemiyetlerin ve meclisin üzerinde etkili olabilecek bir kuvvetin varlığının kabul edilemez olduğunu ifade etmiştir. Ordu siyaset ile meşgul olmamalıdır. Siyasete karışan bir ordu için “oyun topu yerine kullanılan bomba”benzetmesinde bulunmuştur.⁵⁴³

Beşinci orduda bulunan bazı zabitlerin askerler hakkında kötü sözler sarf etmeleri ve layık olmadıkları muamelelerde buldukları beyan edilmiştir. Bu konu ile ilgili olarak asker zabite itaat ettiği sürece zabitanın da askere kötü niyet beslemeyeceği ifade edilmiştir. Alaylı asker de mektepli askerde çok sıkıntılardan geçerek buldukları mevkie geliyor. Savaş halinde her iki askerden de istifade ediliyor. Askerlere alaylı zabitlerin mektepli zabitleri, mektepli zabitlerin de alaylı zabitleri sevmedikleri gibi sözlere itibar etmemelerini, bunun bir “post kavgası” olduğu ifade edilmiştir. Halife'nin burada kabahati yoktur. Ortada dönen bir fırlıdak vardı fakat meşrutiyet devrinde artık bu tür haksızlıklar bitmiştir. Millet size siz millete bağlısınız. Askeri kanunlara karşı bir muamele olursa üstlerinize şikâyet edebilirsiniz. Eğer şikâyet edip dinleyemezseniz o zaman millet sizin hakkınızı arayacaktır. Kanun dairesinde bir asker üstüne karşı itaat ile vazifelidir. Daima kalbinizde besleyeceğiniz meşrutiyet ve hürriyete olan muhabbet olmalıdır. Meşrutiyet şeriatla devam eder. Muhafazasına çalışalım. Avrupalıların kötü ahlakını, Müslümanlığa yakışmayacak davranışlara müsaade etmeyelim. Avrupa'nın hünerlerini sanatlarını alalım. İttihat ve Terakki'nin de ıslahına çalışalım şeklinde nasihatlerde bulunulmuştur.⁵⁴⁴ Orduda yaş sınırlaması getirmek suretiyle alaylı zabitlerin vazifelerinden alıkonulmasının bir zulüm olduğu ifade edilmiştir.⁵⁴⁵

Volkan gazetesine alaylı zabitlerden gelen mektuplar üzerine itidali bırakmamak adına Vahdeti isimsiz bir makale yayımlamıştır. Askerlerin alaylı-mektepli şeklinde karşılaştırılmasının zararlarından bahsederek bu

⁵⁴³ Nur, *Siyasi Risaleler*, ss. 25-27.

⁵⁴⁴ Vahdeti, “Alaylı-Mektebli Zâbitanla Askerler”, *Volkan Gazetesi*, 23 Mart 1909, Numara: 82, ss. 1-2.

⁵⁴⁵ “10 Mart Sene 325 tarihinde Meclis-i Mebusan riyaset-i celilesine keşide edilen telgraf suretidir.”, *Volkan Gazetesi*, 26 Mart 1909, Numara: 85, s. 3.

şekilde yapılan ayırımın devlete hiçbir yarar getirmeyeceğini ifade etmiştir. Alaylı zabıt-mektepli asker, mülkiye-hocalar-şeyhler ile cemiyet-fırkalarla karşı karşıya gelip hepsi birden hükümetle uğraşacak olsa memleketin hali ne olur? Şeklinde ifadelerle dinini, vatanını milletini seven herkesi itidal üzere hareket etmeye çağırmıştır.⁵⁴⁶

Beşinci alayda vazifeli askerler görev yerlerinin usulüne uygun değiştirilmemesinden duydukları üzüntülerini dile getirmişlerdir. Artık eskisi gibi olmadığı okuma yazma bildiklerini ve dertlerini anlatabilecek kalem tutan erler yetiştiğini belirtmişlerdir. Meşrutiyetin askerler sayesinde tesis edildiğini gazetelerin umumun isteklerini dile getirdiğini ve kendilerinin de içinde buldukları durumu gazeteler aracılığı ile izah etmek istediklerini beyan etmişlerdir. Beşinci alayın dağıtılmasının ne sebeple olduğunun açıklanmasını istemişlerdir.⁵⁴⁷

Beşinci alay adına gönderilen yazının sonunda İttihad-ı Muhammedi Cemiyetine iştirak edeceklerini ifade etmişlerdir. Cevaben askerlere dinen zaten bu cemiyete dâhil oldukları ve hiç kimsenin itiraz edemeyeceği belirtilmiştir. Askerlere hitaben sizin meşrutiyetin devam ve muhafazasına etmiş olduğunuz yemin, sizi cemiyetimize dâhil etmiştir. Fakat biz meşrutiyeti keyif için, Avrupa adetlerini memleketimize getirmek için kabul etmedik. Biz meşrutiyetle beraber, Meclis-i Mebusan'da yapılacak kanunların şeriata uygun olmasına gayret edeceğiz. Eğer bizde kötü niyet göreceksanız durdurmakta tereddüt etmemeleri gerektiği ifade edilmiştir. Askerlerin farklı taburlarda vazifelendirilmesine ilişkin ise kanundan haktan ayrılmayan amirlere asker elbisesi giyildikten sonra tam bir teslimiyet göstermeleri, her nereye sevk olunursa gitmeleri gerektiği tavsiye edilmiştir.⁵⁴⁸

⁵⁴⁶ “Volkan”, 25 Mart 1909, Numara: 85, s. 4; İtidali elden bırakmamakla ilgili, *Volkan Gazetesi*, 27 Mart 1909, Numara: 86, s. 4.

⁵⁴⁷ Beşinci Alay Namına, “Nidâ-yı Mazlumâne”, *Volkan Gazetesi*, 28 Mart 1909, Numara: 87, s. 1; “Kanuna mı riayet etmediler? Şeriati mi tanımadılar?.. Allah bizi şeraite, kanuna karşı gelen askerlerden eylesin! Amirimize itaat, boynumuza borç olduğunu, hamd olsun biliriz.”

⁵⁴⁸ Vahdeti, “Volkan”, *Volkan Gazetesi*, 28 Mart 1909, Numara: 87, s. 2.

3. 9. 31 Mart Vak'ası İle İlgili Görüşler

31 Mart Vaka'sını sadece II. Meşrutiyet dönemi değil bütün Osmanlı tarihi içinde en çok tartışılan konulardan birisi olarak değerlendirmek gerekir. Hala açıklığa kavuşturulmamış yönleri olması dolayısıyla araştırma konusu olarak cazibesini korumaktadır. Meseleyi daha iyi anlayabilmek için II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte meydana gelen gelişmelere bakmak, şeriatçı bir ayaklanma mı yoksa askeri bir isyan mı, önceden planlanmış bir hareket mi? İlk harekete geçişte farklı niyetler olabilir mi? gibi sorulara cevap aramak gereklidir.⁵⁴⁹C. Bayar bu hadisenin önceden tasarlanmış olduğunu ve ikiyüz kadar hocanın da isyan eden askerler ile birlikte hareket ettiği görüşünü savunmuştur.⁵⁵⁰Ahmet Kuyaş, 31 Mart Vak'asının, Meclis-i Mebusan'ın Anayasa'da yapılması planlanan değişikliğe karşı bir hareket olarak gerçekleştirildiğini ifade etmiştir. Böyle olmakla birlikte isyanın bir 'irtica' olayı şeklinde sunulduğu görüşünü paylaşmıştır.⁵⁵¹

31 Mart hadisesini yaşamış kişilerden biri olarak Kuran bu olay hakkında "İsyanın hakiki saiki istibdadın iadesi maksadına değil İttihat ve Terakkinin tahakkümünün izalesi emeline matuftur"⁵⁵² demiştir.Ahmet Bedevi Kuran'a göre 31 Mart günü ayaklanmanın ilk olarak meşrutiyetin bekçisi olarak Selanik'ten getirilen Avcı taburlarında çıkmış olması ilk bakışta pek anlaşılır değildir.⁵⁵³Ayaklanmanın çıktığı gün bir avcı eri ile konuşan Hoca Rasim Efendi askerin 'şeriat' kelimesinden ne anladığını şu ifadeler ile belirtmiştir. Selanik'ten getirilen bu taburlara Kanun-i Esasi,

"Kur'an; meşrutiyet şeriat demektir. Sizi İstanbul'a meşrutiyeti muhafaza ve mürtedler başkaldırırsa tepelemek için getiriyoruz demişlerdi. Şeriat Nerde? Bize namazımızı kıldırmıyorlar, 'askerin namazı talimdir', gusül aldırıyorlar..."⁵⁵⁴

⁵⁴⁹ Dr. Cemil, *Mahşerde Bir Hutbe*, İstanbul, 1331, s. 25;Aktaran: Birinci, "31 Mart Vaka'sı", s. 193.

⁵⁵⁰ Bayar, *Ben de Yazdım*, C. 1, s. 101.

⁵⁵¹ Kuyaş, "II. Meşrutiyet", s. 58.

⁵⁵² Ahmet Bedevi Kuran, "31 Mart Hadisesi Nasıl Oldu?", *Tarih Dünyası*, C. 2, S. 13 (15 Ekim 1950), s. 558.

⁵⁵³ Kuran, *İnkılâp Tarihimiz*, s. 337.

⁵⁵⁴ Bayar, *Ben de Yazdım*, C. 1, s. 108.

Bunun gibi askerlikte diyanet aranmayacağı ifadeleri askere verilen maddi eğitim yanında manevi terbiyenin ihmal edilmiş olması isyanın sebepleri olarak sayılmıştır.⁵⁵⁵ A. Bedevi Kuran medreseleri ıslah çalışmalarının da 31 Mart Vaka'sı ile alakası olduğunu ve medreselerin askerlikten kaçmak için kayıt olunan merkezler haline geldiğini ifade etmiştir.⁵⁵⁶

Yavuz. S. Karakışla, 31 Mart Vak'ası ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir: “Her ağacın kurdu özünden olur” İttihat ve Terakki Cemiyeti kendi içinde sorunlar ve bölünmeler yaşamıştır. Seçimlerden sonra da muhalifler oluşmaya başladı. Cemiyet heterojen bir yapıya sahiptir. Ortak olan tek yönleri II. Abdülhamid'e karşı olmalarıdır. “31 Mart, İttihatçıların en Jön, en Mason, en Avrupalı, toplumun geleneksel kesimlerini en rahatsız eden kısmına karşı yapılmış bir harekettir.” İttihat ve Terakki Cemiyetinin hürriyetleri kısıtlayıcı çıkarmış olduğu kanunlar vardır. Tatil-i Eşgal Kanunu, Matbuat Nizamnamesi, Serseri Nizamnamesi ve Cemiyetler Kanunu.⁵⁵⁷ Sina Akşin 31 Mart Vaka'sında slogan “şeriat isteriz” idi fakat gerçekte muhalefetin İttihat ve Terakki'ye karşı düzenlemiş olduğu başarılı olmayan askeri bir darbe yorumunu yapmıştır.⁵⁵⁸

Ali Birinci'ye göre, 31 Mart Vaka'sı olana dek İttihat ve Terakki'nin tekeli tavrı kendisinden başka hiçbir siyasi teşekküle hayat hakkı tanımamıştır. Meşrutiyetin ilanından sonra da İttihat-ı anasırdan bahseden İttihat ve Terakki'nin artık bu kavramdan kastettiği kendisine itaat olmuştur. Çünkü II. Abdülhamid'e rağmen iktidarın rakipsiz merkezi idi yorumunu yapmıştır.⁵⁵⁹ Ali Birinci 31 Mart öncesi dönemde yayımlanan gazetelerin el birliği ile siyasi ateşi yükselttikleri ve sivil -asker halkı huzursuz ettiklerini ifade etmiştir.⁵⁶⁰ Birinci, 31 Mart Vak'asını esas itibarıyla II. Meşrutiyet dönemi mektepli zabıtlarının öncülük ettiği askeri bir isyan olarak nitelmiştir. Dolayısıyla askerleri böyle bir harekete tahrik ve teşvik eden

⁵⁵⁵ Alkan, *Ordu ve Siyaset*, s. 112.

⁵⁵⁶ Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Furkası*, s. 22- 23

⁵⁵⁷ Y. Doğan Çetinkaya, Yavuz Selim Karakışla ile Röportaj: ss. 7- 27.

⁵⁵⁸ Akşin, *Jön Türkler*, s. 125.

⁵⁵⁹ Birinci, “31 Mart Vaka'sı”, s. 194.

⁵⁶⁰ Birinci, “31 Mart Vak'ası”, s. 196.

gelişmelere bakmak gerekir demiştir. Birinci aksi takdirde isyanın sloganı olan “şariat isteriz” ile birlikte kan döken askerleri fıkıh veya şariat mütehasısı gibi değerlendirmek gerekir yorumunu yapmıştır.⁵⁶¹

Gazetelerin birbirlerine karşı kullanmış olduğu sert üslup ve yazılarda bu vak’anın oluşmasında etkili olmuştur. Özellikle İttihat Terakki taraftarı *Tanin* gazetesinin başmuharriri Hüseyin Cahit’in keskin ve sivri kalemiyle büyük tepkilere sebep oluyordu. Mübarezeyi seven Hüseyin Cahit’in aşağıda aynen aldığımız ifadelerinin matbuat âleminde harareti çok arttırdığı söylenebilir.⁵⁶²

Hayatta en çok mübarezeyi severim. En mesud günlerim en şiddetli hücumu uğradığım, en şiddetle hücum ettiğim zamanlardır. O zaman damarlarımda hayat veren bir ateş tutuşur, hayatın solukluğu silinir ve gözümün önünde bir gaye canlanır...Fenalığa karşı müsamahakar, lakayd ve ya müsaadekar duranları sarsmak, hepsini bu mübareze meydanına çekmek isterim...

Akşin Somel 31 Mart ile ilgili olarak; hürriyet ortamında kamusal alanda da batı yanlısı nitelik taşıyan gelişmeler olmuştur. Sinema ve tiyatro gösterimleri, kadınların peçesiz dolaşması, saçlarını açması gibi hareketler mutaassıp halk içinde “din elden gidiyor mu” korkusuna neden olmuştur. Bu tedirginliklere ilaveten İkinci Meşrutiyetin ilanından kısa bir süre sonra meydana gelen dış gelişmeler Avusturya- Macaristan tarafından Bosna-Hersek topraklarının ilhak edilmesi, Bulgaristan’ın bağımsızlığını ilan etmesi İstanbul basınında darbe etkisi yapmıştır. Halk “hürriyet olunca artık her şey elden gidiyor mu” korkusunu yaşamıştır. Cemiyetin baskıyı artırması, gazeteci Hasan Fehmi’nin öldürülmesi tepkiyi artırmıştır. 31 Mart hadisesine bu gelişmeleri göz önünde tutarak bakmak gerektiğini belirtmiştir.

İsmail Kara, 31 Mart Vak’asının sadece “irtica” olarak tanımlanması bu hareketin içinde bulunan meşrutiyetperver, demokratik taraflarının

⁵⁶¹ Birinci, “31 Mart Vak’ası”, s. 197, *Askerin durumu ile ilgili geniş bilgi için Alkan, *Ordu ve Siyaset*, s. 67.

⁵⁶² “Felsefe-i Mücadele” *Nevsal-i Milli* -1330, s. 15, Aktaran: Birinci, “31 Mart Vaka’sı”, s. 196.

görünmesini ve muhalefetin dini sembolleri de kullanarak halkla münasebete geçme kanallarını gölgelemiştir yorumunu yapmıştır.⁵⁶³

Ahmet T. Alkan, Otuzbir Mart Vak'ası için ordu içindeki kuvvet dengelerinin meşrutiyet rejimine göre yeniden şekillenerek kendilerine bir konum belirlemesi değerlendirmesinde bulunmuştur.⁵⁶⁴ Ayaklanmanın daha çok asker ve çavuş derecesinde meydana gelmesi dikkati çekmektedir. Aynı şekilde askerler tarafından bastırılmış olması da Osmanlı ordusu içindeki siyasetleşmenin boyutunu göstermesi bakımından önemlidir.⁵⁶⁵

Ahmet B. Kuran'a göre, 31 Mart Vak'ası istibdadın geri getirilip, meşrutiyetin kaldırılması gibi düşüncelerden dolayı meydana gelmemiştir. Olayın birinci günü Meclis-i Mebusan Reisi Ahmet Rıza ve basında otorite gibi hareket eden Hüseyin Cahid Bey'lere saldırılmak istenmesinden anlaşılıyor ki esas amaç meşrutiyet rejiminin ve demokrasinin uygulanmasına engel olan unsurların ortadan kaldırılmasıdır.⁵⁶⁶ "Meşrutiyet aleyhtarlığı hakkında en ufak bir şey ileri sürmemişlerdir".⁵⁶⁷

İttihat ve Terakki Cemiyetini temsil eden hükümetin iktidardan uzaklaştırılıp, tarafsız devlet adamlarının getirilmek istenmesi de bu gayeyi destekler niteliktedir. Fakat olayın gidişatı birkaç gün içinde hedef değiştirmiş ve hükümet otoritesi kalmamıştır. Sokaklarda havaya silah sıkarak isteklerini dile getiren sarhoş askerler görmek "umuru adiyeye" den olmuştur. Tam olarak bir anarşi meydana gelmiştir.⁵⁶⁸ 31 Mart Olayından iki hafta sonra II. Abdülhamid saltanattan indirilmiştir. Gerek tarihi belgeler gerekse olayların akışındaki mantık örgüsü II. Abdülhamid'in 31 Mart vakasını teşvik ya da tertip etmediğini göstermektedir. Buna rağmen hadiseden sorumlu tutuluyor olması resmi tarihçilik açısından bir problemin olduğunu göstermektedir.⁵⁶⁹ A. Birinci 31 Mart olayının abartılı bir şekilde ortaya konması ve ancak Hareket ordusu ile sona erdirilmiş büyük bir isyan

⁵⁶³ Kara, *Siyasi Görüşler*, s. 7.

⁵⁶⁴ Ahmet Turan Alkan, "Ordu Siyaset İlişkisinin Tarihine Bir Derkenar: 31 Mart Vakası ve Sonuçları", Osmanlı, C. 2, Siyaset, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 422.

⁵⁶⁵ Alkan, *Ordu ve Siyaset*, s. 102.

⁵⁶⁶ Kuran, "31 Mart Hadisesi", s. 557.

⁵⁶⁷ Kuran, *İnkılâp Hareketleri*, s. 462.

⁵⁶⁸ Kuran, "31 Mart Hadisesi", s. 558.

⁵⁶⁹ Alkan, "Ordu Siyaset İlişkisi", s. 428.

olarak takdim edilmesinin doğru olmadığı görüşündedir. Hareket ordusu İstanbul'a geldiğinde ordunun zaten kışlasına dönmüş olduğunu ve Meclis'in çalışmaya başladığını ifade etmiştir.⁵⁷⁰

Derviş Vahdeti *Volkan* gazetesinde “Padişahım hürriyet alınmaz, lütuf olarak verilir” şeklinde yazması endişeye sebebiyet vermiştir.⁵⁷¹ Güresin'e göre Vahdeti'nin amacı, meşrutiyeye aykırı gelişen olayları kullanarak şeriatçılığı geri getirmek üzere siyasi bir topluluk örgütlemektir.⁵⁷² 31 Mart Vak'ası Vahdeti'nin şahsına indirgenmiş bir irtica hareketi olarak değerlendirilmektedir. Bu durumu S. Kocabaş “aslında perde arkasındakilerin” kendilerini gizlemek için Vahdeti'yi bir maske ve “günah keçisi” olarak kullandıkları şeklinde ifade etmiştir.⁵⁷³

⁵⁷⁰ Birinci, “31 Mart”, s. 208.

⁵⁷¹ Kuran, “31 Mart Hadisesi”, s. 559.

⁵⁷² Güresin, *31 Mart İhtilali*, s. 33.

⁵⁷³ Süleyman Kocabaş, *31 Mart Olayı'nın İç Yüzü*, İstanbul: Vatan Yayınları, 2005, s. 86.

SONUÇ

Meşrutiyetin ilanının ardından başta İstanbul olmak üzere bazı şehir merkezlerinde yapılan gösteriler Meşrutiyetin oldu-bittisine karşı yapılmış sınırlı bir sempatik destektir. Aydınların ordu desteği ile gerçekleştirdiği bir hareket olan II. Meşrutiyet, Osmanlı tarihindeki en geniş demokrasi tecrübesi olarak değerlendirilebilir.

Osmanlı Devletinde bir bayram coşkusu içinde karşılanan II. Meşrutiyetin ilanı *Volkan* gazetesinde otuz senedir tutulan orucun sonunda yapılan bayrama benzetilir. Bu gazetenin meşrutiyetin gerekliliğine olan inancını göstermesi bakımından önemli bir ifade olarak değerlendirilebilir. Meşrutî yönetim ve bunun bir unsuru olarak meclisin önemine dair vurgusu gazetenin pek çok yazısında görülür. Meclisin açılışından kısa bir süre sonra birtakım siyasal gelişmeler yaşanmıştır. Kamil Paşa'nın sadarettten düşürülmesi, miting ve toplantı yasakları, cemiyete mensup olmayanların memuriyete alınmaması, hükümet içinde hükümet olma, faili meçhul cinayetler, dine aykırı uygulamalar gibi gelişmeler ile İttihat Terakkinin meclis üzerinde baskı kurduğunu ve bu durumun meclisin etkinliğini ortadan kaldırarak istibdada “otoriter” yönetime yol açtığı savunulur. Bu durum gazetede “istibdat cadısı”nın Şeref Sokağında yeniden hortladığı şeklinde vurgulanmıştır.

Volkan Gazetesi ilk sayısından itibaren kararlı bir şekilde meşrutî yönetimi ve baskıcı rejime karşılık anayasal düzenisavunmuştur. II. Meşrutiyetin ilanını takiben ilk altı ay istisna olmak üzere, istibdada karşı hürriyet ve özgürlüklerin savunucusu olarak ortaya çıkan İttihat Terakki'nin siyasi iktidarı kendi bünyesinde toplayıp meşrutiyete zıt istibdatçı tutumlar sergilemesine muhalefet etmiştir.

Volkan gazetesinde meşrutiyet kavramının “meşru olan meşrutiyet” üzerinden devlet anlayışında yer bulmuş olduğunu gördük. Gazetede müsavat kavramı hukuki ve dini anlamda muhteva değişikliği göz önünde tutularak ele alınmaya çalışılmıştır. *Volkan* gazetesinde en çok bahsi geçen konular ve kavramlar, Kanun, Kanun-i Esasi, İttihat ve Terakki Cemiyeti,

Kamil Paşa, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti, Meclis-i Mebusan, meşrutiyet, istibdat ve yeni istibdat, hürriyet, *Tanin* gazetesi, Avrupa, İstanbul ile ilgili siyasi meseleler olduğunu söyleyebiliriz. *Volkan* gazetesinin Osmanlı Devletinin medeni dünyaya taşıyacak olan parlamenter sistemi yani meşrutiyeti benimsediğini görüyoruz. Hukukun üstünlüğü ve kanuna riayet çokça bahsi geçen kavramlardır. Burada “geleneksel” olan ile “yeni” olanı meczetme çabası içinde işlemeye çalıştığımız kavramlar *Volkan* gazetesinin devlet ve yönetim ve toplum hakkında görüşleri ile ilgili bizi aydınlatmaktadır. Bu kavramlar birbirleri ile bağlantını ve tamamlayan kavramlardır. Türkiye’nin bugünkü siyasal hayatının belirleyicisi hükmünde olan II. Meşrutiyet döneminin ilk evresinde yayın hayatına başlamış olan *Volkan* gazetesinde anayasal düzen, meclis, partilerin varlığı, kamuoyu oluşturma, basın özgürlüğü, kişi hak ve hürriyetlerinin tüm sayılarında savunulduğu görülmüştür. Vahdeti fikir hürriyetini savunduğu için masonluğun aleyhinde olmasına rağmen mason locasının kaldırılmasına karşı çıkmıştır.

Bütün bu gelişmeler neticesinde meşrutiyetin ilanında önemli gördüğü ve “mukaddes” bir cemiyet olarak adlandırdığı İttihat Terakki Cemiyetine olan muhabbeti giderek dozu artan bir muhalefete dönüşmüştür. Özellikle Serbesti gazetesi başyazarı Hasan Fehmi Bey’in cinayetinin ardından katilin bulunmaması muhalefetin şiddetini daha da artırmıştır. Hasan Fehmi Bey cinayetinden yaklaşık bir hafta sonra 31 Mart Vakası meydana gelmiştir. Bu durum gazetede “İnkılab-ı şer‘i” olarak yer almıştır ve askerlere övgüleryağdırılmıştır.

Resmi tarihte “irtica” olarak nitelenen 31 Mart Vak’asının meşrutiyet rejimine karşı değil İttihat ve Terakki cemiyetinin istibdatçı tutumlarına karşı gerçekleştirilmiş bir ayaklanma olduğu değerlendirilebilir. Vahdeti yazılarında dini hassasiyetlerinden dolayı şeriata aykırı uygulamalara açık bir şekilde karşı çıkmıştır. Aynı şekilde orduya mensup bazı askerlerin bu konuda sıkıntılarını dile getirdikleri mektupları yayımlamış olması kendisinin resmi tarih yazınında “mürteci, hain” olarak 31 Mart olayında kışkırtıcılıkla suçlanmasına sebep olmuştur. Vahdeti’nin

yazılarında bu şekilde itham edilmesine sebep olacak bir husus görülmemiştir. Bilakis hem iç siyaset ile ilgili yapıcı ve yerinde yapmış olduğu eleştiriler hem de dış siyaseti takip ediyor olması dönemi içinde entellektüel bir kişilik olduğunu göstermektedir. Üç yıl öncesinden Balkan savaşlarının çıkacağı öngörüsünde bulunmuştur. *Volkan* gazetesinde Bediüzzaman Said Kürdi tarafından “meşrutiyet ki adalet, meşveret ve kanunda inhisarı kuvvetten ibarettir” şeklinde yapılan tanımın meşruti bir yönetimin ötesinde bugünün demokratik değerlerini kapsayan bir ifade olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

1. Volkan Gazetesi'ndeki Makaleler

- A.Şehâbeddin.“Din”, *Volkan Gazetesi*, 27 Ocak 1909, Numara: 27.
- Abd-i Ahkar-i Muhammedî. “Muhterem Volkan Ceridesi Sermuharrir-i Mükerrerimine”, *Volkan Gazetesi*, 4 Nisan 1909, Numara: 94.
- Mehmed Hulûsi, K. 3 nefer Nuri,ve öte. “Varaka”, *Volkan Gazetesi*, 31 Mart 1909, Numara: 90.
- Arnavutköyü'nden A. Hilmi. “İttihâd-ı Muhammedî Cemiyet-i Celîlesine”, *Volkan Gazetesi*, 23 Mart 1909, Numara: 82.
- Bâyezid Dersiâmlarından Abdünnâfi. “Şeyhülislam Efendî Hazretlerine Açık Âriza”, *Volkan*, 3 Nisan 1909, Numara: 93.
- Bayezid Dersiâmlarından Abdünnâfi. “Harbiye Nazırıyle Ders Vekaletinin nazar-ı Dikkatlerine”, *Volkan Gazetesi*, 26 Mart 1909, Numara: 85.
- Bediüzzaman Said-i Kürdî. “Lemeân-i Hakikat ve İzâle-i Şübühât”, *Volkan Gazetesi*, 13 Nisan 1909, Numara: 103, s. 4.
- Bediüzzaman Saîd-i Kürdî. “Hakikat”, *Volkan Gazetesi*, 11 Mart 1909, Numara: 70.
- Bediüzzaman Said-i Kürdî. “Yaşasın Şeriat –ı Garra”, *Volkan Gazetesi*, 14 Mart 1909, Numara: 73
- Bediüzzaman Said-i Kürdî. “Yaşasın Şeriat –ı Ahmedî”,*Volkan Gazetesi*, 18 Mart 1909, Numara: 77.
- Bediüzzaman-ı Kürdî'nin Fihriste-i Makâsıdı ve Efkârının Programıdır”, *Volkan Gazetesi*, 24 Mart 1909, Numara: 83.
- Bediüzzaman-ı Kürdî'nin Fihriste-i Makâsıdı ve Efkârının Programıdır, *Volkan Gazetesi*, 24 Mart 1909, Numara: 84.
- Bediüzzaman Said-i Kürdî.“Sadây-ı Hakikat”, *Volkan Gazetesi*, 27 Mart 1909, Numara: 86.

- Bediüzzaman Said-i Kürdî. “Reddü’l Evham”, *Volkan Gazetesi*, 1 Nisan 1909, Numara: 91.
- Bediüzzaman Said-i Kürdî. “Ziyâ-i Hakîkat”, *Volkan Gazetesi*, 7 Nisan 1909, Numara: 98.
- Bediüzzaman Said-i Kürdî. “Lemeân-i Hakikat ve İzâle-i Şübühât”, *Volkan Gazetesi*, 11 Nisan 1909, Numara: 101.
- .Bediüzzaman Said-i Kürdî. “Lemeân-ı Hakikat ve İzâle-i Şübühât”, *Volkan Gazetesi*, 12 Nisan 1909, Numara: 102.
- Bediüzzaman Said-i Kürdî. “Biraderim Derviş Vahdeti Bey’e”, *Volkan Gazetesi*, 15 Nisan 1909, Numara: 105.
- Bediüzzaman Said-i Kürdî. “Lemeân-i Hakikat ve İzâle-i Şübühât”, *Volkan Gazetesi*, 15 Nisan 1909, Numara: 105.
- Beşinci Alay Namına. “Nidâ-yı Mazlumâne”, *Volkan Gazetesi*, 28 Mart1909, Numara: 87.
- Beyânülhak Muharrirlerinden Hüseyin Hâzım. “Hissiyât-ı Dîniyye”, *Volkan Gazetesi*, 9 Mart 1909, Numara: 68.
- Derviş Vahdeti. “Volkan”, *Volkan Gazetesi*, 11 Aralık 1908, Numara: 1.
- Derviş Vahdeti. “Hak”, *Volkan Gazetesi*, 12 Aralık 1908, Numara: 2.
- Diyarbakirli Ziya. “Nefs’ülEmr”, *Volkan Gazetesi*, 11Aralık 1908, Numara: 1.
- Ebu’l Feyzi. “Biraz Hakikatten Efkâr-ı Umûmiyye”, *Volkan Gazetesi*, 3 Nisan 1909, Numara: 93.
- Erbilli Fakihvelizâde M. Bedri Örfî. “Tarîk-i Hakka Dâvet”, *Volkan Gazetesi*, 2 Nisan 1909, Numara: 9.
- Erbilli Fâkihzade M. Bedreddin Örfî. “Tarîk-i Hakka Dâvet”, *Volkan Gazetesi*, 30 Mart1909, Numara: 89.
- Fâruki Ömer. “Hüküm Galibindir”, *Volkan Gazetesi*, 14 Aralık 1908, Numara: 4.

- Faruki Ömer. “Tercüman-ı Vatan”, *Volkan Gazetesi*, 19 Aralık 1908, Numara: 9.
- Faruki Ömer. “Yadigar-ı Hayatım’dan İstikbalde Tearakki”, *Volkan Gazetesi*, 17 Ocak 1909, Numara: 23.
- Fârûkî Ömer. “Meclis-i MebusanRiyâsetiAliyyesine- Açık Mektup”, *Volkan Gazetesi*, 26 Ocak 1909, Numara: 26.
- Fârûki Ömer. “İhtilâf mı Tefrika mı”, *Volkan Gazetesi*, 27 Ocak 1909, Numara: 27.
- Fârûkî Ömer. “Hakikat Hakikattir”, *Volkan Gazetesi*, 13 Mart 1909, Numara: 72.
- Farûki Ömer. “Fesfahi’s – Safhi’lCemîl”, *Volkan Gazetesi*, 20 Mart 1909, Numara: 79.
- İbnü’z Ziya. “İcmali Dahili”, *İstişare*, Nu. 12(27 Teşrin –i Sani 1324).
- İkdam. “Doktor Nâzım Bey’in Konferansları”, *Volkan Gazetesi*, 13 Mart 1909, Numara: 72.
- İlmiyeden M.Hilmi. “Şeriat İsteriz Ünvanı Altında İstemeyiz Fikri”, *Volkan Gazetesi*, 11 Mart 1909, Numara: 70.
- İlmiyeden Keskimî Mehmed Şevkî. “Varaka”, *Volkan Gazetesi*, 29 Mart 1909, Numara: 88.
- Fatih Dersiamlarından Divrikî Kadızâde Abdullah Ziyâüddin. “Aynen “Li Külli mubtulin muhik” (Her iptal edilen için haklı bir sebep vardır.), *Volkan Gazetesi*, 9 Mart 1909, Numara: 68.
- Fatih Dersiâmlarından Divrikî Kadızâde Abdullah Ziyâüddîn. “Aynen Li Külli mubtulin muhik” (Her iptal edilen için haklı bir sebep vardır.), *Volkan Gazetesi*, 10 Mart 1909, Numara: 69.
- Fatih Dersiâmlarından Divrikî Kadızâde Abdullah Ziyâüddîn. “Aynen “Li Külli mubtulin muhik” (Her iptal edilen için haklı bir sebep vardır.), *Volkan Gazetesi*, 17 Mart 1909,Numara: 76.

Fatih Dersiâmlarından Divrikî Kadızâde Abdullah Ziyâüddîn. “Aynen “Li Külli mubtlin muhîk” (Her iptal edilen için haklı bir sebep vardır.), *Volkan Gazetesi*, 18 Mart 1909, Numara: 77.

Fatih Dersiamlarından Divrikî Kadızâde Abdullah Ziyâüddîn. “Aynen “Li Külli mubtlin muhik” (Her iptal edilen için haklı bir sebep vardır.) *Volkan Gazetesi*, 19 Mart 1909, Numara: 78.

Fâtih Mûciz Dersiamlarından Dağıstanlı Ahmed Seyfeddin. “Arzu Nukûşi’l-müfâd ilâ Fâdilin ve Ekâbiri’l- ibad”, *Volkan Gazetesi*, 4 Nisan 1909, Numara: 94.

İttihad ve Terakki Cemiyeti âciz âzalarından Kolağası Resneli Niyazi. “Gazetelerde Görülen Telgrafnâme Sûretidir”, *Volkan*, 19 Mart 1909, Numara: 78.

İttihad-ı Muhammedî Âza-yı kirâmından Saâdetlü SiyâdetlüSehl Paşa Hazretleri tarafından matbaamıza ihdâ buyurulup Bayezid Dersiâmlarından Mehmed Emin Efendi Vâsıtasıyle tercüme edilen makâle-i belîga-i Arabiyyenin sûret-i tercümesidir. “Devâ-i âcilİttihaddır”, *Volkan Gazetesi*, 28 Mart 1909, Numara: 87.

İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti Azâsından Kürsî Şeyhlerindem Abdurrahim. “İslâm- Nifâk”, *Volkan Gazetesi*, 30 Mart 1909, Numara: 89.

İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti Dersâadet Merkezi. “Firzovik’e çekilen telgrafnâme suretidir”, *Volkan Gazetesi*, 31 Mart 1909, Numara: 90.

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti mukaddesesi azasından ve Bayezid Dersiamlarından Orduvî Osman. “Feveran”, *Volkan Gazetesi*, 27 Mart 1909, Numara: 86.

İttihad-ı Muhammedi Cemiyet-i Mukaddesesi azasından ve Bayezid Dersiamlarından Orduvî Osman Bedreddin. “Feveran”, *Volkan Gazetesi*, 29 Mart 1909, Numara: 87.

İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti. “Beyannâme”, *Volkan Gazetesi*, 4 Mart 1909, Numara: 63.

- İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti. Dersaadet Merkezi Volkan İdarehânesi, “Beyanname”, *Volkan Gazetesi*, 16 Mart 1909, Numara: 75.
- Bediüzzaman-ı Kürdî Saîd. “Reddü’l Evham”, *Volkan Gazetesi*, 31 Mart 1909, Numara: 90.
- Bediüzzaman-ı Kürdî Saîd. “Reddü’l Evham”, *Volkan Gazetesi*, 1 Nisan 1909, Numara: 91.
- Hafız Sadık, “Talebe –i Ulum”, *Volkan Gazetesi*, 26 Mart 1909, Numara: 85.
- Hamiyetli Bursalılar Namına İbrahim Hilmi, “Bursa’dan Varaka:”, *Volkan Gazetesi*, 18 Mart 1909, Numara: 77.
- Kâtib, Muhammed Ömer. “İttihad-ı İslam”, *Volkan Gazetesi*, 29 Mart 1909, Numara: 88.
- Kıbrıslı Derviş Vahdeti. ”Kamil Paşa”, *Volkan Gazetesi*, 12 Aralık 1908, Numara: 2.
- Kıbrıslı Derviş Vahdeti. “İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti Nizamnamesi”, *Volkan Gazetesi*, 16 Mart 1909, Numara: 75.
- Kıbrıslı Hafız Derviş Vahdeti. “İzaerad’allahuşey’enheyte’elehuesbabehu”, *Volkan Gazetesi*, 16 Mart 1909, Numara: 75.
- Lütfi. “Bir Pîr-i Siyasetimiz için”, *Volkan Gazetesi*, 22 Şubat 1909, Numara: 53.
- M.Ali. “Acı Hakikatler”, *Volkan Gazetesi*, 22 Şubat 1909, Numara: 53, ss. 2-3. ; *Volkan Gazetesi*, Numara: 24.
- M.Âli. “İnhilâl eyleyen Dersaadet Mebusluğuna bîtaraf bir zat nereden bulmalı?...”, *Volkan Gazetesi*, 8 Mart 1909, Numara: 67.
- M.Âli. “Siyâsiyâtta Şahsın Ehemmiyeti”, *Volkan Gazetesi*, 12 Mart 1909, Numara: 71.
- M.A. “Ey Osmanlılar!!! Hürriyet-i Şahsiyyenize Tecâvüz Olunuyor!!..”, *Volkan Gazetesi*, 28 Şubat 1909, Numara: 59.

Merhum Âtîf Bey'in mezunlarından ve Bâyezîd Dersiâmlarından Divrikî Mehmet Emin Hayreti. "Feveran", *Volkan Gazetesi*, 25 Mart 1909, Numara: 84.

Merhum Âtîf Bey'in mezunlarından ve Bâyezîd Dersiâmlarından Divrikî Mehmet Emin Hayreti. "Feveran", *Volkan Gazetesi*, 26 Mart 1909, Numara: 85.

Nalbandzâde İsmail Şemseddin, Hukukdan Mehmet Nuri, Balabanzâde İsmail Hakkı, Cafer Tayyar. "Sapanca'dan Telgrafnâme 10.000 Kişinin İttihâd-ı Muhammedî'ye Duhûlü", *Volkan Gazetesi*, 31 Mart 1909, Numara: 90.

Namık Kemal. *Renan Müdafaaamesi: İslamiyet ve Maarif*, Milli Kültür Yayınları, Ankara: 1962.

Nizamiye alay 1 T 3 K 2 Çavuş Çerkes Ahmed, Birinci Nişancı T 2 Emin-i Bölük Çerkes Said Bey. "Umum Asker Kardeşlerimize Bir Nasihat", *Volkan Gazetesi*, 18 Nisan 1909, Numara: 108.

Rıza Nur. "Biz de görüyoruz ki, iş fenâ gidiyor!", *Volkan Gazetesi*, Numara: 74.

Sehl Fazl. "Merhum Seyyid Paşazâde Saadetlü Sehl Fazl Paşa Hazretleri tarafından matbaamıza ihdâ buyurulup Bayezid Dersiâmlarından Mehmed Emin Efendi Vâsıtasıyla tercüme edilen makâle-i belîga-i Arabiyyeninsûret-i tercümesidir.", *Volkan Gazetesi*, 10 Mart 1909, Numara: 69.

Sehl Fazl Paşa Hazretleri. "Sadây-ı İttihâd", çev. Bayezid Dersiâmlarından Divrikî Mehmed Emin hazretleri", *Volkan Gazetesi*, 17 Nisan 1909, Numara: 107.

Vahdeti. "Nutuk", *Volkan Gazetesi*, 11 Aralık 1908, Numara: 1.

Vahdeti. "Hüseyn Cahid Bey'e", *Volkan Gazetesi*, 11 Aralık 1908, Numara: 1.

- Vahdeti. “Sabah –ı Hürriyet yahudDireklerarasıVak’ası”, *Volkan Gazetesi*, 17 Aralık 1908, Numara: 7.
- Vahdeti. “Hakikat Hakikattir”, *Volkan Gazetesi*, 17 Aralık 1908, Numara: 7.
- Vahdeti. “Siyaset–i Hâzıra ve Sezai Bey”, *Volkan Gazetesi*, 25 Aralık 1908, Numara: 14.
- Vahdeti. “TeşrihiMuktezî Bir Hâlet –i Rûhiyye”, *Volkan Gazetesi*, 26 Aralık 1908, Numara: 15.
- Vahdeti. “Halife-i İslam Abdülhamid Han Hazretlerine Açık Mektup Yahud Maraz-ı Millet”, *VolkanGazetesi*, 10 Ocak 1909, Numara: 17.
- Vahdeti. “Halife-i İslam Abdülhamid Han Hazretlerine Açık Mektup Yahud Maraz-ı Millet”, *Volkan Gazetesi*, 11 Ocak 1909, Numara: 18.
- Vahdeti. “Sadrazam Kâmil Paşa’nın Muzafferiyet-i Hârikulâdesi”, 14 Ocak 1909, Numara: 20.
- Vahdeti. “Münafıkla Muannid”, *Volkan Gazetesi*, 15 Ocak 1909, Numara: 21.
- Vahdeti. “Melhameler Mitranlar”, *Volkan Gazetesi*, 17 Ocak 1909, Numara: 23.
- Vahdeti. “Halife-i İslam Abdülhamid Han Hazretlerine Açık Mektup Yahud Maraz-ı Millet’ten” , *VolkanGazetesi*, 23 Ocak 1909, Numara: 24.
- Vahdeti. “Açıkça İttihad-ı İslam” , *Volkan Gazetesi*, 23 Ocak 1909, Numara 24.
- Vahdeti. “Müjde İttihat ve Terakki Cemiyeti Eskisinden Ziyade Kuvvet Buldu”, *Volkan Gazetesi*, 23 Ocak 1909, Numara: 24.
- Vahdeti. “Tenzîl-i Maâşatyâhud İdare-i MeşrûtadaKayd-ı Hayat Yoktur.”, *Volkan Gazetesi*, 31 Ocak 1909, Numara: 31.
- Vahdeti. “Ulemây-ı Kirâmın Nazar-ı İntibâhına”, *Volkan Gazetesi*, 9 Şubat 1909, Numara: 40.
- Vahdeti. “Din- Kavmiyet”, *Volkan Gazetesi*, 10 Şubat1909, Numara: 41.
- Vahdeti. “Şûrâ-yı Ümmet”, *Volkan Gazetesi*, 13 Şubat 1909, Numara: 44.

- Vahdeti. “Buhrân-ı Vükelâ“, *Volkan Gazetesi*, 15 Şubat 1909, Numara: 46.
- Vahdeti. “Devr-i Hürriyet mi Yoksa İstibdat mı”, *Volkan Gazetesi*, 17 Şubat 1909, Numara: 48.
- Vahdeti. “Sebbeke men Bellegake”, *Volkan Gazetesi*, 18 Şubat 1909, Numara: 49.
- Vahdeti. “Şeyhülislâm Hazretlerine”, *Volkan Gazetesi*, 19 Şubat 1909, Numara: 50.
- Vahdeti. “Acele Şeytandan, Te’ennî Rahman’dandır”, *Volkan Gazetesi*, 20 Şubat 1909, Numara: 51.
- Vahdeti. “Şeyhülislam Efeninin Nazar-I Dikkatine”, *Volkan Gazetesi*, Numara: 56.
- Vahdeti. “Londra Mektupları”, *Volkan Gazetesi*, 28 Şubat 1909, Numara: 59.
- Vahdeti. “Volkan”, 5 Mart 1909, Numara: 64.
- Vahdeti. “İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti’nin Hakikati”, *Volkan Gazetesi*, 9 Mart 1909, Numara: 68.
- Vahdeti. “İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti’nin Hakikati“, *Volkan Gazetesi*, 10 Mart 1909, Numara: 69.
- Vahdeti. “Volkan”, *Volkan Gazetesi*, 13 Mart 1909, Numara: 72.
- Vahdeti. “Alaylı-Mektebli Zâbitanla Askerler”, *Volkan Gazetesi*, 23 Mart 1909, Numara: 82.
- Vahdeti. “Volkan”, *Volkan Gazetesi*, 28 Mart 1909, Numara: 87.
- Vahdeti. “Hükümet içinde Hükümet”, *Volkan Gazetesi*, 29 Mart 1909, Numara: 88.
- Vahdeti. “Blöf- Gözdağı”, *Volkan Gazetesi*, 1 Nisan 1909, Numara: 91.
- Vahdeti. “İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti ve Mevlid-i Nebevî-i Hazreti MustafavîResm-i Küşâd”, *Volkan Gazetesi*, 5 Nisan 1909, Numara: 95.

- Vahdeti. “İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ve Mevlid-i Nebevi Hazret-i Mustafavi Resmi Küşad”, *Volkan Gazetesi*, 06 Nisan 1909, Numara: 96.
- Vahdeti. “Teskîn-i Helecan Emr-i Muhâl”, *Volkan Gazetesi*, 12 Nisan 1909, Numara: 102.
- Vahdeti. “Halife-i İslam Abdülhamid Han Hazretlerine”, *Volkan Gazetesi*, 12 Nisan 1909, Numara: 104.
- Vahdeti. “Öte, Beri”, *Volkan Gazetesi*, 17 Nisan 1909, Numara: 107.
- Vahdeti. “Asker Kardeşlerimizden Selâmet-i Vatan Namına Rica”, *Volkan Gazetesi*, 18 Nisan 1909, Numara: 108.
- Vahdeti. “Zaptiye Nezaretine Cevabımız”, *Volkan Gazetesi*, 20 Nisan 1909, Numara: 110.
- Volkan Gazetesi*, 11 Aralık 1908, Numara: 1.
- Volkan, “Kahraman –ı Hürriyet Niyazi ve Enver Beylere”, *Volkan Gazetesi*, 12 Aralık 1908, Numara: 2.
- Volkan, “Şeytanlar Devri”, *Volkan Gazetesi*, 3 Aralık 1908, Numara: 3.
- Volkan Gazetesi*, 14 Aralık 1908, Numara: 4.
- Volkan, “İkdam Refikimize”, *Volkan Gazetesi*, 15 Aralık 1908, Numara: 5.
- Volkan, “Askerlerimiz Ne Olmalı”, *Volkan Gazetesi*, 16 Aralık 1908, Numara: 6.
- Volkan Gazetesi*, 16 Aralık 1908, Numara: 6.
- Volkan, “Tehlikenin En Büyüğü”, *Volkan Gazetesi*, 22 Aralık 1908, Numara: 12.
- Volkan, “Şuray –ı Ümmet Tehdide, Tanin Jurnalciliğe başladı...”, *Volkan Gazetesi*, 10 Ocak 1909, Numara: 17.
- Volkan, “Hariciye Nazırının Nazar-ı Dikkatine”, *Volkan Gazetesi*, 25 Ocak 1909, Numara: 25.
- Volkan Gazetesi*, 27 Ocak 1909, Numara: 27.

Volkan, “Ali Kemal Bey’den Rica”, *Volkan Gazetesi*, 28 Ocak 1909,
Numara: 28.

Volkan, “İstibdata Doğru”, *Volkan Gazetesi*, 1 Şubat 1909, Numara: 32.

Volkan, “Kanûn-i Adâlet mi? Yoksa Kanûn-i İstibdât”, *Volkan Gazetesi*, 4
Şubat 1909, Numara: 35.

Volkan, “Tiyatrolar Ahlâkımıza Nasıl Tesir Ediyor”, *Volkan Gazetesi*, 8
Şubat 1909, Numara: 39.

Volkan, “Dâhiliye Nâzırı”, *Volkan Gazetesi*, 11 Şubat 1909, Numara: 42.

Volkan Gazetesi, 14 Şubat 1909, Numara: 45.

Volkan, “Tebeddülü Vükela Münakaşaları”, *Volkan Gazetesi*, 14 Şubat 1909,
Numara: 45.

Volkan, “İl’an”, *Volkan Gazetesi*, 20 Şubat 1909, Numara: 51.

Volkan, “Meclis-i Mebusan Riyâset-i Aliyyesine”, *Volkan Gazetesi*, 24
Şubat 1909, Numara: 55.

Volkan, “Serbestî’den Menâfi-i Milliyye Nâmına Bir Davet”, *Volkan
Gazetesi*, 27 Şubat 1909, Numara: 58.

Volkan Gazetesi, 28 Şubat 1909, Numara: 59.

Volkan, “İttihad ve Terakki Cemiyeti’ne”, *Volkan Gazetesi*, 1 Mart 1909,
Numara: 60.

Volkan, “Amîk Bir Tefekkür”, *Volkan Gazetesi*, 6 Mart 1909, Numara: 65.

Volkan, “İşimiz Hep Oyuncak” , *Volkan Gazetesi*, 12 Mart 1909, Numara:
71.

Volkan, “Kamil Paşa Yine Kamil Paşadır.”, 16 Şubat 1909, Numara: 47.

Volkan Gazetesi, 19 Mart 1909, Numara: 78.

Volkan Gazetesi, 21 Mart 1909, Numara: 80.

Volkan Gazetesi, 27 Mart 1909, Numara: 86.

Volkan Gazetesi, 31 Mart 1909, Numara: 90.

- Volkan, “İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti Tertibât”, *Volkan Gazetesi*, 5 Nisan 1909, Numara: 95.
- Volkan, “İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti- La Türki Gazetesi”, *Volkan Gazetesi*, 08 Nisan 1909, Numara: 98.
- Volkan Gazetesi*, 17 Nisan 1909, Numara: 107.
- Yenipazar kazası ahalişi namına Yüz kırk yedi imza eden zevât. “Meclis-i Mebusan Riyaseti Cânib-i Âlîsine”, *Volkan Gazetesi*, 18 Mart 1909, Numara: 77.
- Yozgadî Ali Sâmi. “Berk-i Kazâ”, *Volkan Gazetesi*, 18 Mart 1909, Numara: 77.
- Yüzbaşı F. Kamil. “Aynen Varaka”, *Volkan Gazetesi*, 18 Aralık 1908, Numara: 8.
- “10 Mart Sene 325 tarihinde Meclis-i Mebusan riyaset-i celilesine keşide edilen telgraf suretidir.”, *Volkan Gazetesi*, 26 Mart 1909, Numara: 85.
- “Açıkça İttihâd –ı İslâm”, *Volkan Gazetesi*, 23 Ocak 1909, Numara: 24.
- “Ali Kemal Bey ‘den Rica”, *Volkan Gazetesi*, 28 Ocak 1909, Numara: 28.
- “Atıf Bey’e”, *Volkan Gazetesi*, 12 Aralık 1908, Numara: 2.
- “Bidâyet Mahkemesi Müdde-î Umûmîliğinden ve Hükûmetten Ricam”, *Volkan Gazetesi*, 20 Nisan 1909, Numara: 110.
- “Ders Vekili- Harbiye Nâzırı ve Talebe-i Ulûm”, *Volkan Gazetesi*, 9 Şubat 1909, Numara: 40.
- “Düyûn-i Umûmiyye Direktörlüğüne”, *Volkan Gazetesi*, 2 Nisan 1909, Numara: 92.
- “Cinâyet”, *Volkan Gazetesi*, 8 Nisan 1909, Numara: 98.
- “Diyarbakir’den İcmâ’ –i Siyasî -İ’tizâl-i Siyasî”, *Volkan Gazetesi*, 12 Ocak 1909, Numara: 19.
- “Haşiye”, *Volkan Gazetesi*, 18 Nisan 1909, Numara: 108.

- “Hücûmat-ı Ahrârâne”, *Volkan Gazetesi*, 18 Şubat 1909, Numara: 49.
- “Hüseyin Cahid Bey’e”, *Volkan Gazetesi*, 11 Aralık 1908, Numara: 1.
- “İkdam Müdür ve Sermuharriri Beyefendiye”, *Volkan Gazetesi*, 10 Ocak 1909, Numara: 17.
- “İkinci Temâyül Altında Mürâkabe-i Cânib”, *Volkan Gazetesi*, 15 Ocak 1909, Numara: 21.
- “İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti- La Türki Gazetesi ve Bir Zabıt Tehditnâmesi”, *Volkan Gazetesi*, 7 Nisan 1909.
- “İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti Nizamnâmesi”, *Volkan Gazetesi*, 17 Şubat 1909, Numara: 48.
- “İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti Umum Şubeleriyle Bircümle Efradına”, *Volkan Gazetesi*, 20 Nisan 1909, Numara: 110.
- “İttihat ve Terakki Cemiyeti”, *Volkan Gazetesi*, 22 Mart 1909, Numara: 81.
- “İttihat ve Terakki Cemiyetinin Merkez-i Umumisi Manastır’dır”, *Volkan Gazetesi*, 24 Mart 1909, Numara: 83.
- “Kahraman –ı Hürriyet Niyazi ve Enver Beylere”, *Volkan Gazetesi*, 12 Aralık 1908, Numara: 2.
- “Kâmil Paşa ve İttihad Cemiyeti Bir de Fırka –i Ahrar”, *Volkan Gazetesi*, 10 Ocak 1909, Numara: 17.
- “Kânûn-i Esâfî”, *Volkan Gazetesi*, 20 Şubat 1909, Numara: 51.
- “Kari’in-i Kiramdan Rica”, *Volkan Gazetesi*, 3 Aralık 1908, Numara: 3.
- “Meclis –i Mebusan Bayramı”, *Volkan Gazetesi*, 18 Aralık 1908, Numara: 8.
- “Memduh müstantiklik mührü Müdde-î Umûmîlikten”, *Volkan Gazetesi*, 20 Nisan 1909, Numara: 110.
- “Millet- Asker”, *Volkan Gazetesi*, 22 Mart 1909, Numara: 81.
- “Ne Büyük Semâhat”, *Volkan Gazetesi*, 27 Ocak 1909, Numara: 27.

- “Neyyir-i Hakikat Refikimizden Kanun mu Darbe mi”, *Volkan Gazetesi*, 16 Şubat 1909, Numara: 47.
- “Nutuk”, *Volkan Gazetesi*, 11 Aralık 1908, Numara: 1.
- “Sadây-ı İttihâd”, *Volkan Gazetesi*, 16 Nisan 1909, Numara: 106.
- “Sebbeke men Bellegake”, *Volkan Gazetesi*, 18 Şubat 1909, Numara: 49.
- “Siyaset –i Hazıra ve Sezai Bey”, *Volkan Gazetesi*, 25 Aralık 1908, Numara: 14.
- “Siyasiyat”, *Volkan Gazetesi*, 14 Aralık 1908, Numara: 4.
- “Sû-i Niyyetle Teessüs eden yâhud Sû-i Niyyet Besleyen Cemiyetlerin Hâli”, *Volkan Gazetesi*, 12 Ocak 1909, Numara: 19.
- “Şeytanlar Devri”, *Volkan Gazetesi*, 13 Aralık 1908, Numara: 3.
- “Şuray –ı Ümmet Tehdide, Tanin Jurnalciliğe başladı”, *Volkan Gazetesi*, 10 Ocak 1909, Numara: 17.
- “Tebeddül-i Vükelâ Münâkaşaları”, *Volkan Gazetesi*, 14 Şubat 1909, Numara: 45.
- “Tebrik ve İsti’fa-yı Kusur”, *Volkan Gazetesi*, 29 Ocak 1909, Numara: 29.
- “Tehlike’nin En Büyüğü”, *Volkan Gazetesi*, 22 Aralık 1908, Numara: 12.
- “Volkan Asker Kardeşler”, *Volkan Gazetesi*, 18 Şubat 1909, Numara: 49.
- “Volkan”, *Volkan Gazetesi*, 6 Şubat 1909, Numara: 37.
- “Volkan”, *Volkan Gazetesi*, 21 Mart 1909, Numara: 80.
- “Volkan”, *Volkan Gazetesi*, 25 Mart 1909, Numara: 85.

2. Kitap ve Makaleler

- AHMAD, Feroz *İttihat ve Terakki*, çev. Nuray Yavuz, İstanbul: Kaynak Yayınları, 5. Baskı, Eylül 1999.
- AHMAD, Feroz, DANKWART A. Rustow. “İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclisler: 1908-1918”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1975-1976, S. 4-5.

- Ahmet Saip, *Nereye Gidiyoruz*, İstanbul, 1327.
- AKIN, Rıdvan. “İkinci Meşrutiyetin Sadrazamları ve Temel Rejim Sorunları”, *Tarık Zafer Tunaya Anısına Yadigâr-ı Meşrutiyet*, haz. Mehmet. Ö. Alkan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 286, Siyaset Bilimi 29, İstanbul: 1. Baskı, Şubat 2010, ss. 55-82.
- AKIN, Rıdvan. “İkinci Meşrutiyette Parlamento”, *100. Yılında II. Meşrutiyet Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi*, Uluslararası Sempozyomu Bildiriler, ss. 24-49.
- AKŞİN, Sina. “Fedakâran-ı Millet Cemiyeti”, *Ankara Üniversitesi: Siyasal Bilgiler Dergisi*, C. 29. ,S. 1. , Mart- Haziran, 1974, ss. 125- 136.
- AKŞİN, Sina. “Avrupa Büyük Devletleri İttihat ve Terakki’yi Neden Sevmiyorlar?”,*Tarık Zafer Tunaya Anısına Yadigâr-ı Meşrutiyet*, haz. Mehmet. Ö. Alkan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 286, Siyaset Bilimi 29, İstanbul: 1. Baskı, Şubat 2010, ss. 83- 91.
- AKŞİN, Sina. *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987.
- AKŞİN, Sina. *Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı*, Ankara: İmge Yayınevi, Kasım 1994.
- AKŞİN, Somel. Röportaj: Sinan Yıldırım, Kayıt Çözümleme: MirlindaBanjska, *T.C.İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi*, ss. 31-42.
- ALKAN, Mehmet. Ö. “1908 seçimleri ya da 1324 İntihabı”, ss, 93-117.
- ALKAN, Ahmet Turan *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, İstanbul: Ufuk Kitapları, İkinci Baskı, 2001.
- ARDIÇ, Nurullah. “II. Meşrutiyet döneminde Hilafet Tartışmaları: Sekülerleşmenin Dini Meşrulaştırması”, *II. Meşrutiyet Sempozyum*, ss. 133-149.
- ARDUÇ, Nevzat. “II. Meşrutiyet’in İlanı”, *II. Meşrutiyet 100.Yıl, Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, Yıl: 11, Sayı: 45, Mayıs, Haziran, Temmuz,2008.

İstanbul: Cantekin Matbaacılık 1. Baskı, ISSN: 1303-7242, ss. 65-83.

ARSLAN, Zühtü. *Türk Anayasacılığının Kökenleri: Osmanlı Tecrübesi Üzerine Düşünceler*, Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 7, Düşünce, Ankara 1999.

AYDIN, Cemil. “ Emperyalizm Karşıtı Bir İmparatorluk: Osmanlı Tecrübesi Işığında 19. Yüzyıl Dünya Düzeni”, *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, C. 12, S. 22, 2007/1.

BABACAN, Hasan. *Mehmet Talat Paşa 1874-1921 (Siyasi Hayatı ve İcraatı)*, Ankara: 2005.

BAYAR, Celal. *Ben de Yazdım Milli Mücadeleye Giriş*, İstanbul: Medya Ofset, Sabah Kitapları, 48, 1997, C. 1.

BAYUR, Hilmi Kamil. *Sadrızam Kamil Paşa Siyasi Hayatı*, Ankara, Sanat Basımevi, 1954. (Kendi el yazısı ile bıraktığı notlardan iktibas)

BAYUR, Yusuf Hikmet. *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt: 1 Kısım: 1, Dördüncü Baskı, Ankara: TTK, 1991.

BİRİNCİ, Ali. “31 Mart Vaka’sının Bir Yorumu”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 13, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları 2002. Ss. 193-211.

BOYACIOĞLU, Ramazan. “II.Meşrutiyet Döneminde Beyanü’l Hak Dergisindeki Bazı Görüş ve Düşünceler Üzerine”, *Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3. Sayı, Sivas 1999, ss. 27-50.

BOZDAĞ, İsmet. *Sultan Abdülhamid’in Hatıra Defteri*, 9. Baskı, İstanbul: Pınar Yayınları, Eylül 1992.

CANATAN, Kadir. “Münazarat Okumaları Temelinde Said Nursi’nin Yorum Anlayışında Metin-Bağlam İlişkisi”, *Köprü Dergisi*, S. 116, Güz 2011, İstanbul: Yeni Asya Gazetesi, Mat.,Yay.San.ve Tic. A.Ş. ss. 9-12.

CEYLAN, Ayhan. “Meşrutiyete Bir Dayanak Olarak Meşveret Düşüncesi” , *100. Yılında II. Meşrutiyet*, ss. 49-67.

- Cisri Mustafa Paşa. “Ahâli-i İslâmiyyesi Tarafından Meclis-i Mebusan Riyâsetine Verilen Takrir Suretidir”, *Volkan Gazetesi*, 1 Nisan 1909, Numara: 91.
- CÜNDİOĞLU, Düccane. “Ernest Renan ve ‘Reddiyeler’ Bağlamında İslam - Bilim Tartışmalarına Bibliyografik Bir Katkı”, *Divân: İlmî Araştırmalar*, S. 2(1996), ss. 1- 94.
- DAĞLAR, Oya. “II. Meşrutiyet’in İlanının İstanbul Basını’ndaki Yansımaları (1908)”, *T.C.İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi*, ss. 141-161.
- DANİŞMEND, İsmail Hami. *31 Mart Vaka’sı*, İstanbul Kitabevi, Üçüncü baskı, 1986.
- DEMİRCİ, H. Aliyar. “1908 Parlamentosunda Meşrutiyetin Değerleri ve İlkeleri”, *II. Meşrutiyet 100.Yıl, Doğu-Batı Düşünce Dergisi*. ss. 83-105.
- DERİNGİL, Selim. “ Osmanlı İmparatorluğu’nda ‘Geleneğin İcadı’, ‘Muhayyel Cemaat’ (‘Tasarlanmış Topluluk’) ve Panislamizm, Toplum ve Bilim, No: 54-55 (Yaz/Güz) ,1991, ss. 47- 65.
- DURAN, Bünyamin. “Demokratikleşme Dalgası ve Münazarat”, *Köprü Dergisi, 100 Yıllık Demokrasi Manifestosu*, S. 117, İstanbul: 2012.
- DURU, Kâzım Nâmi. *Hatıralar İttihat ve Terakki / Cumhuriyet Devri Makedonya Hatıraları*, Ankara: Altınordu Yayınları, 1.Baskı 2017.
- DÜZDAĞ, M. Ertuğrul. *Volkan Gazetesi*, İstanbul: İz Yayıncılık,1992.
- EBUZZİYA Tefvik. *Yeni Osmanlılar Tarihi*, çev. Şemsettin Kutlu, İstanbul: Hürriyet Yayınları, Birinci Baskı, Mart 1973.
- ERSOY, Mehmet Akif. *Safahat*, Haz. Ömer Faruk Huyugüzel, Rıza Bağcı, Fazıl Gökçek, İstanbul: Feza Gazetecilik A. Ş. , İkinci Kitap, s. 299.
- GENCER, Bedri. “Son Osmanlı İmparatorluğu’nda Anayasal Akültürasyon”, *II. Meşrutiyet Sempozyum*, ss. 67- 95.

- GÜRESİN, Ecvet. *31 Mart İsyanı*, Cumhuriyet, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş. Mart 1998.
- HANİOĞLU, M. Şükrü. *Bir Siyasal Örgüt Olarak 'Osmanlı İttihad Ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük'*, Cilt: 1(1889-1902), İstanbul: İletişim Yayınları.
- HANİOĞLU, Şükrü.“Osmanlı İmparatorluğunda Temsil ve İkinci Meşrutiyet Dönemi Meclisleri”, *T.C. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yıllığı, IV.* , İstanbul: 1989, ss. 61-78.
- Hasan Amca, *Doğmayan Hürriyet Bir Devrin İçyüzü(1908-1918)*, İstanbul: Arba yayınları, ,Ekim 1989.
- İNALCIK, Halil. “II. Meşrutiyet: Anayasa Rejimi geliyor, Cumhuriyet yolu açılıyor” . , *II. Meşrutiyet 100.Yıl, Doğu-Batı Düşünce Dergisi* içinde, Yıl: 11, Sayı: 45, Mayıs, Haziran, Temmuz, 2008. İstanbul: Cantekin Matbaacılık, 1. Baskı, ISSN: 1303-7242. ss. 11-19.
- İRTEM, Süleyman Kani. *Meşrutiyet Doğarken 1908 Jön Türk İhtilali*, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul: Temel Yayınları, 1999.
- İSKİT, Servet.*Türkiye'de Matbuat İdareleri*, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, 1943.
- İZGÖR, Ahmet Zeki. *Yıldız Hatıraları Tahsin Paşa Sultan II. Abdülhamid Han Devri Başmâbeyncisi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2017.
- KAAN, Oğuz. *II.Meşrutiyet Döneminde Muhalefet: Ahrar Fırkası* [yayımlanmamış Doktora Tezi] İstanbul Üniversitesi Sos. Bil.Ens. İstanbul, 2008.
- KADRİ, Hüseyin Kâzım. *Türkiye'nin Çöküşü II. Meşrutiyet'in Perde Arkası, Makedonya, Arnavutluk, Suriye ve Ermenistan'ın Elden Çıkışı*, Yayına hazırlayan, Yılmaz Daşcıoğlu, İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1992.
- KARA, İsmail. *İslamcılarının Siyasi Görüşleri I Hilafet ve Meşrutiyet*, ,Genişletilmiş 2.Baskı, İstanbul: Dergah Yayınları, Kasım 2001.

- KARA, İsmail. *Din ile Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2003.
- KARA, İsmail. “İslam Düşüncesinde Paradigma Değişimi Hem Batılılaşım Hem de Müslüman Kalalım “*Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C. 1. Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 7. Baskı, 2006. ss. 234-264.
- KARABEKİR, Kâzım. *İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909*, İstanbul: Emre Yayınları, 5. Baskı, 2000.
- KARAKIŞLA, Yavuz Selim. Röportaj: Y. Doğan Çetinkaya, Tarih: 24 Aralık 2007 saat 14.00, Yer: Boğaziçi Üniversitesi, Kayıt Çözümleme: Acar Erdoğan, Ece Dikmen, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S. 38, Mart 2008, ss. 7- 27.
- KARPAT, H. Kemal. *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: Afa Yayıncılık, 1996.
- KARPAT, Kemal. “II. Meşrutiyet Dönemi ve II. Abdülhamid’in Saltanatı”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 12, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss. 873-888.
- KARPAT, Kemal-Robert W.Zens, “II.Meşrutiyet Dönemi ve II. Abdülhamid’in Saltanatı (1876-1909)”, Çev. Doç. Dr. Nasuh Uslu, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt. 12, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- KNIGHT, E. F. *Türkiye Bir Milletın Uyanışı 1908 Devrimi*, çev. Mazhar Ersoylu, Özdemir Ofset, Haziran 1993.
- KOCAHANOĞLU, Osman Selim. *Derviş Vahdeti ve Çavuşların İsyanı*, İstanbul: Temel Yayınları, 2001.
- KODAMAN, Bayram. “II. Meşrutiyet Dönemi(1908-19149)”, *Türkler*, Cilt. 3, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss. 165-192.
- KOLOĞLU, Orhan. “Osmanlı Basını”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 1. ,İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 68-93.

- KOLOĞLU, Orhan. *Abdülhamid Gerçeği*, 2. Baskı, İstanbul: Gür Yayınları, Nisan 1987.
- KURAN, Ahmet Bedevi. “31 Mart Hadisesi Nasıl Oldu?“, *Tarih Dünyası*, C. 2. S. 13 (15 Ekim 1950).
- KURAN, Ahmet Bedevi. *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul: Kaynak Yayınları, İkinci Basım, Nisan 2000.
- KURŞUN, Zekeriya -Kemal Kahraman, “ Derviş Vahdeti”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*.
- KURŞUN, Zekeriya. “II. Meşrutiyet’in İlk Beyannâmesi: Üçüncü Orduya Selam”, *100. Yılında II. Meşrutiyet Sempozyum*, ss. 15- 27.
- KUTLU, Sacit. “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Millet-i Hakime ve Müsavat Tartışmaları”, *Tarık Zafer Tunaya Anısına Yadigâr-ı Meşrutiyet*, Haz. Mehmet. Ö. Alkan.
- KUTLU, Sacit. *Didar-ı Hürriyet*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Genişletilmiş İkinci Baskı, 2008.
- KUTLUER, İlhan. “İslamcılık”, *DİA*.
- KUYAŞ, Ahmet. “ II. Meşrutiyet, Türk Devrimi Tarihi ve Bugünkü Türkiye, “*Doğu-Batı Düşünce Dergisi* içinde, Yıl: 11, Sayı: 45, Mayıs, Haziran, Temmuz, 2008. İstanbul: Cantekin Matbaacılık, 1. Baskı, ISSN: 1303-7242. ss. 49-65.
- MARDİN, Şerif. *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1908)*, İstanbul: İletişim Yayınları, Dördüncü Baskı, 1992.
- MARDİN, Şerif. *Bedüzzaman Said Nursi Olayı: Modern Türkiye’de Din ve Toplumsal Değişim*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- MARDİN, Şerif. *Türk Modernleşmesi Makaleler 4*, Derleyenler; Mümtaz’erTürküne, Tuncay Önder, İstanbul: İletişim Yayınları, 19. Baskı, 2009.

- MONLİN, Rene. “Yabancı göziyle: Meşrutiyet Türkiye’sinin Kuvvet ve Za’fı”, *La Revue Hebdomadaire* (Paris), Nisan – Mayıs, 1910, Tarih Coğrafya Atlası, C. 1, S. 4. ,Ercan Matbaası.
- MÜRSEL, Safâ. *Bediüzzaman Said Nursi ve Devlet Felsefesi*, İstanbul: Nesil Yayınları, 2010.
- NURSI, Bediüzzaman Said. “Yaşasın Kur’an-ı Kerim’in Kanun-u Esasileri”, *Dini Ceride*, 26 Şubat 1324(Mart 1909), No: 73, *Divan-ı Harbi Örfi*.
- NURSI, Bediüzzaman Said. *Divan-ı Harbi Örfi*, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, Haziran 2000.
- NURSI, Bediüzzaman Said. *Âsâr-ı Bediyye*, mütercim, Abdükadir Badıllı, İstanbul: Elmas Neşriyat.
- OKANDAN, Recai Galip. *Amme Hukukumuzun Ana Hatları*, İstanbul: Fakülteler Matbaası 1968.
- OKTAY, Cemil. “Hum”Zamiri’nin Serencamı: Kanun-u Esasi İlanına Muhalefet Üzerine Bir Deneme”*İstanbul: Bağlam Yayınları, 1991*, ss. 39-54.
- OKUMUŞ, Ejder. “ Din- Devlet İlişkilerine Meşruiyet Kavramı etrafında Bir Yaklaşım”, *Maarife*, Yıl. 1, S. 3. , ss.
- ORAL, Fuat Süreyya. *Türk Basın Tarihi*, Birinci Kitap,(basım yeri ve tarihi belirtmemiş).
- ÖLMEZ, Adem. *Modern Osmanlı Ordusunda Alaylı ve Mektepliler(1826-1918)*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2017.
- Örfi, M.Bedrettin.“Millet, Asker”, *Volkan Gazetesi*, 22 Mart 1909, Numara: 81.
- ÖZCAN, Azmi. “Osmanlıcılık”, *DİA*.
- ÖZÇELİK, Ayfer. “1908 Meclis-i Mebusanı’nda Temel Haklar ve Hâkimiyeti Milliye İle İlgili Bazı Tartışmalar”, *Türkler*

- Ansiklopedisi*, C. 14, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.ss. 751-764.
- PETROSYAN, YuriyAşatoviç. *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*, Ankara: Bilgi Yayınevi, Nisan 1974.
- PUR, Necla. “Sempozyum Açılış Konuşması “, *100.Yılında II. Meşrutiyet; Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Uluslar arası Sempozyumu*, 22-24 Ekim 2008, Marmara Üniversitesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı, ss. 11-15.
- Rıza Nur. *Siyasi Risaleler*, Haz. Ahmet Nezh Galitekin, Şehir Yayınevi, İstanbul, Nisan 2005.
- SEÇKİN, Bilge. “1908 Devrimi’nde Politik Tiyatro ve Besa Oyunu”, *T.C.İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi*, No: 38, Mart 2008, ss. 265-275.
- Süleyman Nazif. *Yıkılan Müessese*, İstanbul: 1927.
- ŞAKİR, Ziya. “Meşrutiyette İlk Yemin Eden Nazır: Haşim Paşa”, *Tarih Coğrafya Dünyası*, C. 1, S. 4.,Ercan Matbaası, 31 Temmuz 1959.
- TANÖR, Bülent.*Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri*, İstanbul: Afa Yayınları, 1998.
- TEKİN, Nil Türker. “1908 Seçim Propagandası”, *Toplumsal Tarih*, S. 104, Ağustos 2002, ss. 22- 25.
- TOKGÖZ, Ahmet İhsan.*Matbuat Hatıralarım*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı, Haziran 1993.
- TÖKİN, Füzuan Hüsrev. *Türkiye’de Siyasî Partiler ve Siyâsî Düşüncenin Gelişmesi 1839- 1965*, İstanbul: Elif Yayınları, 1965.
- TUNAYA, Tarık Zafer. *İslamcılık Akımı*, İstanbul: Simavi Yayınları, 1991.
- TUNAYA, Tarık Zafer. *Hürriyetin İlanı İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatına Bakışlar*, İkinci Baskı, İstanbul: Arba Yayınları, Ağustos, 1996.
- TUNAYA, Tarık Zafer. *Türkiye’de Siyasal Partiler*, C. 1 İkinci Meşrutiyet Dönemi, İstanbul: İletişim Yayınları,1998.

- TUNAYA, Tarık Zafer. *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)Birinci Kitap, Kanun-i Esasi ve Meşrutiyet Dönemi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, Mayıs 2003.
- TURAN, Namık Sinan. “Osmanlı Hilafetinin 19. Yüzyılda Zorlu Sınavı: II. Meşrutiyet’e Giden Süreçte ve Sonrasında Makam-ı Hilafet “, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No: 38, Mart 2008, ss. 281-323.
- TÜRKÖNE, Mümtaz’er. *Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu*, Ankara: Lotus Yayınları, Mart 2003.
- UNAT, Faik Reşit. *II. Meşrutiyetin İlânı ve Otuzbir Mart Hâdisesi II. Abdülhamid’in son Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey’in Fezlekesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara: 2014.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. *Sadr-ı Azam Kamil Paşa’nın Siyasal Hayatı İsimli Eser Dolayısı ile II. Abdülhamid Devrinde Kamil Paşa*, T.T.Kurumu, Belleten, C. XIX, S: 74, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, Nisan 1955.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. *Resneli Niyazi Hatıratı*, İstanbul: Örgün Yayınevi, 2003.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Türkiye’de Çağdaş Düşünce*, İstanbul: Ülken Yayınları, 1992.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit. *Siyasal Anılar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul: 1976.
- ZÜRCHER, Erik Jan. “Jön Türkler, Müslüman Osmanlılar ve Türk Milliyetçileri: Kimlik politikaları 1908-1938”, *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye’si*, der.Kemal H. Karpat, Çev. Sönmez Taner, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, Nisan 2005.
- ZÜRCHER, Erik Jan. *Milli Mücadelede İttihatçılık*, İstanbul: İletişim yayınları, 6. Baskı, 2010.

EKLER

EK1: Volkan Gazetesi Birinci Sayı

11 Aralık 1908, Numara:1 Birinci Sayfa

“Volkan haktan ayrılmaz; maksadı insaniyete hizmettir; bu yolda ölmek canına minnettir.”

برنجی سنه ۱۰۴ نومرو

هر کون صباحلری نشر اولنور انسا بته خادم دینی سیاسی عثمانی غزته سیدر

ابونه فینائی

تمالک عثمانیه ایله بلغارساں بوسنه
هرسک مصر . قوبریس
وکرید ایچون
سنهک ۱۶۲۰ آتی ایلی ۷۰
غروشدر
استانبول ایچون سنه لکی ۱۰۸
غروش

قولنامه

۱۳۲۴

صاحب ومدیر مشولی
قبریسلی درویش وحدتی
امور تخریریه ایچون مدیر مسئوله
مراجعت اولنور
آدره سی:
بره باتانده ساتی بک مطبعه سی

◀ اتحاد محمدی جمعیتمک مروج افکاریدر ▶

۲۳ ربیع الاول ۱۳۲۷ چهارشنبه ۱ نیشان ۱۴ نیسان ۱۹۰۹

اولدیغی کوریکیز! — دیه رک نام شهنشاهلری
مرصع قلملره ، التون ورقلر اوزریتسه قید
اولنسنه ، غنایت بیوریکیز !
مجلس مبعوثانی بردقیته بیله قیامتی فکرینی .
شاید ذات عالی جناب جهانبانیلرینه تلقین
ایده جکدر بولنورسه ، اوکیساره خان دین
ووطن نظریله باقیکز !
سزک ایچون اک شانلی دور ، ایشته بو
کوندن اعتباراً باشلايه جقدر . یا امیر المؤمنین !
تشکل ایده جک قایینه تک ، نه اتحاد و ترقی ،
نده احراز فرقه سنه منسوب اولمسنه فوق
العاده دقت اولنسی . بو کون تحت وجوده دره
مملکتک سلامتی بو نقطه ددر . هر حالده بیطرف بر
قایینه تشکیلی ، نزد شاهانه لرند دینی مسأله اولدیتنه
شبهه یوقدر ، اولبا بده قاطبه احوالده امر
و فرمان حضرت ولی التعمیر ایستکدر .

وحدتی

دونکی حال

دون صباح قاضی کوریده مصرلی اوغلنده
واصل سمع تأسفم اولان برخیر . بلا اختیار :
ایواه ای ، ظالم سواقی ! عاقبت ملت مظلومی
عثانیه به قان آغلامه چقسکز دیدیرندی
اسکله به کلام . اهالی اویک . اویک طویلاغش
اسرار آمیز ، مهم ایجازله کدرلره . اسفلره
مصاحبه لرندن سکره اطرافدن هیجان انکیز
استیضاحلر بر برنی تعصب ایدیور . خلیجان

خلیفه اسلام عبدالحمید خان حضر تلرینه
آجیق مکتوب
شو بولدیغ حال و موقع ، اقدیمزه بوجه
آنی معروضانده بولغی ایچون ایتشدر .
شوددقیقه الدیغ معلوماته نظر آتون
عساکر شاهلری ، ضابطانک مکتبی اولانلری
بمدالتوقیف دون کیچه ساعت الی یدی ،
راده لرند مجلس مبعوثان عثمانی بی محاصره
ایتشدر ، فقط عساکر مومی الیه تک مقاصد
حقیقه لری نه اولدیغی بجزه اکلشله مامشدر .
مقصدلری هر نه اولورسه اولسون ، قایینه تک
سقوطی محققدر .

خلافتاً با !

ذات امیر المؤمنینلری ایچون اک بیوک بر
شرف وارسه ، اوده مشروطیت عثمانیه منک
حایه بیورلسی قضیه سیدر .
بومسئله ده ، شاید تبدیل شکل اداره حکومت
طرفدارانی اقدیمیزی اغفاله چالیشحق
اولورلرسه ، قطعاً احاله سمع اعتبار بیورمیکیز .
بوکون ، مشروطیتمیزی رفع ایتک ،
مجلس مبعوثان عثمانی قیامتی ید قدرت
شاهانه کزددر .
ذات حضرت خلائقنباهلری — حریت
و یرلر ، آتیر — دیانلرله قارشو : — ایشته ،
المقده ، ویرمکده ، قدرت شاهانم داخلتده

EK 3: Umum Asker Kardeşlerimize Bir Nasihat

برنجی سنه ۳۳۵ هرگون صاحبلى نشر اولنور ناسايقته خاد، دينى سياسى عثمالي غزته سيدر ۱۰۸ نومرو

۱۲۲۷ ربيع الاول ۲۷ ۱۹۰۹ نيسان ۱۸ ۳۳۵ نيسان ۱۹۰۹ بازار

صاحب و مدير مسئول
قبريلى درويش وحدى
امور تخير ربه ايجون مدير مسئوله
مراجعت اولنور
آدرمى :
بره باتنده ساقى بك مطبعه سى
لسخمى (۱۰) باره در

قولنامه

۱۲۲۷

ابوه فینائی
مملکت عثمانیه ایله بلغارسا سار بوسنه
هرسک مصر ، قبریس
و کبریه ايجون
سنه ۱۶۶۰ آلتی ایلی ۷۰
اوج ایلی ۴۰ عروشدر
استانبول ايجون سه لکی ۱۰۸
عروش
لسخمى (۱۰) باره در

۱ نيسان سنه ۳۳۵ تاريخلو مجلس مبعوثان
دائرة سنک اوکونده اجتماع ایدن عساکر
شاهانهک افکارلری هرکجه معلوم اولمشدر .
جناب الهک يارديميله آرزومزه نائل اولدق .
ويوحرکاتى دول اجنيه و وارنجيه قدر
تقدر ايندرک . شکر اولسون عسکرلک
نامه ، شوقر اتمش اولدبغمز نام جليل ايله
افتخار اجه ايليز . بونکه برابر شوکولرده
هرکسک فرقى موجب اوله حق و فراتش
اولدبغمز نامى ثابت ايد . چک برطف جليل
شوق بولقدده در . کوي سا بورلر . مو . دو اولان
مکتب ضابطلر يمزى — شاشا — ايسته ميرمشر!
شوعادى خواندى يا کلس تاق ايدنلرده واردر .
بز عسکرزه ، عسکرک معناسى اطاعت و ضبط . ربط
ديکدر . بزجه مکتبى . الايلى ، بونلرک
تقرضى بوقدر . بالکنز بر قاچ اخلاقسزک
افراد اتمش اولدقلرى حقاقرلره منى بولکلر .
بزدن اخراج ايدوب کندبمزجه اهليلرلى
ثابت اولوب کندبلىرى قادر و خارجه چقاريلان
ضابطلر يمزى تکرار بولکه کيرمهک مجبور
اولمشاق . بونلرک بانهلر زده مکتبلده واردر
الايلى ده . صرف زم مقصد عاجزانه منتمليات
و آداب و تربيه عسکره مزى و اخلاق مدنیه
مزى تأمين اتمک در . بوده نه ايله اولور .
يکوجود اوله رق ضابطلمزى باا ير سه صايه رق
اطاعت عسکره مزى طاقه رق چالشمقله

عسکر قرداشلر يزدن سلامت و وطن نامه رجا

۱ نيسان سنه ۳۳۵ غزاکره دینه ،
ملته . ملت عثمانیه به . وطنه . بيلکرکه : بيوک
خدمت ايتديکر . سلطوت اسلاميه و عثمانیه ي
دينايه بر دها کوسزدیکر . فقط . بوندن زياده
بر شسته آتبت ايدرسه کر . يعنى مطبوعه ک ،
ملت و کيللرى اولان ميوتنک و کلاک بايه جنى
ايشلرى ، سز ياتمي . حسب الجبه ، ايسترسه کر ،
امين اولکرکه : دين دهه ملت دهه . وطن دهه . مخاطره
دوشر . او و مت . سوک يشاقق باره ايتز .
مثلا : دردنجي آوجى طابورى . آلتنجي
آي نامه ، قاديئلر مزک بک او غانته وسائر
مناسبتلر محملره ، اويلاه آجق صاحيق کيشاملر ي
طاب ايديبور . اوت : بزده سزگه برابرز .
لکن . بزده يعنى مطبوعاته . برا زماعده
ايدیکرکه : شمدىکي حالده بک بيوک ايشلرله
مشغولز ، آلرى يوله قويمق ايجون چاليشيلم ،
بعده ، او سزک ديدنکرک بک کافى ايلرزه ،
او وقت سونکولرله . ان اول بجن اولد بريكر .
رجا ايدرمک : مافوق بريكر . سوک درجه
اطاعت ايدیکر .
مادامکه : کرک عسکر ، کرک سائر افراد
ملت ، هب مجلس مجسوتاننرک مشروطيت
مشروعده مزک . عمر يزدنک نسايقته قدر

۱۸ نيسان ۱۹۰۹ نيسان ۱۸ ۳۳۵ نيسان ۱۹۰۹ بازار

18 Nisan 1909, Numara:108 Birinci Sayfa

Vahdeti, “Asker kardeşlerimizden selameti vatan namına rica”

حفاظت جالبه جز ، و مجلسزده بایله جق اولان قاتونلر نيزك شريت احديه مزه موافق اولسنه دقت وغسرت ايده چكز . او حالده همزك ارزوسي حاصل اولسي ديمكسر . رجا ايدر . اراق غزنه لره ، يازي يازمقسن واز چيكيكز ، بسونكه غزنه لره يازي يازمق سياسته اوغراشمق ديمكسر : بوحال اوروپا نظرنن هچزي دوشورير . وانره بر ايب اوحي و برلمش اولور . تكرار ايدر : بو ايشلري اراق بزه براقكز . اكر برعه دستدن كه مزسه لك ، او وقت هره ديره كز . ديكز معاذه تعالى ، بر كه اطاعت عسكريه دن محروم بر حاله كيرسه كز ، عنبه بچيريك صوك زمانلرده كي حركتسلي كي حركت ايدر بر عسك اولورسكز . او وقت دولتمزي تام سكاك سنالك كزي به امتش اولورسكز ، بو ايسه ، ديتكده ، مانكده وطنكده محوي ديمكسر .

زهار ! بو موفيتكز دن طسولاي هچ بر منفعت ديوه بكه ميكنز ؛ بو ايشلري ، بو انقلابي ، بن ياديم ، سن يادك ، او نه كي يادي ، بركي يادي ، كي غروره بل ايتكز . هيكز بيلكركه : بو ايشلري بابان الله در ، روحانيت محمد به ص . م . بدر .

مثالي ايتركر . اينته : مناسقه قهرمانلر دن عبرت الكز ! هچ بريسي ، يارفع ، يا خود باشقه بر منفعت بكه ديلسي ؟ اكر قينكزده ، نغردن طوتكزده باش جاوشلر بكنزه ، بولك اميلر بكنزه وارنجه قنير ، اوفي بر منفعت شخصيه وارد خاطر كزار اولورسه ، طورمه يكر ! هان توبه واستغفار ايدكز . چونكه حقيقي ايش بايق ايسينانلر ، مكافات ايسنه مزلر . حقيق برستلرك مكافاتي ، ذوق و جعاني و سناء روحاندر . بو نندن بولك مكافات اوله ساز

كاهم ضابطانزه : اولمك ديمباري ، بولات قوللر اولان ضابطانزه ، اكر ، بوللري بو مكاتبدر ، بو الايدر ، كي فرق ايده جك اولورسه كز ، عليم الله ، يه محو اولد بغمر كوندن اوزانه بكنز . شمدى هم نظرات ، هم ضابطان

بر برلري كركي كي اكلا ديلر . اراق او در دل كه : اكلا شيه شدر . صاقينكز ، بعدما ، اشكار اوله قسويه ميكنز ؛ و امين اولكركه : ضابطان سزك . سز ضابطانك و الحاصل يكديگر بكنرك قنيزه كلرني يك اعلا اكلامشكز در .

مادامكه بر در ديكز و اودي وسويه به مديككر ايجون قام ايتديكز ، و در ديكزي اراق تاما اكلا تيكز ، بو اكلا شيليدن صكره . قهرمانلغه لايق اولان بر صفت واردركه بر برينك قسورني قنلما لساه المقدر .

عسكرا ! بو قانمكز ، هم عالم سلامت ، هم ثنائيه ، بيوك بر درين ، بيوك بر انباه اولسي . ايشه بلغارلر يه اياقندي ، فرستدن استفاده ايجون اردولرني طوبلا مغه قوبولسي .

عسكرا ، بو حركت كز خار چيلرك حتمزده بسلكاري اشكار خفيي بزه او كرتسي . ايشه اطرفمن ، دخال ايله باشدن باشه دولسي . فقط بو دوغما لارا رسده منضمزي كوزتمك ايتانلر اولد بقمده بيلمز دكلز . بيلير ميستر او دوغمالر هانكي ايدر : بيوك انكتره ، اونك ارقه سندهده ، شائلي فرانسه در .

عسكرا ! كمال اطمئنان ايله سويلم كه : هان اطاعت عسكريه كزي ط اقبدي بكنزي اثبات ايجون ضابطانكرك آغوش محبته آيلكز ؛ آل انعام ، بكم ايشه سونكوم ؛ ايتر صميمته اينان ؛ غي غفوات ؛ ايتر گندي سونكومه غي قلات ؛ ديكزا وانلرده ، سزده سويج ياشلري اقبترق ، اولورسزه ، كلكز محمدرا ؛ كلكر ديسونلر . سزده ارسلانلر كي باشكزي اكر لرك ارقه كزي اوقشانكز ، و اراق ه ب بردن دشمنلره ايتيورلر ديه صورالم . ايشه بيم ، سز دن ، بو در ، وطن نامته برجام . وحدتي حاشه :

الايلى ضابطان حضرانندن ده رجا اولور كه : مكاتب قرداشلر بكنزي سرتاج انتخار بيلكرا ؛ بن ، يك چيوق مكاتب قديزلره كورشدم و طا بورمز بيكسائبي حسن انما ، توري انما ،

صالح انما ، يك ناموسل بر عسكردر . بزه اولاد نظر بيله باقر ، بزه ، اونك بزون امرلرني كال جديتله اجرا ايدر . ديدكاري آغز نندن ايشتم . اويله ، سه لره كيتارده ، امك صرف ايتش كنجلر يمي عسك نظر نندن دوشورلر بكنز و ارسه ، او كيار ، بيوك بر جسايت ايشلمش اولورلر . بونيده كال بي طرفي ايله سويلمكدن كنديمي الهام .

سزك ، قادر و خارجه چيسارلدي بكنزه سبب ، قطعاً مكاتب ضابطان دكلدر . بو كاده هچ كيمسه نك شهسي يوقدر . او ، كقيت ، نرسك غنم اقدار بكنزه ، نه ده مستبدره ايت اوله بيله چكز ، قورقوسيدر . او ، اويله بر مقصد ايله تعقيب اولتوروكه : بوني ايلروده ، وطن سلامت حيقدهده . صراحتاً يازارز ، بله اكلامشكز در ، ده . . .

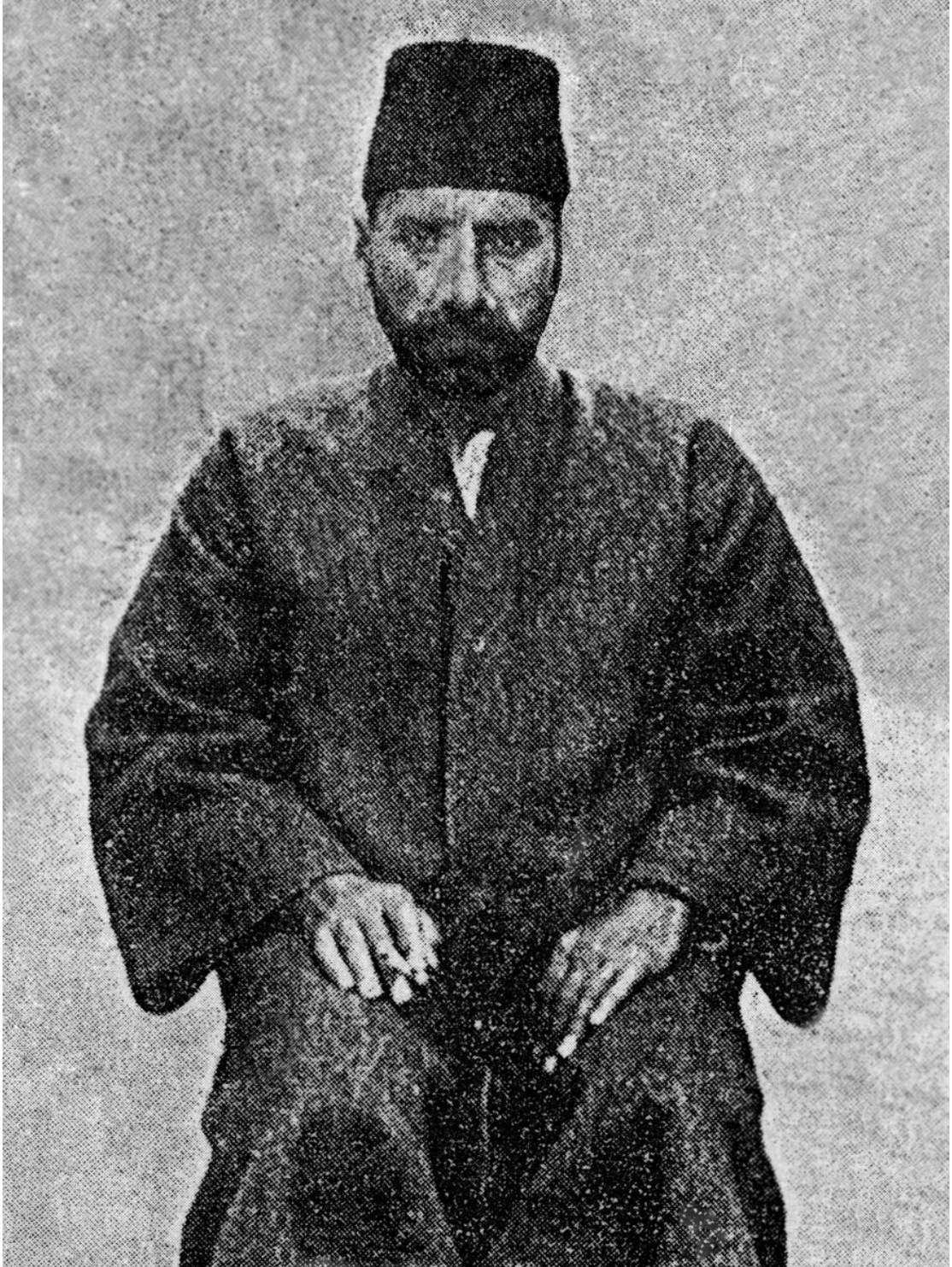
هچ بر دقيه بيله ضابع ايتيرك ، شاپد مانه كزده بر كر كيتيك و ارسه ، رفغنه چايشكزه ، زيرا يك بيوك بر فلاكت قارشوسوندر . نغرا نغز دن ، حربه ناظر بزه وارنجه يه قدر ، قاردا نجه سبه بو آتلك رفغنه غسرت ايتكز لازمدر . ايشه سز دن ده رجام ، بو .

اتحاد محمدی حمیق اعضا سنین ساداتلو سیادتلو سهل فضل باشا حضرتلر نيك غزنه مزه لظماً ارسال بيورده قلی مقاله حكمت اساله لريد . بايزيد در ساملر نندن ديور بكي محمد امين حرنی اقدی حضرتلری طرفدن ترجمه ايدلمشدر .

— صدای اتحاد —

ما بعد اوچوروملر يه دوشورلر بگو و منقرض اولمشدر . بو امت مرحومه احمدية نك بر مدت قيسله طرفنده تمالكات قريبه و بيديه قنح ايدرك طريق ترقيد عظيم مسافهلر قطع ايسسي دخی مجرد و مجرد شريعت سايه سندهدر شريعتي ترك ايدن بر ملت ، بردولت بروقت پايدار اوله من . (في جندالذين يخالون) امر الهيه مخالفت ايدنلر طرف الهيدن قته ومصيبت و عذاب و عقوبته دوچار اوله جفلر نندن حذر

EK 4: Dervif Vahdeti

<https://islamansiklopedisi.org.tr/dervis-vahdeti> (Erişim tarihi: 17.06.09)